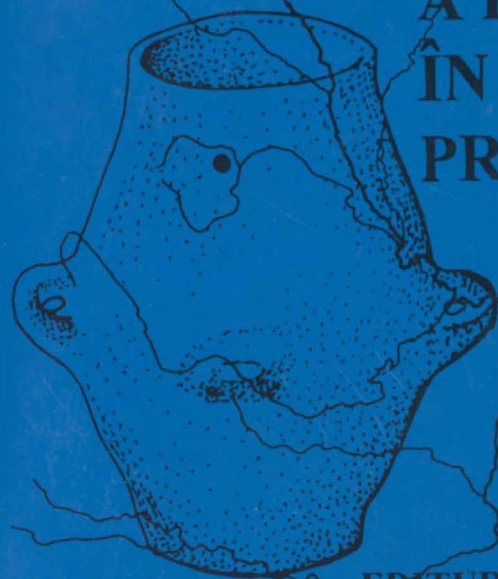

**Tudor Arnăuț
Rodica Ursu Naniu**

**VEȘTIGII GETICE
DIN CEA DE A
DOUA EPOCĂ
A FIERULUI
ÎN INTERFLUVIUL
PRUTO-NISTREAN**

EDITURA HELIOS

Tudor Arnăuț

Rodica Ursu Naniu

VESTIGII GETICE DIN A DOUA EPOCĂ A FIERULUI ÎN INTERFLUVIUL PRUTO-NISTREAN

**EDITURA HELIOS
IAȘI * 1996**

VASILE CHIRICA – editor
BIBLIOTHECA ARCHAEOLOGICA IASSIENSIS
VII

TUDOR ARNĂUT – RODICA URSU NANIU

**VESTIGES GÉTIQUES DE LA SECONDE EPOQUE
DU FER DANS L'INTERFLEUVE PRUTO-NISTREEN**

coperta WALTRAUD DELIBAŞ

tehno-redactare computerizată Rodica Ursu Naniu

ISBN – 973-98011-3-7

**ACADEMIA ROMÂNĂ – FILIALA IAȘI
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE IAȘI**

Tudor Arnăuț

Rodica Ursu Naniu

**VESTIGII GETICE DIN A DOUA EPOCĂ A FIERULUI
ÎN INTERFLUVIUL PRUTO-NISTREAN**

**EDITURA HELIOS
IAȘI * 1996**

Referent:

Dr. C. ICONOMU

**Lucrarea a fost realizată în cadrul Facultății de Istorie a
Universității din CHIȘINĂU**

Capitolul I

Problemele situației etno-culturale din spațiul Nistru-Prut din cea de-a doua epocă a fierului

Cercetările arheologice din ultimele decenii au îmbogățit considerabil harta monumentelor istorice cu noi obiective importante din cea de-a doua epocă a fierului, iar materialele rezultate au permis completarea unor goluri cronologice în dezvoltarea comunităților getice , confirmând sau infirmând unele interpretări anterioare.

Fiind încadrat unui vast spațiu cultural, unitar prin trăsăturile sale generale, teritoriul interfluviului Nistru-Prut se caracterizează prin unele particularități în dezvoltarea comunităților umane din epoca de care ne ocupăm. Acest fapt se datorează ,în special, amplasării periferice a ținutului în cadrul complexului etno-cultural al tracilor septentrionali, supus, într-o măsură mai mare decât celelalte regiuni, influențelor culturale din stepele nord-pontice.

Interesul provocat de campania lui Darius împotriva sciților, eveniment de primă importanță de la sfârșitul sec. VI î. Hr. din istoria lumii antice, ce a perturbat tabloul dezvoltării etno-culturale din spațiul balcanic, periclitând destinul mai multor etnii, a scos din anonimat comunitatea geților. Astfel, Herodot îi atestă doar la sud de Dunărea de Jos, undeva în regiunea Dobrogei (*Istoriei*, IV, 80, 93, 118). După același autor “îndată după Istru vine Sciția veche” (*Istoriei*, IV, 99). Asemănătoare sunt și informațiile lui Tucicide despre geții aflați sub stăpânirea regelui odrisilor Sitalkes, care menționează că aceștia ajungeau în sud până la munții Haemus, iar spre nord - până la Istros. Din aceeași sursă aflăm că la nord-est geții se învecinau cu sciții, iar în regiunea Mesembria - cu tracii (se are în vedere, probabil, tracii de sud) (Tucidide,*Istoriei*,II,96,1).

Astfel, conform tradiției antice din sec. VI-V î. Hr. spațiul dintre versanții nordici ai munților Haemus și Dunărea de Jos era populat de comunitățile trace, printre care se evidențiază neamul geților, care s-a impus prin vitejie și curaj, fiind singurii care i-au opus rezistență lui Darius. Despre campania lui Darius împotriva sciților, Herodot scrie că acesta, “înainte de a ajunge la Istru, birui mai întâi pe geți, care se cred nemuritori” (*Istoriei*, IV, 93).

Evenimentele politice din a doua jumătate a sec. IV î. Hr., legate de conflictul dintre regele scit Atheas și cel al Macedoniei, își găsesc o largă reflectare în izvoarele antice, complectând, și cu această ocazie, informațiile despre populațiile de la Dunărea de Jos. În afară de sciți, Justinian (*Orosii*, IX, 111. 4. 47) îi menționează și pe istrieni, localizați pe malul stâng al Dunării, cu care Atheas este nevoit să se lupte.

Prezența geților la nord de Dunăre este menționată în istoria lui Arrian *Anabasis*, care constituie o cronică a campaniei lui Alexandru Macedon împotriva tribalilor (335 î. Hr.) Strabon menționează că în sfera de influență a acestora intrau și ținuturile de la nord de Istru, populate de geți (*Geogr.*, VII, 3, 8). După înfrângerea tribalilor, Alexandru trece Dunărea și ocupă o așezare fortificată, aflată în apropierea fluviului, silindu-i pe locuitori să se retragă în stepele pustii și reci (Arrian, *Anabasis* I, 4, 1-5).

Campania lui Alexandru Macedon este urmată de o altă expediție peste Dunăre, cea a lui Zopirion, guvernatorul macedonian al Traciei, armata căruia a fost distrusă de geți (Curtius Rufus, X, 1, 44). După relatările lui Justinian (II, 3, 4, XII, 1, 4, XII, 2, 16) și Orosius (III, 18, 14), Zopyrion este învins nu de geți, ci de sciți.

Începutul sec. III î. Hr. este marcat de un alt eveniment politic, care a determinat evoluția situației istorice din zonă. Este vorba de conflictul dintre guvernatorul macedonean Lisimah și regele get Dromihetes, soldat cu victoria celui din urmă (Strabon, *Geogr.*, VII, 3, 14; VII, 3, 8; Diodor din Sicilia, XXI, 1: XXI, 12, 1-6). Conform relatărilor lui Strabon evenimentul a avut loc la nord de Dunăre, în “pustiul getic” (*Geogr.*, VII, 3, 14), identificat cu stea Bugeacului.

Rezumând cele relatate în izvoarele antice, geții sunt menționați în nordul râului Istros abia în al treilea sfert al secolului al IV-lea – primul deceniu al secolului al III-lea î. Hr. Până atunci tabloul etnic al spațiului nord-dunărean, înspre miază-noapte este confuz, acesta trecând drept o întindere

nesfârșită și pustie (Herodot, *Istoriei*, V, 9) sau “pustiul getic”, cum îi zice Strabon (*Geogr.*, VII, 3, 17).

Spre răsărit, lucrurile stau puțin mai altfel . “Primii locuitori de lângă Istru sunt carpizii, apoi sciții plugari, iar mai încolo neurii până în ținutul de asemenea pustiu din pricina ghețurilor” - scrie Ephoros, 158/78. Această obscuritate de informații scrise a dat prilejul unor concluzii eronate privind pătrunderea geților “de la sudul Dunării în teritoriul carpato-nistrean” (Tkacuk M., 1994, p.227), prin care se neglijează vestigiile getice din spațiul est-carpatic din sec. VI-V î. Hr. și, respectiv, autohtonicitatea tracilor septentrionali în acest ținut. Accentul se pune, cu preponderență, pe apariția unei culturi scitice, premergătoare locuirii getice, atestată abia la mijlocul sec. IV î. Hr. .

Această abordare cunoaște o veche tradiție în istoriografia rusă, fiind promulgată încă din sec. XIX de către F. Brun, V. Latysev, susținută ulterior de B. Grakov, I. Jacenko, M. Tkačiuk. Conform părerii acestor cercetători, geții pătrund în spațiul nord-dunărean sub presiunea tribalilor în a doua jumătate a sec. IV î. Hr., în urma înfrângerii sciților lui Atheas de către Filip al II-lea, cu scopul acaparării bogățiilor acestora (Brun F., 1880; Latysev V. V. 1887, p. 72, nota 12; Grakov B. N. 1954, p. 24).

Indirect, discuțiile ating problema constituirii etniei geților și a spațiului ei de formare, problemă ce nu poate fi tratată numai pe baza izvoarelor scrise. Aceasta implică o analiză integrală și sistematizată a tuturor surselor de informații, literare și lingvistice și, în primul rând, a celor arheologice .

Prioritatea materialului arheologic în definirea unei sau altei situații etno-culturale este cu atât mai mare în cazul unor spații periferice, expuse permanent influențelor străine, cum ar fi interfluviul Nistru-Prut, corelarea elementelor autohtone și a celor alogene putând fi surprinsă numai în complexe arheologice bine definite din punct de vedere cronologic. Analiza acestora a permis o mai corectă evaluare a gradului de interferență culturală dintre cele două etnii, getice și scitice, fiind, totodată, readusă în discuție problema contribuțiilor hallstattiene locale și rolul influențelor străine în apariția culturii getice timpurii.

Nu vom stăruia aici asupra problematicii originii culturilor Hallstattului tracic timpuriu la est de Carpați, decât în măsura în care aceasta vizează contribuția tradiției Hallstattiene în evoluția culturii materiale a comunităților getice din sec. IV-III î. Hr.

Până în prezent în istoriografie s-au cristalizat două concepții referitoare la originea purtătorilor culturii Hallstattiene timpurii.

Conform părerii unor cercetători (G. Smirnova, O. Levițki) “trecerea de la epoca bronzului la epoca fierului a fost marcată în partea răsăriteană a spațiului carpato-dunărean de un proces de reformare culturală radicală, însoțită de ruperea legăturilor genetice precedente” (Levițki O. 1994, p. 159). Astfel, culturile hallstattiene s-au format în afara spațiului ocupat de cultura Noua. Spre exemplu, G. Smirnova susține că la geneza culturii Chișinău-Corlăteni din cadrul complexului ceramicii canelate, un rol preponderent l-au jucat purtătorii culturii ceramicii canelate din Banatul românesc și sârbesc, respectiv cultura Belegiș II-Cruceni II, care au migrat la sfârșitul epocii bronzului în nord-estul Dunării.

Ideea unei migrații masive din ținuturile sud-dunărene, cât și originea balcanică a culturii Chișinău-Corlăteni nu este împărtășită de o altă parte a cercetătorilor. Pătrunderea unor elemente veneto-ilire în spațiul extracarpatic la începutul mileniului I a fost menționată încă de V. Pârvan (1967, p. 51). Ulterior, această concepție a fost dezvoltată în studiile cercetătorilor A. László și S. Morintz, unde se încearcă o evaluare a influențelor vestice și sudice, inclusiv a elementelor culturale Cruceni-Belegiș, în constituirea culturilor hallstattiene timpurii din zona extracarpatică (László A., 1994, p. 187; Morintz S. 1978).

În această ordine de idei, A. László menționează că “analiza materialelor propuse (materialele culturii Chișinău-Corlăteni - n. a.) a evidențiat legăturile acestei culturi cu grupa culturală Ticvaniul Mare - Karaburma III” (László A., 1994, p. 187). Totodată, însă, se remarcă faptul că paralel cu influențele sudice și cele vestice, “legăturile cu stepa și silvostepa răsăriteană nu au fost întrerupte”.

Ideea unei migrații masive din sud-vestul Dunării spre nord, ce ar fi determinat dispariția purtătorilor culturii Noua este contestată de coexistența, uneori, în cadrul aceluiași complex arheologic a materialelor specifice celor două epoci cronologice: bronzului târziu și Hallstattului timpuriu (Lăpușnean V. L., 1979, p. 15-16).

Existența unor aspecte comune celor două culturi, Noua și Chișinău-Corlăteni se manifestă, conform observațiilor lui I. Niculiță, în răspândirea cenușarelor-petelor-locuințe, atestate în stațiunile hallstattiene din zona de silvostepă a Moldovei (Trinca, Hlinjeni), în topografia stațiunilor (după observațiile lui O. Levițki, 37% din așezările hallstattiene cunoscute în regiune

se suprapun pe cele din cultura Noua), perpetuarea ritului de incinerare și a unor forme de ceramică (vasele în formă de borcan, cu brâu reliefat în partea superioară, vase globulare cu gâtul scurt, prevăzute cu două suporturi) (Niculiță I., 1995, p. 15).

Rezumând cele spuse, menționăm că originea culturilor Hallstattului timpuriu continuă să rămână o problemă deschisă. În etapa actuală de cercetare nu dispunem de suficiente argumente pentru a aprecia ponderea influențelor culturale din sud, vest și răsărit în constituirea acestor culturi, fenomen ce nu poate fi tăgăduit, dar nici să neglijăm rolul substratului cultural din epoca bronzului tardiv, ce a asigurat perpetuarea unor tradiții culturale până în sec. VIII-VII î. Hr.

În zona de silvostepă a Moldovei au fost identificate trei orizonturi culturale ce aparțin primei epoci a fierului: monumentele de tip Chișinău-Corlăteni (sec. X-IX î. Hr.), monumentele de tip Basarabi-Șoldănești (a doua jumătate a secolului al VIII-lea – începutul secolului al VI-lea î. Hr.), care au coexistat o perioadă de timp cu complexul cultural Saharna-Solonceni (Meljukova A.I., 1972, p.57-72); Lăpușnean V. L., Niculiță I. T., Romanovskaja M. A. 1974, p. 7). Conform observațiilor mai multor cercetători, aria de răspândire a monumentelor de tip Basarabi-Șoldănești coincide cu cea a culturii geto-dacice clasice (Dumitrescu V., Vulpe A., 1988, p.85-91). Pentru zona de stepă dintre Nistru și Dunăre deosebim monumentele de tip Cernogorovka și Novočerkask (mijlocul sec. VIII - prima jumătate a sec. VII î. Hr.) (Levițki O., 1994, p. 188 pass.).

Următoarea etapă cronologică este reprezentată de două complexe culturale, stabilite pe bază teritorial-geografică. În opinia noastră, pentru zona de silvostepă, cultura getică timpurie se definește prin monumentele de tip Stănțești-Butuceni și cele funerare Bârsești-Pârjolteni, iar în zona de stepă - vestigiile de tip Beidaud-Tariverde-Cartal (Orlovka)-Berezani. Prin aceste monumente se certifică apariția "orizontului cultural getic timpuriu". Acesta reprezintă veriga de legătură dintre culturile Hallstattului tracic și cea getică din sec. IV-III î. Hr. (Lăpușnean V. L., 1979, p.50-60; Niculiță I. T., 1977, p. 132;).

Analiza materialului arheologic cu analogii bine date (vârfuri de lance descoperite în necropola de la Seliște, vârfuri de săgeată din bronz cu trei aripioare din mormântul de la Pârjolteni și cele din necropola de la Dănceni, piese din os, ornamentate în stilul animalier scitic, din aceleași comple-

xe funerare) a dus la stabilirea unui orizont cultural, datat cronologic între mijlocul sec. VI - sec. V î. Hr. (Lăpușnean V. L., 1979, p. 18-23).

În cadrul acestuia se atestă o continuitate a tradițiilor hallstattiene, manifestate, în special, în perpetuarea principalelor forme de ceramică, a ritului funerar și a unor forme de morminte (înmormântările în urne și ciste din piatră fiind binecunoscute în perioada hallstattiană), în amplasarea și organizarea așezărilor. Privită din această perspectivă, cultura getică timpurie reprezintă un derivat tipologic al culturii Basarabi, fapt demonstrat pe baza materialului arheologic de către I. Niculiță (1987, p.43-49), V. Lăpușnean (1979, p. 130), A. I. Meljukova (1989, p. 20).

Perioadei secolelor VI-V î. Hr. îi corespunde etapa de definitivare a etnității tracilor septentrionali, alcătuită din câteva grupuri culturale teritoriale, între care nu mai pot fi surprinse decât deosebiri de natură locală. Civilizația traco-geților se impune prin câteva trăsături distinctive, ce o deosebesc de cea a sciților nord-pontici (Meljukova A. I., 1979, p. 119) și a tracilor de sud, conturându-se într-un spațiu unitar, cuprins între Carpați, Staraja Planina, Dunăre și Marea Neagră. La est, hotarul trecea convențional pe Nistru, prezența materialului de factură tracică fiind atestată, însă, și într-un șir de stațiuni de pe malul stâng al fluviului până în stepele de la gurile Bugului. Acesta se concentrează în regiunea Dunării de Jos cu stațiunile Orlovka (Golovko I. D., Bondari R.D., Zaghinajlo A. G., 1965, p. 68-70), Satul Nou (Brujako I. V., 1989, p. 29-30), Staraja Nekrasovka (Ohotnikov S. B., 1990, p. 56), zona limanului nistrean cu așezările de pe malul stâng și cursul inferior al Bugului (Berezan, Olbia) (Marčenko C. C. 1988, p. 59-101).

Se remarcă, în special, ceramica lucrată cu mâna și cea confecționată la roata olarului de tip tracic. Important este faptul, că în cadrul acestor categorii de vase se regăsește întregul complex ceramic, specific zonei tradițional tracic. În aceste circumstanțe, nu poate fi vorba doar despre unele influențe culturale, ci despre prezența unei enclave însemnate de populație traco-getică (Marčenko C. C., 1988, p. 59-101).

Nu mai puțin semnificative din acest punct de vedere se prezintă și așezarea de la Kuțurub I din teritoriul rural al Olbiei (Marčenko C. C., 1980, p.38; idem., 1988, p.111; idem., 1992, p. 41-42), în care predomină aspectul tracic al culturii materiale. Fără îndoială că și aici avem a face cu o formațiune etno-socială însemnată de traco-geți, prezentă pe cursul inferior al râului Bug.

Monumentele din sec. VIII-V î. Hr. din partea stângă a Nistrului (Grigorovka, Dnestrovka, Komarov, Neporotovo, Rudkovcy), precum și unele din Podolia de vest, au scos în evidență rolul hotărâtor al elementului tracic în această zonă (Vinokur I. S., Gucal A. F., 1987, p. 39-40), care continuă să existe și în perioada următoare.

Revenind la situația etno-culturală din spațiul pruto-nistean din secolele VI-V î. Hr., trebuie să menționăm că vestigiile traco-getice din această perioadă nu sunt foarte numeroase. Se cunosc în total 12 obiective, în care a putut fi surprins un nivel de locuire, aparținând orizontului cronologic respectiv.

Descoperirea unor monumente scitice din secolul al VI-lea î. Hr. în zona est-carpatică reflectă pătrunderea acestora la Dunărea de Jos, fapt confirmat și de autorii antici, care au consemnat invazia militară a sciților în peninsula Balcanică ca răspuns la cea persană (Herodot, IV, 94). Însă prezența vestigiilor scitice în regiune nu demonstrează decât dominația politică a factorului scitic în sec. VI-V î. Hr., situația etno-culturală din această perioadă neputând fi apreciată numai pe baza izvoarelor scrise, atât de contradictorii uneori.

Descoperirea unor morminte de luptători sciți, concentrate în câteva zone: Tiraspol, Grigoriopol și Dubăsari și în stepa Bugeacului, cât și prezența unor piese de natură scitică în cadrul unor morminte cu inventar preponderent getic (mormântul de la Pârjolteni, de exemplu) pledează în favoarea permanentizării relațiilor dintre geți și sciți (Meljukova A. I. 1979, p. 239).

Pătrunderea sciților în ținut nu s-a soldat cu sedentarizarea acestora, până în prezent nefiind cunoscută nici o stațiune scitică. Vestigiile acestora în spațiul est-carpatic, în special cel pruto-nistean sunt reprezentate prin morminte de luptători și descoperiri izolate. Astfel, penetrarea elementelor răsăritene nu a modificat esențial tabloul etnic și nici dezvoltarea social-economică a comunităților umane băștinașe în secolele VI-III î. Hr. (Meljukova A. I. 1979, p. 236).

Analiza materialelor din morminte și așezări demonstrează că în secolele VI-V î. Hr. se observă tendința spre stabilirea unor indici comuni ai rituelului funerar, caracteristic pentru toate triburile nord-tracice, iar răspândirea unor forme de vase, în special a celor bitronconice cu corpul lărgit în partea inferioară și gâtul cilindric aproape în tot spațiul getic: Dobrogea, cu descoperirile de la Histria (Condurachi Em. și colab. 1961, p.262,264) și Tariverde (Berciu D., Comșa E. 1961, p.273-281), Moldova (așezările de la Cur-

teni-Valea Merilor (Iconomu C. 1978-1979, p. 231, Curteni-Deaful Petrăriei (Iconomu C. 1981-1982, p. 150-151), teritoriul nistro-prutean (așezările de la Hansc (Niculiță I. T. 1981, p. 88), nord-estul Bulgariei (necropola de la Ravna (Mircev M. 1962, p. 127), exclude cu desăvârșire teoria unei pătrunderi getice din sudul Dunării în teritoriile est-carpătice, inclusiv cel pruto-nistrean (Tkaciuc M. 1994, p. 227).

Perioada secolelor IV-III î. Hr. este cea mai bogată în vestigii arheologice, constituind epoca de înflorire a culturii getice. Până în prezent se cunosc circa 242 de monumente getice cu caracter diferit (așezări deschise, cetăți, necropole, morminte izolate, tezaure), dintre care circa 154 se găsesc în interfluviul Nistru-Prut (Niculiță I. T. 1987, p. 84). Răspândirea acestora cuprinde ambele zone geografice (stepa și silvostepa Moldovei), cu o concentrare mai mare în zona centrală de silvostepă a Moldovei.

Capitolul II

Clasificarea tipologico-funcțională a vestigiilor getice din secolele VI-III î. Hr.

Amplasarea teritorial-geografică. Imagine generală

A. Prin săpături sistematice, simple sondaje și cercetări de suprafață s-a reușit întregirea unei imagini generale a vestigiilor arheologice getice din secolele VI-III î. Hr. în spațiul Nistru-Prut, care însumează până în prezent 166 de obiective din 150 de localități. (pl. XIII).

Am inclus aici și rezultatele periegezelor arheologice din ultimii ani, rămase, deocamdată, inedite, cât și materialele de arhivă nepublicate, care nu au fost incluse în studiile de sinteză ale lui G. D. Smirnov, G.V. Fiodorov, A.I. Meljukova, V.L. Lăpușnean, M.A. Romanovskaja, mai recent I. Hâncu, I. T. Niculță ș.a.

Studierea moștenirii getice din interfluviul pruto-nistrean cunoaște o bogată tradiție, începutul căreia a fost pus în perioadă interbelică, prin efortul unor cercetători ca Șt. Ciobanu, P. Constantinescu-Iași, T. Porucik. Încă de atunci au fost semnalate un șir de cetăți și așezări antice lângă localitățile Stolniceni, Codreanca (Lopatna), Trușeni, Durlești ș.a. (Ciobanu Șt. 1924, p. 23, 24, 39-46, 57, 61, 143; Constantinescu-Iași P. 1933, p. 12-13, 23-24; Porucik T. 1924, p. 63-64).

Săpăturile sistematice și publicarea materialelor arheologice sunt re-luate după cel de-al doilea război mondial, când se pun bazele unei cercetări științifice complexe în cadrul expedițiilor anuale din anii '40-'50, conduse de G. D. Smirnov, G. V. Fiodorov, T. S. Passek. În această perioadă s-a valorificat o cantitate impresionantă de materiale din așezările getice de la Saharna Mare, Butuceni, Stolniceni, considerate inițial de origine scitică.

Anii '60-'70 au marcat o nouă etapă în studierea culturii și civilizației getice prin activitatea fructuoasă a unei noi pleiade de arheologi: A. I. Meljukova, T. S. Zlatkovskaja, M.A. Romanovskaja, L.L. Polevoj, V.L. Lăpușnean, E.A. Rikman, I. Rafaloviči, I.T. Niculiță, A.A. Nudel'man. Completarea moștenirii materiale și spirituale getice cu noi mărturii arheologice a contribuit la elucidarea unor probleme controversate privind dezvoltarea social-economică și politică a acestora în contextul fenomenelor etno-culturale din spațiul sud-est european în cea de-a doua epocă a fierului.

Cultura getică din această perioadă este reprezentată printr-un șir de obiective diferite din punct de vedere funcțional. Printre acestea deosebim așezări fortificate, așezări nefortificate, necropole, morminte izolate, tezaur, descoperiri întâmplătoare etc. În total au fost cercetate prin săpături sistematice aproximativ 1/3 din numărul total de monumente, rezultatele investigațiilor fiind valorificate mai mult sau mai puțin în literatura de specialitate.

1. Pentru perioada secolelor VI-V î. Hr. sunt cunoscute cetățile de la Rudi "La Șanț" (Chetraru N. A. 1960, p. 113; Romanovskaja M. A., Selov-Kovedjaev F.V., Scegllov A.N. 1981, p.121-123) și Butuceni (Niculiță I.T. 1977, p.24; idem 1987, p. 88-103; Niculiță I.T., Teodor S., Zanoci A. 1995, p. 475 *pass*), care își continuă activitatea până în secolele IV-III î. Hr., etapa de dezvoltare maximă a cetății, reprezentată printr-o bogată documentație arheologică (pl. I).

2. Pentru secolele IV-III î. Hr. numărul așezărilor fortificate cercetate crește considerabil, acestea fiind semnalate într-un șir de puncte teritorial-administrative : Butuceni (Smirnov G. D. 1949, p. 197; idem 1954, p. 26, fig. 10; Zlatkovskaja T.D., Polevoj L.L. 1969, p. 49-50; Lăpușnean V.L., Niculiță I.T., Romanovskaja M.A. 1974, p. 46; Niculiță I.T. 1977, p. 37-39; idem 1987, p. 88-90; Niculiță I.T., Teodor S., Zanoci A. 1995, p. 472-491), Hansc "Cetate" (Lăpușnean V.L., Niculiță I.T., Romanovskaja M.A. 1974, p. 50; Niculiță I.T. 1977, p. 26-42), Hlinjeni (Zlatkovskaja T.D., Polevoj L.L. 1969, p. 37-39; Lăpușnean V.L., Niculiță I.T., Romanovskaja M.A. 1974, p. 42; Gol'ceva N. V., Kasuba N.T. 1995, p.41-44), Mășcăuți (Fiodorov G.V. 1950, p. 37, 38; Meljukova A.I. 1961, p. 101-104; Zlatkovskaja T.D., Polevoj L.L. 1969, p. 47-49; Lăpușnean V. L., Niculiță I.T., Romanovskaja M.A. 1974, p. 46), Mateuți (Zlatkovskaja T.D. 1966, p. 220-225; Zlatkovskaja T.D., Polevoj L.L. 1969, p.39-45; Lăpușnean V.L., Niculiță I.T., Romanovskaja M.A. 1974, p.42; Niculiță I.T. 1977, p. 28, 37; Hân-

cu I. 1993, p. 97-99), Saharna Mare (Smirnov G.D. 1949, p.93-96; Meljukova A.I. 1954, p.90; Zlatkovskaja T.D., Polevoj L.L. 1969, p.45-46; Lăpușnean V.L., Niculiță I.T., Romanovskaja M.A. 1974, p.44), Potârca (Smirnov G.D. 1964, p. 250; Zlatkovskaja T.D., Polevoj L.L. 1969, p. 47; Lăpușnean V.L., Niculiță I.T., Romanovskaja M.A. 1974, p. 46), Ofatinți (Meljukova A.I. 1954, p. 65-68; idem. 1955, p. 64-67; Zlatkovskaja T.D., Polevoj L.L. 1969, p. 46-47; Lăpușnean V.L., Niculiță I.T., Romanovskaja M.A. 1974, p. 44; Hâncu I. 1993, p. 107) (pl. XIII).

Două așezări fortificate au fost studiate în regiunea Dunării de Jos, la Satu Nou (Brujako I., Cojocar V. 1990, p.121-132; Brujako I., Gizer S. 1990, p. 113-121) și Cartal (Orlovka) (Bondar' R.D. 1971, p.66-70; idem 1973, p. 153-154) și una lângă limanul Nistrului, la Pivdennoe (Klejman I., Revenco K. 1959, p. 119; Sal'nikov A. 1963, p.20-26; idem 1966, p. 177 - 226)(pl. XIII).

2. O altă categorie de descoperiri o reprezintă așezările nefortificate. Pentru perioada secolelor VI - V î. Hr. au fost cercetate doar trei obiective: Hansc (Niculiță I.T. 1974, p.95-109, idem 1977, p.25), Calfa (Cebotarenco G.F. 1969, p. 58-60) și Grădinița (Meljukova A.I. 1963, p. 64-72), numărul acestora fiind mai mare pentru perioada secolelor IV-III î. Hr. : Hansc "Pidașca", Hansc "la Matca", Hansc "Căprăria" (Meljukova A.I. 1963, p. 64; Polevoj L.L. 1969, p. 208; Niculiță I.T., Tatarenco S. 1973, p. 129-133; Niculiță I.T., Rafaloviči I. 1974, p. 79-80), Holercani (Passek T.S. 1956, p. 19-37), Mășcăuți (Arnăut T., Matveev S., Cirimpei S. 1996, p.76-77), Calfa (Cebotarenco G.F. 1954, p. 200; idem 1961, p. 58 -66), Solonceni (Meljukova A.I. 1954, p.63-65) (pl. I și XIII).

3. Ritul și ritualurile funerare din secolele VI-III î. Hr. au fost studiate pe baza necropolei de la Dănceni (sec. V î. Hr.) (Lăpușnean V. L. 1979, p. 18, 21-23, 50-60; Meljukova A.I. 1979, p. 144; Niculiță I. T. 1987, p. 54-57). Hansc "Lutăria" (Niculiță I.T. 1969, p. 134-145; idem 1972, p. 105-121; idem 1977, p.62-88), Hansc I (Meljukova A.I. 1963, p. 64-68) și Stolniceni (Sîrbu V., Arnăut T. 1995, p. 378-400). Concomitent au fost cercetate și câteva morminte izolate cu inventar ceramic de origine getică: Pârjolteni (Lăpușnean V.L. 1979, p. 18-22) , Palanca - Tudorova (Sergeev G.P. 1960, p.262-265; Lăpușnean V.L. 1979, p. 113-114) , Rașcov (sec. IV-III î.Hr.) (Lăpușnean V.L., Niculiță I.T., Romanovskaja M.A. 1974, p.68) (pl.I și XIII).

4. A patra grupă de descoperiri o constituie tezaururile de podoabe și cele monetare.

În cadrul primei categorii se înscrie tezaurul de la Mateuți din secolul al IV-lea î. Hr., cât și piesele descoperite izolat, printre care menționăm vârful de baldachin de la Răscăieți, datat din secolul al V-lea î. Hr. (Nudel'man A.A., Rikman E.A. 1956. p. 129, fig. 2).

O altă categorie o formează descoperirile monetare, reprezentate prin monede grecești de tip Histria, Tyras, Olbia, Cyzic, descoperite la Stolniceni (material inedit), Doroțcoe (Nudel'man A.A. 1969, p.121-128; idem. 1971, p.122-137; idem. 1976, p.45), Butuceni (Polevoj L.L. 1962, p.290, nota 9, fig.2/1), Cartal (Orlovka)(Bulatoviči S.A. 1970, p.73-86); monedele de tip macedonian. cunoscute prin descoperirile de la Lărguța (Nudel'man A.A. 1969, p.129-134; Bulatoviči S.A. 1980, p.55, 57, 58), Sarata (Nudel'man A.A. 1985, p.159), Anadol (Pridik E.M. 1902, p.58-59), Gura Galbenă (Nudel'man A.A. 1976, p.45), Șipotenii (Nudel'man A.A. 1985, p. 106), Reni (Mihailescu Bîrlița V. 1990, p.142); monedele barbare de tip Huși-Vovriești: Braniște (Nudel'man A.A. 1976, p. 49), Edinița (Kropotkin V. 1961, p. 94; Mihailescu-Bîrlița V. 1990, p. 147) , Lărguța (Nudel'man A.A. 1969. p. 129-134), Leușeni (Preda C. 1966, p. 164; Nudel'man A.A. 1976, p. 48). Lopatna (Polevoj L.L. 1962, p.289), Mărcăuți (Nudel'man A.A. 1976, p. 47-48), Ungheni (Nudel'man A.A. 1985, p. 161), Zăbriceni (Nudel'man A.A. 1976, p. 48).

B. Amplasarea teritorial-geografică. Imagine generală.

Aria geografică de răspândire a vestigiilor getice cuprinde, în special, zona centrală și nordică de silvostepă (cca 83%), concentrându-se cu precădere în subunitățile Podișului Central Moldovenesc. În stepă și zonele de interferență descoperirile getice sunt numeric mai puține, reflectând astfel, caracterul situației politico-militară din regiune în diferite etape cronologice.

11 din obiectivele arheologice sunt amplasate pe terasa superioară a Nistrului, în zona periferică a Dealurilor Hotinului, printre care menționăm așezările de la Arionești, Tolocănești, Rudi, precum și cele de la Mărcăuți, Coreșăuți.

Pe cursul mijlociu al Nistrului se ridică un alt grup de așezări deschise și fortificate, cum ar fi cele de la Curătura, Hlinjeni, Saharna Mare, Horodiște și Mateuți, iar pe malurile Răutului, pe terase și în depresiuni, se

cunosc cetățile de la Isacovo, Furceni, Potârca, Mășcăuți, Hârtopul Mare și nu în cele din urmă așezarea fortificată de la Butuceni, cu cea mai amplă și bogată documentație arheologică.

Ambele subunități geografice (Dealurile Hotinului și Depresiunea Răutului) se caracterizează printr-un relief deluros și terasat, săpat încontinuu de apele fluviului Nistru și ale afluenților săi. Erodarea straturilor milenare de depuneri calcaroase, de către albiile râurilor mijlocii și ale pâraielor, s-a soldat cu formarea unor pînteni de deal, coline și terase greu de escaladat, cu o înălțime de până la 60-90 m. Alteori terasa se înalță în pantă accidentată până la 120-200m.

27 din obiectivele descoperite se concentrează în perimetrul Podișului Central Moldovenesc: Podișul Bâcului, Dealurile Botnei, Platforma Cogâlnicului sau Dealurile Tighecului, întâlnindu-se, cu precădere, în zona meridională, caracterizată printr-un relief deluros. Șirul de dealuri înalte și înguste este mărginit de versanți abrupti, numeroase râpe, hârtoape și vâlcele cu fundul plat. Spre deosebire de terasele calcaroase ale Nistrului și Răutului, aici se observă prezența depunerilor cuaternare de soluri cenușii de pădure și argilă, cu intercalații de nisip. Cu cât înainteză mai mult spre sud, dealurile Tighecului și ale Platformei Cogâlnicului se aplatizează treptat, formând, în cele din urmă, un tot întreg cu stepa Bugeacului. Sporadic, acestea se mai regăsesc în zona Nistrului Inferior și la Dunărea de Jos, fiind numite de locuitorii de lângă Dunăre "bugeacuri". Pe alocuri, relieful monoton al stepei este deranjat de niște înălțimi - popine formate din șisturi dobrogene, pe care se amenajau, de obicei, așezările antice.

Predilecția pentru locurile înalte, greu accesibile, ce ofereau o bună vizibilitate a împrejurimilor poate fi explicată nu numai prin perpetuarea unei tradiții hallstattiene de locuire, ci și prin specificul situației istorico-politice a comunităților getice din secolele IV-III î. Hr., marcată de pericolul scitic dinspre est.

Capitolul III

Descoperirile getice din secolele VI-V î. Hr

Harta descoperirilor arheologice din secolele VI-V î. Hr., cuprinse între faza finală a monumentelor de tip Basarabi și sfârșitul secolul al V-lea î. Hr., reflectă răspândirea dispersată a acestora pe întreg spațiul pruto-nistrean, fiind mai bine cunoscute în regiunea de silvostepă. În stepă au fost cercetate așezările fortificate de la Cartal (Orlovka) (Golovko I.D., Bondar` R.D., Zaghinajlo A.G. 1965, p. 70-73) și Satu Nou (Brujako I., Cojocar V. 1990, p. 121-132; Brujako I., Gizer S. 1990, p. 113-121), actualmente în Ucraina.

În total au fost semnalate 12 obiective (pl I).

1. Așezări fortificate

Pentru secolele VI-V î. Hr. acest tip de așezări este mai puțin cercetat. Se cunosc două cetăți în zona de silvostepă, la Rudi și Butuceni, unde s-au făcut investigații mai ample, care au permis evidențierea unui nivel de locuire din secolele VI-V î. Hr. Trebuie să facem o precizare în ceea ce privește racordarea descoperirilor din perioada respectivă cu sistemul de fortificații al cetăților, care putea fi edificat anterior sau posterior acestui nivel cronologic. În ceea ce privește cetatea de la Butuceni, lucrurile sunt mult mai clare, elementul de datare - o aplică cruciformă de bronz, cu analogii apropiate în silvostepa nord-pontică (Niculiță I.T. 1987, p. 92) - fiind surprins în structura sistemului defensiv, lina III de apărare. Această descoperire i-a permis autorului cercetărilor de la Butuceni să presupună că încă de la sfârșitul secolul al VI-lea î. Hr. așezarea a fost întărită cu un sistem de apărare.

La Rudi, însă, identificarea unui nivel de locuire din secolul al V-lea î. Hr. a fost făcută pe baza unor descoperiri de fragmente de amfore gre-

cești. menționate de M.A. Romanovskaja (Romanovskaja M.A., Selov-Ko-vedjaev F.V., Sčeglov A.N. 1981, p.122-123). Sesizarea acestora în incintă nu oferă dovezi convingătoare pentru a presupune existența unor fortificații contemporane locuirii din secolul al V-lea î. Hr., edificare acestora într-o perioadă anterioară secolele IV-III î. Hr. rămâne pur ipotetică.

Atât la Rudi, cât și la Butuceni așezarea este adoptată perfect land-șaftului de amplasare. Suprafețele ocupate sunt de cca 20 ha la Butuceni și 4 ha la Rudi.

a) Structura sistemului defensiv

Elementele de bază le constituie valul și șanțul. Cercetările din cetatea de la Butuceni, începute la sfârșitul anilor '40 - începutul anilor '50 de G.D. Smirnov (1954, p. 24-25), inclusiv investigarea sistemului de fortificație prin secționarea liniei III au demonstrat că la baza edificării au stat aceleași principii caracteristice cetăților hallstattiene (Florescu A. C. 1971, p. 103-118).

Șanțul cobora până la adâncimea de 3-3.65 m. fiind săpat în roca naturală calcaroasă, atingând lățimea de 4-6.90 m în partea cu deschidere maximă (în diferite porțiuni), iar în partea inferioară - între 1 și 2,50 m.

Observațiile de teren privind amenajarea valului III i-au permis lui I.Niculiță să remarce că tehnica de construcție a acestui element de fortificație (în prezent nu se mai păstrează) poate fi urmărită prin cercetarea strati-grafică a pământului de umplutură a șanțului. Pe locul amenajării valului au fost surprinse două rânduri de gropi circulare, săpate în rocă. Acestea au diametrul cuprins între 15 și 25 cm și adâncimea între 20 și 30 cm. Distanța dintre gropi atinge valori cuprinse între 1 - 3,45 m. iar cea dintre parapetei - până la 7.2 m.

Îmbinarea tuturor elementelor constitutive a permis reconstituirea sistemului defensiv antic. Astfel, se consideră că la baza valului a fost amenajată o carcasă din lemn, susținută de două aliniamente de pari, placată cu un strat de piatră spartă de dimensiuni mari (60 x 40 x 30 cm) și mijlocii (25 x 20 x 10). Deasupra s-a depus o mantie de pământ și prundiș bine tasat. Pe o anumită porțiune șanțul se îngustează până la 1,5 m, fapt ce s-ar fi putut explica prin amenajarea inițială a unui pod mobil din bârne de lemn, ușor de înlăturat în caz de primejdie (Niculiță I.T. 1987, p. 93-94).

Nu este exclus ca valurile cu șanțuri adiacente de pe extremitățile promontoriului (linia I, dinspre vest și linia V, dinspre nord-est) să fi coexis-

tat cu sistemul defensiv de secolele VI-V î. Hr., despre care am vorbit mai sus, și care înaintea mult în incintă. Apărarea așezării dinspre vest a fost asigurată prin amenajarea unui val de pământ cu șanț adiacent, precedat de o escarpă (linia I) (pl.II și XV). Nu pot fi precizate detaliile de construcție, obiectivul nefiind studiat. La periferia estică a fost secționată o suprafață de circa 336 mp din val, cu lungimea totală de 364 m. Pe alocuri valul acestei linii de apărare mai atinge înălțimea de 2 - 3 m, având lățimea bazei cuprinsă între 30 - 35 m. Adâncimea actuală a șanțului este de 1 m, cu deschiderea maximă de 4 -5 m.

Cercetarea compoziției valului prin secționarea acestuia a permis identificarea unui șir de detalii de construcții. Stratigrafic s-a putut observa că embletonul valului a fost amenajat în două etape: inițial s-au depus straturi coezive de pământ, care cu timpul s-au deteriorat pe anumite segmente, fapt ce a determinat o nouă intervenție. Pentru a consolida construcția s-au amenajat în locurile deteriorate casete de piatră. În timpul săpăturilor s-au descoperit și urme de bârne de lemn puternic carbonizate, care fac dovada existenței unei rețele de susținere a paramenților. În stadiul actual al cercetărilor nu s-a sesizat vreo legătură între cele două elemente structurale (casete de piatră și de lemn), fapt ce nu exclude, însă, posibilitatea unei coeziuni tehnice.

Pentru așezările fortificate din stepa Bugeacului - Cartal (Orlovka) și Satu Nou - nu dispunem de date precise referitoare la construcția sistemului defensiv, materialele provenite din săpătură rămânând inedite (cercetări întreprinse de Bondar R.).

După locul de amplasare, configurația terenului și, respectiv, a incintei, structura sistemului defensiv, reflectat în îmbinarea coerentă a elementelor de fortificație naturală și artificială, cetățile din spațiul interfluvial Nistru - Prut înregistrează analogii apropiate cu cele din Moldova din partea dreaptă a Prutului: Stănțești, Căndești (Florescu A. C., Rață S.1969, p. 9-21; Florescu M. 1976, p. 168-169), din Dobrogea: Beidaud (Simion G., Lazurcă E. 1980, p. 37-57), Beștepe (Simion G.1971, p. 31-48), cu care sunt parțial contemporane. În același tip de așezări fortificate se înscriu descoperirile de la Teleac (Vasiliev V., Aldea I., Ciugudeanu H. 1991, p. 28 pass), Bodoc, Sona din arealul intracarpatic (Vasiliev V. 1995, p. 125-130, 147-155).

2. Așezări nefortificate

Se cunosc așezările de la Dănceni, Sufuceni și Hansc, amplasate pe văi, fără posibilități de apărare naturală. În schimb, terenul oferă condiții

propice practicării unei agriculturi avansate prin soluri fertile și o densă rețea hidrografică.

Săpăturile de amploare efectuate la Calfa (Cebotarenco G.F. 1969, p. 58 - 60) și cele de la Grădinița (Meljukova A.I. 1963, p. 64 - 72), situate pe malurile Nistrului, s-au soldat cu depistarea unui nivel de locuire corespunzător secolelor VI-V î. Hr.

3. Complexe de locuințe. Vetre. Amenajări gospodărești

Prin săpăturile efectuate la Hansc "La Matca" s-a descoperit o locuință de secolul VI-V î. Hr. Edificiul are formă dreptunghiulară, cu laturile de 800 și 360 cm, inserând o suprafață de 28, 8 mp. Este orientat pe axa longitudinală, cu direcția est-vest. Linia mediană, formată din fragmente din lut ars, sugerează ideea că locuința era prevăzută cu două încăperi. Încăperea dinspre vest, în mijlocul căreia a fost descoperită o vatră din lut ars, era, probabil, camera principală, cea dinspre est, auxiliară. În colțul de nord-est al edificiului s-au descoperit urmele unei gropi menajere (Niculiță I. T. 1987, p. 43, fig. 1/1) (pl. XIX/5).

Vetre

Este cunoscută o singură instalație de încălzire de acest tip, descoperită în cadrul locuinței de la Hansc, fiind clădită din pietre de râu legate cu lut. Are formă ovală, cu diametrele de 54 și, respectiv, 46 cm.

Gropi

Groapa din cadrul locuinței de la Hansc "La Matca" avea în plan forma ovală, cu dimensiunile de 120 x 160 cm. În secțiune aceasta avea configurație cilindrică, cu pereții verticali, atingând adâncimea de 170 cm.

4. Ritul și ritualurile funerare

Până în prezent nu au fost studiate decât câteva morminte izolate, cu inventarul ceramic de factură getică, descoperite întâmplător în timpul unor lucrări de edificare.

O contribuție importantă la cunoașterea ritului și ritualurilor funerare din perioada getică timpurie a avut-o studierea necropolei de la Dănceni cu 42 de morminte.

Descoperirile fiind puțin numeroase, ne-am propus să prezentăm, în cele ce urmează, o succintă prezentare a principalelor obiective.

Mormântul de la Pârjoleni, rn. Călărași, a fost atestat întâmplător în timpul unor lucrări de construcții din teritoriul localității, fiind cerce-

tat și publicat de A. Lăpușnean (Lăpușnean V. L., Popov S. I., 1973, p. 409; Lăpușnean V.L. 1979, p. 19, fig. 3, 4, 5; Lăpușnean V.L., Niculiță I. T., Romanovskaja 1974, p. 68-69).

Obiectivul se află la marginea nord-vestică a satului Pârjolteni, pe panta unui deal, la poalele căruia curge un pârâu.

1. Ritul și ritualul funerar.

a) Structura mormântului.

Este alcătuit dintr-o groapă de formă dreptunghiulară cu dimensiunile 320x200 cm și colțurile rotunjite, orientate pe axa SV-NE. Pereții se lărgesc ușor spre fundul gropii, care avea adâncimea de 190 cm. În pământul de umplură s-a descoperit cernoziom și lut ars, amestecat cu fragmente de lipitură cu urme de nuiel, ceea ce presupune că groapa a fost acoperită cu o construcție din lemn. Grosimea fragmentelor de lipitură atingea 20-30 cm, demonstrând soliditatea construcției. Pe fundul gropii, în partea de SV s-a depistat un strat de cărbune cu grosimea 3-4 cm, suprapus de un strat de cenușă de 5-8 cm. De-a lungul pereților se găseau fragmente de lemn ars, cu grosimea de 3-4 cm. În sectorul estic și vestic al gropii s-au depistat două gropi de par cu diametrul de 20 cm și adâncimea de 10-20 cm. Aceste amănunte importante vin să întregesc imaginea unui mormânt format dintr-o groapă de dimensiuni considerabile, acoperită cu o construcție plată din lemn și lut, care era susținută de câțiva stâlpi, fixați pe fundul gropii. Pereții purtau urme de arsură (pl.X/1.2).

b) Ritul practicat: incinerarea în urnă.

Oasele cinerare au fost depuse într-o urnă de tip "villanova", fiind însoțite de 7 vase de ofrandă și un bogat inventar funerar. În urnă, printre fragmentele de vase, s-au descoperit fragmente de piese decorative din os, 37 vârfuri de săgeată din bronz cu trei aripioare și pedunculul scurt. Alături, pe fundul gropii se aflau mai multe tipuri de piese, care formau inventarul funerar.

c) Inventarul funerar

1). *Piese de armament*: o sabie de fier de tip "akinakes" cu bara cor-diformă și mânerul cu antene (L=53.5 cm, L.lamei=44 cm), un vârf masiv de lance (L=62.5 cm și secțiune linzoidală), un cuțit de luptă cu mânerul terminat în formă de cap de animal răpitor (pl. X/4, 25).

2). *Piese de harnașament*: psalii de fier cu două orificii și capetele îndoite, zăbale, un inel de fier (pl.X/21,22,24).

3). *Piese de harnașament decorative*: o placă de bronz în formă de semilună, fragmente din piese de os dreptunghiulare (pe una apare reprezentat capul unui ursuleț)(pl.X/19.23).

4). *Piese de podoaabă*: două vârfuri de colți de mistreț, acoperite cu decor zoomorf puternic schematizat, îmbinat cu motive geometrice (pl.X/16-18).

5). *Inventarul ceramic* este reprezentat de 7 vase de ofrandă de două categorii: ceramica lucrată cu mâna (vase bitronconice de înălțime medie, cuprinsă între 12-15 cm, o cană de formă bitronconică, cu toarta supraînălțată, străchini cu diametrul cuprins între 24-33 cm) și ceramica lucrată la roata olarului (străchini cu diametrul de 27-30 cm, acoperite cu slip) (pl. XI).

Mormântul a fost datat cu începutul secolului al V-lea î. Hr.

Mormântul de la Tudorovo-Palanca, rn. Ștefan Vodă

Descoperirea este importantă din punct de vedere al inventarului funerar recuperat, care a aparținut unui mormânt de incinerare (Sergeev G.P. 1960, p.262-265) . În cadrul acestuia deosebim două categorii de piese:

a). *Podoaabe*: două brățări din bronz (XII/5,6).

b). *Piese de armament*: 1) vârfuri de lance (1) cu $L=32.5$ cm; 2) sabie "akinakes" cu vârful mânerului în formă de arc, decorat prin incizii în tehnica *au repousse*, bară ovală cu laturile ușor apropiate de centru și secțiunea lamei romboidală (Lăpușnean V.L. 1979, p.113-114, fig.40) (XII/3,4).

Necropola de la Dănceni

Cercetările sistematice din necropolă au continuat pe parcursul a trei campanii de săpături între anii 1974-1976. În total au fost descoperite 347 de morminte din diferite epoci istorice (cultura tripoliană târzie, epoca bronzului, perioada getică timpurie (secolul al V-lea î. Hr.) cultura Černeahov (secolele III-IV d. Hr.). Orizontul getic timpuriu este reprezentat de 42 de morminte.

1. Amlasarea geografică

Necropola se află pe malul drept al râului Ișnovăț, pe un platou cu înălțimea de 10-12 m deasupra cursului de apă. Se observă existența unor grupuri compacte de morminte, situate la o anumită distanță unele de celelalte (pl.VI).

1. Tipurile de morminte

După planul construcției funerare și a gradului de simplitate sau complexitate a acesteia, manifestată prin prezența unor elemente de con-

strucție suplimentare, deosebim câteva tipuri de morminte. Trebuie să menționăm că în schema propusă au fost incluse toate formele de construcții funerare, exceptându-se caracterul ritului funerar practicat.

Tipul I. Gropi sepulcrale simple, fără amenajări suplimentare.

Acest tip de mormânt (cu cele 2 variante) este cel mai des întâlnit în cadrul necropolei de la Dănceni.

1) gropile cu plan rotunjit

2) gropile cu plan dreptunghiular.

S-a observat că în majoritatea cazurilor conturul gropilor rotunde este mai greu de surprins, din cauza adâncimii mici la care au fost amenajate. Este posibil ca inițial, mormintele să fi fost săpate mai adânc, dar, sub acțiunea factorilor de eroziune, acestea au fost aduse la suprafață.

În cazul când groapa perforează stratul galben steril, contururile ei pot fi determinate cu precizie. În profil, acestea au, uneori, forme ușor evazate în partea inferioară, fundul alveolat, cu diametrul gurii cuprins între 30-50 cm (ex.: M. 82.83.144).

Gropile sepulcrale cu plan dreptunghiular se caracterizează prin dimensiuni mai mari, fiind, totodată, și mai adânci, chiar dacă este vorba de morminte în care s-a practicat incineratia. Dimensiunile lor variază de la 140-270 cm lungime și 80-90 cm lățime, cu adâncimea de 50-110 cm (ex.: M. 94). Pentru mormintele de înhumatie perimetrul gropii se mărește, având lungimea cuprinsă între 215-270 cm, lățimea între 130-170 cm și adâncimea de 60-120 cm. Din 15 morminte de înhumați de la Dănceni, 10 au fost amenajate în gropi simple, dreptunghiulare (ex.: Mm. 43, 73, 93, 129, 180) (pl.VI/1-4,6).

O construcție interesantă a fost surprinsă în cadrul M. 86, care îmbină în sine elementele celor două variante de morminte prezentate mai sus: pe fundul unei gropi sepulcrale dreptunghiulare, cu laturile de aproximativ de 270/90 cm și adâncimea de 65 cm au fost amenajate patru gropițe circulare, cu diametrul cuprins între 30-40 cm și adâncimea până la 15 cm, umplute cu resturi de oase calcinate (pl. VI/5).

Tipul II. Morminte cu plan dreptunghiular și acoperire (podină) din nuiele și lut.

Se cunosc patru complexe de acest tip, care reprezentau în exclusivitate morminte de înhumatie (mormintele nr. 73, 129, 139, 149) (pl.VI/2). Spre deosebire de gropile sepulcrale simple, acestea se caracterizează prin

dimensiuni ușor mărite, cuprinse între 210 și 300 cm în lungime și 100-180 cm în lățime, atingând adâncimea de 70-130 cm.

După modul de amenajare a "podinei" V.L.Lăpușnean deosebește două tipuri de morminte: 1) fără stâlpi de susținere, acoperișul sprijinindu-se pe laturile gropii, 2) cu stâlpi de susținere amplasați pe fundul gropii, în cele patru colțuri.

Un exemplu clasic îl constituie mormântul nr. 129, în timpul cercetării fiind identificate 4 gropi de pari, cu adâncimea de 10-20 cm, diametrul cărora nu depășea 20 cm. În două cazuri (M. nr. 129 și M. nr. 149) în pământul de umplutură s-au descoperit fragmente de lipitură arsă, cu urme de nuiiele pe ele (pl.VI/6).

Al III-lea tip de morminte cu groapă de acces și cameră funerară, în cadrul cărora deosebim 2 variante:

1) Cu groapa de acces dreptunghiulară. În cazul M. nr. 93, aceasta coboară până la adâncimea de 80 cm, având laturile de 100 cm și respectiv, 60 cm. În peretele dinspre nord al gropii a fost amenajată o cameră funerară, de formă dreptunghiulară, cu dimensiunile de 110x130 cm și adâncimea de 100 cm. Intrarea a fost prevăzută cu o treaptă nu prea înaltă. Întreaga construcție era orientată pe axa S-SV - N-NE.

2) Cu groapa de acces ovală, caracteristică pentru mormântul nr. 308, cu dimensiunile medii de 100x82 cm și adâncimea de 100 cm. Ca și în cazul construcției precedente, camera funerară a fost amenajată în peretele dinspre nord, intrarea fiind asigurată de o treaptă. Dimensiunile camerei funerare: L=120 cm, l=40 cm, a=120 cm.

Ca o observație generală se impune constatarea că în majoritatea cazurilor, gropile funerare erau orientate cu colțurile în cele 4 puncte cardinale.

2. Ritul și ritualurile funerare

Cercetarea celor 42 de morminte a scos în evidență faptul că în cadrul comunității getice, căreia i-a aparținut necropola de la Dănceni, s-a practicat biritualismul, ritul incinerăției fiind predominant. Din numărul total de 42 de morminte, 27 au fost de incinerăție, iar 15 de înhumăție, raportul procentual dintre acestea fiind de 64% la 36%.

1). Mormintele de incinerăție.

Numărul relativ mare al mormintelor de incinerăție a permis identificarea unui șir întreg de aspecte sub care s-a manifestat acest rit funerar:

1) depunerea oaselor calcinate și a pieselor de inventar direct pe fundul gro-

pii. 2) depunerea acestora în urne: purificarea cu foc a spațiului funerar, lipsa sau prezența inventarului funerar și a vaselor de ofrandă, poziția lor în cadrul mormântului.

Astfel, din 27 de morminte, doar în 5 cazuri resturile umane calcinate au fost depuse în urne funerare acoperite, uneori, cu o strachină sau cu fragmente de vase mai mari. În restul cazurilor, oasele erau depuse direct pe fundul gropii (mormintele 42, 80.83, 85), fiind însoțite, în unele morminte, de inventar funerar.

Nu se poate aprecia dacă amplasarea diferită a resturilor funerare (în urnă sau direct pe pământ), reflectă un anumit statut social al defuncților sau trebuie pusă în legătură cu unele considerații de ordin religios; cert este faptul că inventarul funerar în ambele cazuri este destul de sărac, pentru a putea vorbi de o diferențiere socială.

Majoritatea mormintelor cercetate reprezintă depuneri individuale. Excepție face mormântul nr. 86 care cuprindea 4 gropi cu resturi calcinate, amenajate pe fundul unei gropi dreptunghiulare. Este dificil de a aprecia dacă este vorba de unul sau patru incinerati, oasele calcinate nefiind supuse unei cercetări antropologice. Dacă este să acceptăm a doua variantă, rezultă că mormântul nr.86 este unul comun, ce ar fi putut avea și caracter familial.

Cu toate că în unele gropi s-au descoperit resturi de cărbune, incinerarea defuncților nu s-a făcut pe loc, ci într-un spațiu special amenajat în cadrul necropolei sau în afara ei. Nu s-au descoperit nici un fel de urme, care ar fi documentat arheologic localizarea acestuia. Înainte de a depune resturile incinerate în mormânt, groapa era purificată cu foc, așa cum o mărturisesc urmele de arsură de pe pereții acesteia.

2). Mormintele de înhumatie

S-au descoperit 15 morminte de înhumatie, majoritatea cărora au fost jefuite încă din antichitate, făcând, astfel, dificilă, identificarea poziției și a orientării defuncților. Conform observațiilor lui V.L. Lăpușnean din 12 depuneri, orientarea cărora a putut fi stabilită cu certitudine, 7 defuncți erau orientați pe axa SE-NV, 3-pe axaV-E, 1-E-V, 1-NV-SE.

3). Inventarul funerar

O notă caracteristică pentru toate mormintele de la Dănceni o constituie prezența puțin numeroasă și puțin diversificată a inventarului funerar. Totuși, se poate observa că, comparativ cu mormintele de incineratie, al că-

ror inventar funerar al cărora se reduce, în majoritatea cazurilor, la câteva vase de ofrandă, mormintele de înhumăție sunt mai bogate. Nu este exclus că anume din acest considerent ele au fost mai des atacate de jefuitori, majoritatea mormintelor de înhumăție fiind parțial distruse, iar o parte din inventarul funerar sustras.

A. Inventarul ceramic

1. Este reprezentat de câteva categorii de vase lucrate cu mâna, dar s-au descoperit și fragmente lucrate la roată. Pentru prima categorie de ceramică se atestă o înrăutățire calitativă a compoziției pastei, care se caracterizează printr-o structură poroasă, fiind amestecată cu șamotă măscată. Se modifică ușor și formele ceramice, care devin mai puțin elegante. În ceea ce privește decorul, continuă să persiste mănerele - apucători și butonii: o largă răspândire o capătă brăurile alveolare și creștăturile.

Sortimentul ceramic este reprezentat prin câteva forme de vase, cele mai frecvente fiind vasele de tip clopot, cu corpul ușor rotunjit și marginea superioară neprofilată, vase bitronconice decorate cu brâu alveolar și străchini, descoperite în stare fragmentară, fără a putea fi întregite (pl. VIII, IX).

Un singur exemplar de urcior, cu corpul aproape sferic și gâtul cilindric, s-a descoperit în mormântul nr. 94 (pl. VIII/3).

2. Ceramica lucrată la roata olarului este reprezentată prin fragmente de castroane.

B. Piese descoperite se împart în câteva categorii:

1) *piese de armament*: a) vârfuri de săgeată din bronz, descoperite atât în mormintele de incinerăție (86, 104, 151, 236, 243), cât și în cele de înhumăție (43, 73, 139, 246, 256, 284, 290, 346). În mormântul 73 s-a descoperit un vârf de săgeată din os; b) vârfuri de lance din fier (M. 180, 211, 346), cu formă alungită și secțiunea romboidală: la baza tocului de înmănușare au câte un inel din fier (în mormântul 211 s-a descoperit un toc de înmănușare); c) cuțite de fier, cu spatele arcuit (pl. VII/1 -22):

2) *piese de harnașament*: un obiect de formă piramidală, cu vârful retezat și baza octogonală, prevăzut cu o perforație pe întreaga înălțime (pl. VII/23).

Necropola a fost datată cu sfârșitul secolului la VI-lea – începutul secolului la IV-lea î.Hr.

4. Inventarul arheologic

1) Tipologia formelor ceramice

Generalizarea formelor ceramice din secolele VI-V î. Hr., care continuă să persiste și în secolele următoare, poate fi surprinsă și în cadrul descoperirilor din spațiul Nistru-Prut.

Majoritatea materialului ceramic a fost recuperat din necropole și morminte izolate, mult mai bine studiate, decât așezările din perioada respectivă. În ceea ce privește forma vaselor, compoziția pastei și a tehnicilor de prelucrare, inventarul ceramic din regiune se înscrie într-un vast teritoriu de difuzare a ceramicii traco-getice, înregistrând un șir de analogii cu formele de vase descoperite la vest de Prut sau în teritoriul enclavelor traco-getice din nordul Mării Negre (Berezan, Cuțurub I).

În clasificarea pe care o propunem în continuare am utilizat sistemul elaborat de E. Moscalu pentru ceramica nord-tracică, evidențind, în acest fel, câteva tipuri fundamentale și variantele lor.

4. Ceramica lucrată cu mâna.

Tipul I. Vase de tip clopot, cu o largă răspândire și în secolele IV-III î. Hr. (ex. : Tudorovo - Palanca (Sergeev G.P. 1960, p.262-265 ; Lăpușnean V.L. 1979, p. 91, fig. 30/3). În cadrul acestui tip se disting câteva variante.

Varianta 1. Vase de tip clopot cu înălțimea cuprinsă între 15 și 35 cm. Au profilul ușor rotunjit, fiind prevăzute cu proeminențe în formă de limbă în partea inferioară, pe mijloc sau în partea superioară a corpului. Uneori proeminențele sunt legate cu un brâu alveolar (pl.VIII/2,4; pl. XI/6; pl. XII/1).

Varianta 2. Vase cu corpul bombat și marginea superioară ușor răsfrântă spre exterior. Sub linia diametrului maxim și în partea superioară sunt prevăzute cu butoni cilindrici (4) și proeminențe aplatizate (pl. VIII/5; pl. XII/2).

Varianta 3. Vase de tip sac cu corpul ușor rotunjit și marginea superioară neprofilată, fiind prevăzut în jumătatea de sus cu mânere - apucători. Uneori suprafața vasului este decorată cu un brâu alveolar, care se desfășoară la nivelul proeminențelor (pl.VIII/1).

Tipul II. Vase de formă bitronconică, cu profilul bine reliefat și gura ușor răsfrântă în exterior.

Varianta 1. Vase de înălțime medie, cu buza ușor evazată, gâtul evidențiat, profilul pereților rotunjit, cu linia diametrului maxim puțin mai jos de mijlocul vasului, fundul plat, neevidențiat (pl. XI/5).

Varianta 2. Vase de dimensiuni mici, cu buza răsfrântă în exterior, cu profilul unghiular și diametrul maxim sub linia de mijloc. Au fundul drept, neprofilat (pl. XI/1).

Aceste tipuri de vase formează categoria cea mai frecventă de recipiente descoperită și în cadrul așezărilor de la Curteni (Iconomu C. 1978 - 79, p.179-182), în necropolele de la Slobozia (Buzdugan C. 1968, p. 87, fig. 2/6), Cernavodă, Canlia, Bârsești, Ferigile, Dobrina, Ravna (Moscalu E. 1983, p. 57-69), Berezani, Olbia, Kuțurub, Kuborga, Bol'saja Černomorka, Sirokaja Balka (limanul Bugului) (Marčenko K.K. 1988, p.81, fig.11/18, fig.11/14-20, p.86, fig.17/2, p.111, fig.37/7), dovedind perpetuarea acestor forme din epoca hallstattiană.

Tipul III. Vase de tip urcior, cunoscut într-un singur exemplar în mormântul nr. 94 de la Dănceni. (Lăpușnean V. L. 1979, p. 91, fig. 30/2). Au corpul aproape globular, cu diametrul maxim pe mijloc. Umerii sunt bine profilați, gâtul cilindric, cu buza ușor răsfrântă în exterior. Mânerul este plat, în formă de bandă, fixat sub buză și în zona de rotunjime maximă (pl. VIII/3).

Vasul are analogii cu descoperirile de la Frumușița (Petrescu-Dîmbovița M. 1954, p.501-503) și Tulucești (Dragomir I. 1966, p. 164- 167), fiind considerat de factură locală.

Tipul IV. Străchini. În funcție de poziția buzei față de corp distingem câteva variante.

Varianta 1. Cu buza puternic evazată în exterior, profilul ușor arcuit, fundul plat, evidențiat (Pârjolteni (Lăpușnean V.L. 1979, p. 20, fig. 5/2) (pl. XI/7), Dănceni, fragmente de străchini (Lăpușnean V.L. 1979, p. 94, fig. 32/13) (pl. IX/ 13).

Descoperirile de la Dănceni și Pârjolteni își găsesc analogii în cadrul mormântului de la Recea (Buzdugan C. 1968, p. 74, fig. 1/2), în necropola de la Bârsești (Morintz S. 1959, p. 232, fig. 1/2), fiind încadrate de E. Moscalu variantei XII/a (Moscalu E. 1983, p. 77, LVI/ I. 12).

Varianta 2. Străchini cu marginea verticală și profilul pereților drept (pl. IX/6), cu analogii la Cernica, Slobozia, Stăncești (Moscalu E. 1983, p. 74, pl. LIV).

Varianta 3. Cu marginea adusă spre interior și profilul drept. Pe umeri apare uneori un decor format dintr-un șir de proeminențe (Dănceni (Lăpușnean V.L. 1979, p. 91 fig. 30/6) (pl. IX/17).

Pe unele exemplare decorul este reprezentat prin caneluri sau proeminențe aplatizate, perforate vertical (Dănceni (Lăpușnean V.L. 1979, p. 91, fig. 30/4,5; p. 94, fig. 32/4), Lunca Ciurei (Teodor S. 1987, p. 74, fig. 8/4), Curteni (Iconomu C. 1981-82, p. 201, fig. 17/10).

Tipul V. Căni

Un singur exemplar a fost descoperit în mormântul de la Pârjolteni. Are buza ușor răsfrântă în exterior, gâtul scurt, profilul bitronconic și fundul drept. Toarta era fixată cu un capăt de marginea buzei și celălalt - pe diametrul maxim (Lăpușnean V.L. 1979, p.19, fig. 4/11) (pl. XI/ 3).

Analogii se cunosc la Cernavodă (Berciu D. 1957, p. 286, fig. 6/2), Slobozia (Buzdugan C. 1968, p. 87, fig. 2/7), Bârsești (Morintz S. 1959, p. 357, fig. 2/1) .

B. Ceramica lucrată la roata olarului.

Această categorie este reprezentată printr-un număr mult mai mic de forme.

Pe teritoriul interfluvial Nistru-Prut deosebim două categorii de vase, descoperite în cadrul inventarului ceramic al necropolei de la Dănceni, mormântului de la Pârjolteni și în așezarea de la Calfa.

Tipul I. Străchini cu pastă de culoare gri-mată: Dănceni (Lăpușnean V. L., 1979, p.91, fig. 30/7), Pârjolteni (idem 1979, p. 19, fig. 4/12) (pl.VIII/ 8; XI/4).

Exemplare asemănătoare se cunosc la Bârsești (Morintz S. 1959, p. 234, fig. 1/1). Sarinasuf (Alexandrescu P. 1977, p. 128, fig. 13/4).

Tipul II. Căni de formă bitronconică și buza ușor răsfrântă în exterior, cu gâtul puțin evidențiat. Sunt prevăzute cu o toartă supraînălțată în formă de bandă, prinsă cu un capăt de marginea buzei, iar cu celălalt – de partea de mijloc a vasului. Un exemplar s-a descoperit în așezarea de la Calfa (Cebotarenco G.F. 1968, p. 56, fig. 3, 4). Recipiente similare au fost identificate la Curteni (Iconomu C. 1979, p. 85, fig. 6/1-3), Slobozia (Buzdugan C. 1968, p. 85, fig. 5/1)(XI/3).

C. Ceramica de import

În aceleași complexe arheologice, alături de ceramica lucrată cu mâna sau la roata olarului, de factură locală, s-au descoperit și fragmente de

amfore grecești. Această prezență certifică stabilirea unor relații comerciale între autohtoni și grecii din coloniile nord-vest pontice, reflectate, în special, în importurile de ceramică.

Descoperirile de ceramică grecească, cele mai multe din ele constituind piciorușe de amforă de Chios, în cadrul așezărilor de la Rudi (Romanovskaja M. A., Selov-Kovedjaev F. V., Sčeglov A. N. 1981, p. 123), Butuceni (Niculiță I.T. 1987, p. 100, fig. 22), Hansc (Meljukova A. I. 1963, p. 68-70) și Grădinița (Meljukova A.I. 1963, p.70-78) oferă posibilitatea unei încadrări cronologice mai precise a acestora, plasându-le în limitele secolelor VI-V î. Hr.

2. Celelalte categorii de piese

În majoritatea cazurilor acestea reprezintă piese din inventarul funerar din secolul al V-lea î. Hr., mult mai diversificat în cadrul mormintelor de înhumăție (ex.: necropola de la Dănceni), cu excepția descoperirilor de la Pârjolteni și Palanca-Tudorova.

Se evidențiază câteva categorii de piese.

1. Piese de armament:

a) vârfuri de săgeată din bronz cu trei aripioare (37 - Pârjolteni, 37 - necropola de la Dănceni), vârfuri de săgeată din os (1 - M. 73, Dănceni) (pl.VII/6-22: X/5-14).

Acest tip de săgeți cu trei aripioare și pedunculul scurt este bine cunoscut în complexe funerare scitice de la sfârșitul secolului al VI-lea – prima jumătate a secolului al V-lea î. Hr. (Il'inskaja V. A. 1968, p. 93-98; Meljukova A. I. 1964, p. 28, fig. 1). În a doua jumătate a secolului al V-lea î. Hr. apar săgeți cu forma ușor alungită, răspândite și în secolele următoare (Meljukova A.I. 1989, p. 92, pl. 31/20-24);

b) vârfuri de lance (1-Pârjolteni, 1-Palanca-Tudorova, 3-necropola Dănceni (M. 180, 211, 346). În mormântul nr. 211 de la Dănceni s-a descoperit și un toc de lance. Descoperiri similare s-au înregistrat în necropola de la Ferigile (Vulpe A.1967,pl. 9, fig.23), fiind bine reprezentate și în mormintele scitice din nordul Mării Negre. A. I. Meljukova le datează în secolele V-IV î. Hr.; la Ferigile, însă, ele apar mai devreme (secolele VI-V î. Hr.). Pentru această perioadă sunt caracteristice lăncile cu vârfurile subțiri în formă de "frunză de salcie" (Meljukova A. I. 1989, p. 93, pl. 31/34, 36), care continuă să se întâlnească și în mormintele din perioada următoare.

c) săbii de tip "akinakes" (1-Pârjolteni, 1-Palanca-Tudorova). Din descoperirile izolate mai provin încă trei exemplare (Suruceni (Sergheev G. P. 1961, fig. 3), Lucașevka (Sergheev G. P. 1961, fig. 2) și Trebujeni (Lăpușnean V. L., Niculiță I. T., Romanovskaja M. A. 1974, fig. 14; Lăpușnean V. L. 1979, fig. 43).

Piese de acest tip sunt bine cunoscute atât în mediul scitic, cât și în cel getic, unde ar fi putut ajunge pe calea schimbului sau au fost produse pe loc, după modelele nord-pontice (descoperirile de la Bârsești (Morintz S. 1959, fig. 3), Ferigile (Vulpe A. 1974, fig. 20), fiind larg răspândite la sfârșitul secolelor VI-V î. Hr.

d) cuțite (1-Pârjolteni, 1-mormântul nr. 73, Dănceni). Au forma ușor arcuită. Exemplarul de la Pârjolteni are capătul mânerului terminat în formă de cap de animal, după forma lamei asemănându-se cu cuțitele descoperite în complexe funerare de pe malul drept al Niprului Mijlociu, datate din secolele V-III î. Hr. (Lăpușnean V. L. 1979, p. 113, fig. 3/11).

2. Piese de harnașament

a) psalii (2-Pârjolteni).

b) zăbale (1-Pârjolteni).

c) aplica decorative: placă de bronz în formă de lunulă (1-Pârjolteni); piese din os în formă dreptunghiulară cu reprezentări zoomorfe (2-Pârjolteni), decorul fiind realizat în maniera stilului animalier scitic (Niculiță I. T. 1987, fig. 5/3).

d) piesă piramidală din bronz cu baza octogonală (1-necropola de la Dănceni).

3. Piese de podoabă.

a) piese din os (două fragmente de colți de mistreț decorate cu figuri zoomorfe și geometrice) (Lăpușnean V. L. 1979, p. 119, fig. 3/12). Colți decorativi purtați în formă de amuletă sunt bine cunoscuți în nordul Mării Negre în secolele VI-V î. Hr. (Jakovenko E. V. 1969, p. 200-207).

Tendința de schematizare discoerentă a motivului zoomorf se atestă și în cadrul piesei din bronz, descoperită la Răscăieți (raionul Olănești) în condiții necunoscute, care datează din aceeași perioadă (Nudel'man A. A., Rikman E. A. 1956, p. 129, fig. 2; Lăpușnean V. L. 1979, p. 110, fig. 45; Niculiță I. T. 1987, p. 63, fig. 5/4).

Piesa este formată dintr-un suport conic, cu un cap de grifon în partea superioară ($i=25,5$ cm, d. tocului de înmănușare = 7,5 și 3 cm). Dedesubt apar două brațe laterale cu "urechiușe", de care erau fixați, probabil, clopo-

ței, așa cum se poate vedea în cazul unor exemplare scitice. În partea inferioară piesa era prevăzută cu un orificiu, care ajută la fixarea ei pe un suport de lemn.

Decorul cuprinde un cap de grifon cu ciocul supradimensionat (în comparație cu dimensiunile ochiului) și puternic îndoit. La bază este reprezentat ochiul în formă de rozetă, iar puțin mai sus - creasta. Partea periferică a ciocului este decorată cu un șir de reprezentări, ce par a fi capete de grifon puternic stilizate și, mai puțin probabil, șerpi (Niculiță I. T. 1987, p. 63) sau păsări de apă (Nudel'man A. A., Rikman E. A. 1956, p. 129; Lăpușnean V. T. 1979, p. 119).

Descoperirea de la Răscăieți înregistrează un șir de similitudini ca formă și decor cu două piese din spațiul nord-pontic: Ul (Skythische Kunst, 1986, fig. 58, și Zasčita (Meljukova A. I. 1989, p. 99, fig. 37/6) care datează de la sfârșitul secolului al VI-lea începutul secolului al V-lea î. Hr. Fiind inspirată de pe modelele scitice, piesa de la Răscăieți înregistrează unele particularități în realizarea decorului, care se caracterizează printr-o stilizare discoerentă, încât cu greu pot fi identificate anumite motive, fapt ce a dat naștere unor păreri diferite privind natura reprezentărilor. Din acest punct de vedere, piesa de la Răscăieți se apropie mult de arta getică, fiind realizată, probabil, în unul din atelierelor locale (Meljukova A. I. 1976, p. 111). În aspect religios, vârfurile de baldachin ar fi putut să reprezinte imaginea stilizată a arborelui cosmic, unul din elementele fundamentale din mitologia indo-europenilor (Perevodčikova E. V., Raevskij D. S. 1981, p. 46 pass.).

b) podoabe din bronz (două brățări (Palanca-Tudorova), formate din una sau câteva sârmulițe subțiri din bronz, unite cu un manșon).

4. Diverse: cute de gresie (I-Pârjolteni).

Capitolul IV

Descoperirile getice din secolele IV-III î. Hr

1. Așezări fortificate

Rolul predominant al factorului getic în dezvoltarea comunităților umane din spațiul est-carpatic este demonstrat cu lux de amănunte pe baza unei vaste documentații arheologice. Aceasta cuprinde, în primul rând, identificarea și cercetarea parțială a unui șir de cercetări fortificate din zona central-nordică a Podișului Moldovenesc, ce continuă în vestul Munteniei și al Olteniei.

În spațiul nistro-prutean s-au semnalat 40 de cetăți, dintre care numai câteva au fost supuse unei cercetări sistematice (Rudi, Butuceni, Mășcăuți, Cartal (Orlovka), Satu Nou, Pivdennoe) sau sondajelor arheologice (Potârca, Saharna Mare, Hansc, Hârtop, Alcedar, Mateuți, Ofatinți), restul fiind semnalate prin cercetări de peregrheză (Horodca Mare, Horodca Mică, Horodiște, Durlști, Hârtopul Mic, Isacovo, Morozeni, Dășcovo, Ghiliceni, Poiana etc.).

Amplasarea acestora pe locul așezărilor hallstattiene, cât și prezența unor descoperiri de factură hallstattiană în cadrul așezărilor de sec. IV-III î. Hr. fac dovada unei continuități de locuire pe parcursul întregului mileniu. Astfel, la Rudi (Romanovskaia M.A., Selov-Kovedjaev F.V., Sceglor A.N. 1981, p.123), Stohnaja, Revichi, Saharna Mare, Saharna Mică, Hlinjeni, Butuceni (Smirnov G.F. 1949, p. 193-198) a fost atestat orizontul cultural Saharna - Solonceni. La Butuceni, Satu Nou, Cartal (Orlovka), reg. Odesa, Ruhotin ("Valea Turcului" și "Zamka"), reg. Cernăuți s-au identificat complexe cu material arheologic de secolele VI-V î. Hr. (pl. I).

Suprafața așezărilor variază de la 1-1,5 ha (ex.: Saharna Mică, Horodca Mică, Furceni Cot), majoritatea, însă, având valori cuprinse între 3-15 ha Mășcăuți (pl. XIV/3), Hlinjeni II, Rudi, Potârca, Cartal (Orlovka), Sahar-

na Mare. Uneori se semnalizează dimensiuni și mai mari, cum ar fi în cazul cetăților de la Butuceni (20 ha) (pl. II) sau Satu Nou (70 ha).

De regulă, incintele au formă poligonală neregulată, cu laturile arcuite. Alteori, cum ar fi în cazul așezărilor fortificate de la Lipnic, Mateuți (pl. XIV/1), Hlinjeni II. suprafața fortificată are conturul circular sau ovoidal. Spre exemplu, așezarea de la Lipnic are diametrul interior egal cu 150 m (Zlatkovskaja T.D., Polevoj L.L. 1969, p. 35), la Hlinjeni II diametrul maxim al incintei este de 350 m (pe axa E-V) și 250 m pe diametrul mic (axa N-S) (Lăpușnean V.L. Niculiță I.T., Romanovskaja M.A. 1974, p. 42). La Mateuți valorile sunt mult mai mici, comparativ cu cele precedente: 95 m pe axa NE-SV și 80 m pe axa NV-SE (Zlatkovskaja T.D., Polevoj L.L. 1969, p.39); la Horodca Mică: diametrul maxim (axa N-S) de 150 m, diametrul minim (axa E-V) egal cu 100 m (Smirnov G.D. 1949, p.199; Zlatkovskaja T.D., Polevoj L.L. 1969, p.50).

A. Clasificarea cetăților după formele de relief.

Se observă o concentrare a așezărilor fortificate în zona de silvostepă și mai puțin în stepă. Din numărul total de 9 cetăți cercetate în regiune, 7 provin din silvostepă (Butuceni, Rudi, Saharna Mare, Potârca, Mășcăuți, Hansc, Hârtopul Mare) și 2 din stepa Bugeacului (Satu Nou și Cartal (Orlovka), reg. Odesa) (pl. XIII).

Amplasarea fortificațiilor s-a făcut, de obicei, în locuri cu o capacitate de apărare sporită, asigurată de însăși formele de relief, care puteau fi terase, promontorii, boturi de deal. Totodată, acestea ofereau o mai bună vizibilitate a împrejurimilor, reprezentând puncte de observație excelente. S-au luat în considerație și avantajele de ordin economic, pe care-l oferea amplasamentul: imediata vecinătate a unor surse de apă și de hrană.

Tipologizarea așezărilor fortificate a fost efectuată după câteva criterii tehnico-geografice, în care am inclus următoarele elemente: specificul amplasării geografice a așezării, configurația și suprafața acesteia, tipul de fortificație, structura și compoziția sistemului defensiv. Astfel, deosebim 4 tipuri de cetăți în funcție de formele de relief pe care au fost amplasate:

a) așezate pe promontoriu ("promontoriu barat" sau "pinten barat"). De regulă, promontoriile ocupau malurile calcaroase ale râurilor, cu înălțimi impresionante, care la Butuceni, de exemplu, atingeau cca 60 m (Niculiță I.T. 1987, p. 88). Fiind inaccesibile, din trei părți, așezările erau prevăzute cu un sistem de apărare doar pe o singură latură a perimetrului, care bara ist-

mul în locul cel mai îngust (Olișcani (Lăpușnean V.L., Niculiță I.T., Romanovskaja M.A. 1974, p. 73), Hârtopul Mare (Smirnov G.D. 1964, p. 254), Stroiești (Hâncu I. 1987, p. 58-59), Rudi “La Șanț” (Lăpușnean V.L., Niculiță I.T., Romanovskaja M.A. 1974, p. 40-41);

b) așezări fortificate, amplasate pe înălțimi dominante, cu largi posibilități de supraveghere a împrejurimilor, care erau protejate din toate părțile de povârnișuri abrupte (ex.: Hansc (Hâncu I. 1966, p. 2)). Caracteristic pentru acest tip de obiective este organizarea unei linii de fortificație pe întreg perimetrul incintei, de formă poligonală neregulată cu tendințe de rotunjire a configurației acesteia.

În aspect cantitativ, numărul așezărilor fortificate amplasate pe înălțimi este, oarecum, mai redus în tot spațiul est-carpatic (Brăhășești, Stâncești, Dersca, Florodiște), fiind determinat de un șir de factori economici (necesitau concentrarea unei enorme forțe de muncă) și strategici (nu erau propice în cazul unui asediu de lungă durată, lipsind sursele de hrană și apă) (Niculiță I.T. 1977, p. 33);

c) fortificații așezate pe malurile abrupte ale râurilor, cu sistemul defensiv în formă semicirculară, fiind cunoscute în literatura de specialitate cu termenul “cetăți în formă de potcoavă”: Curățuri (Lăpușnean V.L., Niculiță I.T., Romanovskaja M.A. 1974, p. 40-41)(pl. XIV/2), Stohnaja “La Revichi” (Passek T.S. 1949, p. 67), Furceni-Cot (Smirnov G.D. 1964,p. 249), Furceni-Selitra (Smirnov G.D. 1964, p. 250), Scoc (Smirnov G.D. 1964, p. 258), Ofătinți (Zlatkovskaja T.D., Polevoj L.L. 1969, p.46-47);

d) fortificații amplasate pe văi deschise, numărul acestora fiind foarte mic. Prezența lor în zonă se explică prin oportunitatea unor condiții strategice (blocarea căilor de acces) sau geografice (lipsa unor terenuri cu posibilități de apărare naturală). Configurația cetăților de acest tip nu este determinată de formele de relief ale terenului, ci urmează un plan bine stabilit. Deseori, acestea corespund unor așezări deschise contemporane (Mateuți, de exemplu), fortificate ulterior cu sisteme impunătoare de defensivă.

Se atestă tendința pentru crearea unor configurații circulare, chiar și în cazul obiectivelor de forma triunghiulară sau poligonală, prin arcuirea puternică a laturilor, cum poate fi observat la Stâncești, Brăhășești, Cotnari (Florescu A.C., Rață S. 1961, p. 15-17; Brudiu M., Păltânea P. 1972, p. 225-239; Florescu A.C. 1971, p. 110-116).

B. Tipologia și structura sistemului defensiv

a) Fortificații formate din șanț și val. Aceste două elemente ale sistemului defensiv sunt caracteristice tuturor așezărilor fortificate, în cadrul cărora atestăm una (Durlești, Măscăuți, Pojoreni, Horodca Mică, Hlinjeni II, Alcedar, Curătura, Tudorovo I și II) sau mai multe linii de apărare (Horodiște, r-nul Călărași (2), Jojnița (2), Pânășești (3), Rudi "La Șanț" (4). Butuceni (7)).

Edificarea valului și a șanțului se efectua pe întreg perimetrul incintei sau numai în porțiunile accesibile. configurația sistemului de apărare fiind determinată de relieful terenului. Deși ne despart peste două milenii de timpul ridicării acestor construcții, ele continuă să impresioneze atât prin tehnica de asamblare, cât și prin dimensiuni impunătoare. Astfel, la Rudi valurile de apărare ating înălțimea de cca 5 m, cu lățimea bazei de 10-11 m; la Hlinjeni II și Butuceni acestea sunt mai aplatizate, cu înălțimi cuprinse între 1-1.5 m, în schimb pentru șanțuri se înregistrează valori de 10-12 m în lățime și 1.5 - 1.6 m în adâncime. La Butuceni șanțul liniei III de fortificație atinge adâncimi de 3-3.65 m, cu lățimea cuprinsă între 4.65 - 6,90 m.

De regulă, valul se ridică din partea dinspre incintă a șanțului, cu pământul provenit din excavarea acestuia. În cazul când fortificarea așezării se făcea printr-un sistem defensiv format din mai multe linii de apărare, valurile exterioare trebuiau să fie mai înalte decât cele interioare.

La Butuceni, de exemplu, partea nordică a incintei nu mai necesita o fortificare artificială, aceasta fiind mărginită de un versant abrupt de cca 60 m. Cele 7 linii defensive au fost amplasate pe laturile de vest, sud și est, fortificând integral incinta, care inițial ocupa doar partea centrală a promontoriului. Amenajarea sistemului defensiv s-a făcut treptat, pe măsură ce incinta își extindea suprafața. Astfel, la un moment dat, valul nr. II a rămas în interior, fiind dublat de o altă linie defensivă amplasată la cca 30 m spre est (pl. XV).

Structura valului și a șanțului nr. II a fost mai puțin studiată. Observațiile stratigrafice întreprinse în câteva locuri au permis evidențierea unei platforme din pietre (cu dimensiunile medii de 0,4 x 0,4 x 0,16 m), amenajată la baza valului, fiind suprapusă de o manta înaltă de pământ bine tasat. Înălțimea actuală a valului atinge în unele porțiuni cca 1 m, cu lățimea bazei de 10 m (Niculiță I.T. 1987, fig. 13). Spre est acesta era mărginit de un șanț săpat în roca naturală, cu lungimea de 9 m și adâncimea de 3,30 m.

În structura valurilor erau amplasate deseori palisade de lemn, formate din bârne cu diametrul de 15-20 cm. Acestea erau fixate vertical una

lângă cealaltă de-a lungul crestei valului. amplificând soliditatea construcției (Butuceni. Hârtopul Mare. Rudi. Potârca. Saharna Mare). În celelalte cazuri nu a fost semnalată arheologic prezența unei palisade de lemn, fapt ce poate fi explicat prin conservarea nesatisfăcătoare a materialului lemnos.

Uneori, când laturile de acces în incintă nu erau suficient de accidentate, panta se intensifica prin escarparea solului (Hârtopul Mare, Olișcani, Rudi, Mășcăuți. Butuceni). Alteori, pentru a împiedica scurgerea pământului din val, la baza pantei exterioare a acestuia se amenaja o platformă de consolidare (ex.: Mateuți (Zlatkovskaja T.S. 1965, p. 222)).

În cazul, când sistemul de fortificație ocupa un segment important din perimetrul incintei, se ridicau turnuri de veghe, niște construcții solide cu baze din piatră și pământ, care, pe lângă faptul că ele consolidau valul, ofereau posibilități largi de observație a împrejurimilor. Asemenea construcții au fost descoperite la Rudi, unde două turnuri flancau intrarea, închizând accesul în incintă (Zlatkovskaja M.A., Selov-Kovedjaev F.V., Sseglov A.N. 1981, p. 121-122).

La Saharna Mică s-au semnalat trei bastioane, unul pe mijloc și altele două la margini (Smirnov G.D. 1949, p. 94; Hâncu I. 1987, p. 41).

O altă linie defensivă asigura uneori accesul apărătorilor cetății spre sursele de apă, în cazul când acestea se aflau în afara incintei (ex.: Rudi).

Intrările în incintă, deși arheologic sunt surprinse mai rar, se prezintă printr-o întrerupere de val (Rudi "La Șanț", Hansc). Original a fost concepută intrarea în așezarea fortificată de la Hansc, care se prelungește printr-o terasă îngustă de 3-4 m și lungă de 100-150 m în exteriorul valului de pământ (Hâncu I. 1967, p. 3). Alteori, intrarea este abia perceptibilă din punct de vedere stratigrafic, luând forma unei albieri perpendiculare valului (ex.: Hlinjeni II).

Structura valului

Compoziția valului, studiată prin secționarea acestuia, se compune din următoarele elemente: pământ, piatră, lemn, asamblate într-un sistem bine conceput.

Pentru a da soliditate construcției, la baza valului se amenajau casele din bârne de lemn, fixate vertical în două sau mai multe alinamente, fiind ulterior umplute cu pământ și pietre (Mateuți (Zlatkovskaja T.S. 1965, p. 221), Butuceni (Niculiță I.T. 1987, p. 91-92)).

Pentru a rezista greutateii mantalei de pământ, stâlpii de lemn erau prinși între ei cu bârne transversale.

Cele mai impunătoare construcții s-au menționat în cazul când miezul valului era format din piatră. Un nucleu din blocuri din piatră masivă, suprapuse, s-a descoperit la Butuceni, Rudi "La Șanț", Saharna Mare, fiind adâncit cu cca 20 - 25 cm față de nivelul antic de călcare. La Butuceni talpa celui de-al doilea val a fost ridicată din blocuri din piatră cu dimensiunile cuprinse între 0,3 x 0,5 x 0,8 m și 0,4 x 0,5 x 1,5 m. Ele formează primele două rânduri ale structurii fundamentului, partea superioară fiind ridicată din blocuri mai mici, peste care s-a depus o manta din pământ și prundiș, cu înălțimea totală de cca 3-4 m (Niculiță I.T. 1987, p. 90). Un alt sistem de apărare a fost ridicat la cca 122 m spre est, în locul unde promontoriul se îngustează considerabil. Această linie de fortificație, orientată pe direcția SV-NE, se întindea pe o lungime mult mai mică, sprijinindu-se la un capăt într-o construcție calcaroasă de forma trapezoidală, cu dimensiunile de 11 x 9 x 6 m. Valul nu s-a mai păstrat, dar la secționarea șanțului s-au descoperit fragmente de lipitură, cărbune de pământ și pietre. Prezența fragmentelor de lipitură ar putea fi explicată prin folosirea unei metode originale de consolidare a valului și de sporire a impermeabilității acestuia, pentru a preveni alunecarea pământului: tapetarea versantului exterior cu o pastă argiloasă (Niculiță I.T. 1987, p. 94, fig. 7, 8, 11), așa cum se presupune că s-ar fi practicat la Saharna Mare (Smirnov G.D. 1949, p. 94).

C. Statutul functional al cetăților

În lipsa unor cercetări sistematice, care ar cuprinde toate elementele edificatorii unei așezări fortificate (sistemul defensiv, evoluția acestuia, grosimea și intensitatea stratului arheologic în incintă și împrejurimi) este greu de definit rolul acestor cetăți, care puteau fi așezări fortificate de refugiu, centre politico-religioase și administrative sau importante centre economice.

Se observă gruparea unor obiective fortificate, cât și a celor nefortificate în jurul unor centre mai mari, formând adevărate "cuihuri". De exemplu, în grupul de așezări Saharna s-au semnalat 4 așezări fortificate și peste 10 - nefortificate, răspândite pe o rază de 4 - 5 km, care gravitează în jurul cetății Saharna Mare. În zona de influență a cetății Butuceni se află alte câteva așezări fortificate, dar de dimensiuni mai mici (Potârca, Mășcăuți, Scoc, Furceni-Selitra, Furceni-Cot) și multiple alte așezări deschise: în jurul cetății de la Mășcăuți - cca 9, la Ivancea - 10, la Brănești - 3. Aceeași structură se observă și în cadrul grupului Hansc, nucleul fiind reprezentat de așezarea fortificată Hansc "Cetate" și circa 7 așezări în jurul ei (pl. XIII).

Ierarhizarea structurală a pozițiilor de amplasament exprimă în mod direct legătura acesteia cu statutul funcțional al cetăților. Astfel, incintele fortificate de tipul celor de la Saharna Mare, Rudi, Butuceni ar fi putut constitui centre politico-administrative și reședințe tribale, fiind folosite concomitent și ca cetăți de refugiu, în caz de primejdie. Descoperirea sanctuarului circular de la Butuceni, unic în arealul est-carpatic în perioada secolelor V-III î. Hr., pledează în favoarea funcționării unui puternic centru religios și cultural în această parte a spațiului nistro-prutean (pl. IV/ 3).

2. Așezări nefortificate

Au fost identificate până în prezent 109 așezări nefortificate cu nivelul de locuire din secolele IV-III î. Hr. (Niculiță I.T. 1987, p. 84, harta nr. 3). Ele sunt repartizate neuniform pe întreg spațiul interfluvial Nistru-Prut, concentrându-se în bazinele râurilor mari și mici. Majoritatea acestora au fost descoperite pe malul drept al Nistrului: Poiana I-VIII, Saharna ("Valea Grimidon", "Valea Mănăstirii", "Valea Furnicar", "Valea de Mijloc", "Valea Țiglău" etc. (Smirnov G.D. 1949, p. 194-200)).

Un alt grup de așezări se profilează pe valea râului Răut (Mășcăuți, Ivancea, Brănești, Potârca ș.a.), fiind amenajate în jurul așezărilor fortificate cu același nume.

În stepa Bugeacului numărul așezărilor identificate continue să rămână relativ mic, ele fiind semnalate lângă localitățile Căușeni, Olănești, Tudorova, Zărnești, Bolgrad, Veseloe III, Gura Bâcului, Palanca, precum și în zona de litoral: Cebanovka, Sergeevka, Zatoca, Jeltyj Jar, Zarecnaja.

În ceea ce privește amplasarea geografică a obiectivelor în cauză, nu a fost surprinsă o regularitate în alegerea terenului. S-au folosit pe larg terasele râurilor (ex.: Potârca, Mășcăuți, Poiana), înălțimile dominante, coline și dealuri (Buțeni, Gura Galbenă, Pojoreni), în văile cursurilor mici de apă (Hansc, Horodca, Bardar etc.).

În stepă ele au fost semnalate cu precădere pe malurile râurilor mari, Nistru și Dunăre și în zona de litoral.

Din punct de vedere dimensional distingem câteva categorii de așezări.

a) Așezări cu suprafața întinsă, peste 4 ha: Potârca (4 ha), Saharna Mare (8 ha).

b) Cu suprafață mijlocie, până la 2 ha: Hansc III, Horești IV, Horești VII, "Valea Țiglău", Saharna Mică.

c) Cu suprafața mică: "Valea de Mijloc", "Dealul Mănăstirii", "Valea Grimidon" (Saharna), Corestouți II, Costești III.

După modul de organizare și distribuire a așezărilor deosebim câteva variante de amplasament:

a) "în cuiburi", fiind atestate câteva așezări, amplasate la distanțe relativ mici unele de celelalte: Saharna, Mășcăuți, Hansc;

b) "în șirag", răsfirate de-a lungul văilor râurilor: Poiana I-VIII, pe cursul mijlociu al Nistrului; Ivancea, Brănești, pe valea pârâului Ivancea; Udobnoe, Palanca, Coasa, Veseloe, pe malul drept al limanului nistrean;

c) dispersate: Pârjolteni, Horodca, Corestouți, Budei, Zărnești.

Altă particularitate a așezărilor deschise o constituie gradul de intensitate a stratului cultural. grosimea căruia poate atinge 0,80 - 0,90 m (ex.: Hansc I, Saharna Mare), alteori nedepășind 0.50 - 0.70 m (ex.: Hansc "Limbari", Hansc "Căprăria", Hansc "Toloacă"). Coroborat cu cantitatea de material arheologic descoperit, inclusiv limitele de încadrare cronologică ale acestuia, stratul de cultură reflectă intensitatea și longevitatea locuirii în așezarea respectivă (pl. XVI).

3. Complexe de locuit. Vetre, gropi, anexe gospodărești

A. Cercetările sistematice de la Hansc "Toloaca", Hansc "Pidașca" au certificat același mod de organizare a spațiului locativ și a anexelor gospodărești, ca și în cazul obiectivelor din incinta așezărilor fortificate de la Butuceni, Pivdennoe, Mateuți, Alcedar. Conform observațiilor lui I. Niculiță, construcțiile de locuit se grupează câte 3-4 la un loc, distanța dintre grupuri atingând 10-15 m (Niculiță I.T. 1987, p. 75)(pl. XIX/B).

În funcție de tipul de amenajare a locuinței în raport cu nivelul de călcare antic, deosebim 2 categorii de construcții : locuințe terestre și adăncite în pământ (bordeie și semibordeie).

1. Locuințe terestre

Au fost descoperite mai multe exemplare, dintre care 12 la Butuceni, 1 - la Mateuți, 6 - la Hansc "Limbari", 1 - la Alcedar, 11 - la Pivdennoe (9 cu o singură încăpere și 2 cu câte două încăperi).

Se cunosc 2 tipuri de construcții, după materialele folosite:

a) construcții din piatră și chirpici: Pivdennoe, complexul de locuit A cu două încăperi, complexul de locuit B cu o singură cameră și un alt edificiu format din 6 încăperi, complexul V - cu două încăperi, complexul G - cu o singură încăpere. Locuințele au fost înălțate pe o fundație de piatră cu înălțimea de la 0,25-0,40 m (ex.: Hansc) până la 1,15 m (ex.: Pivdennoe, complexul A).

Tot la Pivdennoe se cunoaște o locuință, pereții căreia au fost ridicați din piatră ruptă, încăperea ocupând suprafața de 10-14 mp (Sal'nikov A.G. 1966, p. 185 - 188)(pl. XIX/A).

b) construcții cu pereții din lut, "îmbrăcați" pe un eșafodaj de lemn (Hansc "Toloacă", Hansc "Căprăria", Hansc "Limbari" (Niculiță I.T. 1987, p. 47). Ofatiinți (Meljukova A.I. 1954, p.64-65).

Acest tip de locuință ocupa suprafețe variabile de la 15-30 mp la 60-70 mp. Acesta era amplasat pe un schelet din pari, legat cu o împletitură de nuiele, peste care s-au zidit chirpicii. Fragmente de chirpici au fost descoperite deseori în perimetrul așezărilor.

Uneori, fundamentul locuinței, îndeosebi pe interior, era înălțat din blocuri din piatră ruptă cu grosimea de 0,15-0,20 m. Astfel de construcții s-au semnalat la Hansc "Căprăria", Ofatiinți, Alcedar (cercetări V.Haheu).

2. Locuințe cu podeaua adâncită în pământ:

a) semibordeie, bine cunoscute la Hansc, Pivdennoe, Calfa, Alcedar etc. Au în plan forma unui pătrat, fiind ridicate după aceeași tehnica, ca și locuințele de suprafață. La Pivdennoe locuința de formă dreptunghiulară, cu laturile de 4 x 3 m, avea podeaua adâncită în sol cu circa 0,2 m. Pereții erau placați cu piatră de mărime mijlocie. Uneori construcția avea colțurile rotunjite, cum se atestă în cadrul unei locuințe de la Hansc. La Alcedar intrarea într-un semibordei era prevăzută cu câteva trepte de 0,3 m înălțime (Haheu V., material inedit). Același tip de construcție a fost semnalată și la Calfa, având laturile de 3 x 3 și adâncimea de 0,6-0,8 m (cercetări efectuate de G.F.Cebotarenco, material inedit).

b) locuințe de tipul bordeielor au fost descoperite la Hansc (Meljukova A.I. 1963, p.64-72) și Pivdennoe (Sal'nikov A.G. 1966, p. 190-192).

Complexul descoperit la Hansc avea laturile de 4,1 x 3 m, fiind adâncit în pământ cu 1,38 m. După conturul ruinelor acestuia, construcția avea forma dreptunghiulară. În perimetrul bordeiului au fost descoperite mai multe gropi, una dintre ele reprezentând, probabil, vatra.

Complexul "D" din așezarea de la Pivdennoe avea formă ovală în plan, cu diametrele de 3,10 și 2,60 m, fiind adâncit în sol cu 1,20 m. În interior s-au descoperit câteva sisteme de încălzire, reprezentate prin vetre.

B. Vetre, gropi, anexe gospodărești

Vetre. S-au păstrat fragmentar, dar judecând după conturul fragmentelor descoperite *in situ*, vetrele puteau avea formă circulară sau dreptunghiulară neregulată, cu laturile aproape egale.

Acestea erau amenajate direct pe sol, fiind reprezentate printr-un strat de lut puternic ars, cu grosimea de până la 10 cm (Niculiță I.T. 1974, p. 101, 108). Uneori, cum ar fi în cazul unei vetre de la Mateuți, dedesubtul crusteii de lut se afla un pat de pietriș (Zlatkovskaja T.D., Polevoj L.L. 1969, p. 39, fig. 4). La Holercani se cunosc două vetre de formă ovală, cu dimensiunile de 1.20 x 1.60 cm și 0,60 - 0,80 m, amenajate din vâlâtuci de lut (0,2 x 0,1 m).

În aceeași așezare au fost descoperite și ruinele unui cuptor. Vatra acestuia avea forma ovală, cu diametrul maxim de 2 m și cel minim de 1 m. Construcția a fost ridicată pe o platformă din lespezi de calcar, legate cu lut. Urmele de lipitură, cu amprente de nuiiele pe ele, presupun că cuptorul avea o holtă de lut, susținută de o carcasă de lemn (Passek T.S. 1956, p. 22-23).

Gropi

În funcție de forma acestora, deosebim câteva categorii: gropi cilindrice, gropi în formă de clopot, gropi cu secțiunea trapezoidală sau semiovală. Dimensiunile lor variază între 1 - 1,40 m și 2,50 m în diametru, cu adâncimea cuprinsă între 0,45 - 2,15 m (Passek T.S. 1956, p. 23; Gol'ceva N.V., Kasuba M.T. 1995, p. 42).

Gropile perforază pământul viu, astfel că contururile lor au putut fi ușor distinse. Din pământul de umplură s-au recoltat numeroase fragmente de lipitură, pământ ars, cenușă, fragmente ceramice, oase de animale și diverse obiecte. Uneori, acestea au fost amenajate în scopuri gospodărești, fiind folosite, probabil, ca depozite cerealiere. De exemplu, la Pivdennoe pereții unei gropi au fost plasați cu piatră (Sal'nikov A.C. 1966, p. 181), iar la Hansc - lipiți cu lut și, ulterior, arși.

În unele cazuri, gropile erau amplasate în interiorul locuințelor sau în imediata apropiere (Ofatinți, Hansc "Limbari", Pivdennoe).

Anexe gospodărești

Până în prezent au fost înregistrate doar 2 complexe, descoperite în cadrul așezării de la Hansc "Limbari".

Primul complex (pl. XVIII /B 1) are forma dreptunghiulară, cu lungimile laturilor de 9 și 6 m și adâncimea de 0,60 m față de nivelul antic de calcare (circa 2 m față de nivelul actual).

Din cadrul inventarului funerar remarcăm 7 vârfuri de săgeată, 2 sule din bronz, o brățară din bronz, mărgelile din lut și pastă sticloasă, un ac

din fier, fragmentele unei matrițe, 3 bucăți de minereu de fier, plăsale de os. S-au recuperat, de asemenea, circa 872 fragmente de ceramică, dintre care 17 fragmente de import.

Complexul al doilea a fost descoperit nu departe de primul. Acesta avea formă ovală în plan, cu dimensiunile de 0,3 x 2,8 m, fiind prevăzut pe latura dinspre nord cu trei trepte. Podeaua a fost surprinsă la adâncimea de 2 m față de nivelul actual. Printre piesele de inventar remarcăm 2 fragmente de zgură de fier, o lupă din fier cu greutatea de 0,5 kg, 4 creuzete și un fragment de plăsală (pl. XVIII/ B2).

4. Descoperirile de tezaur

În teritoriul de care ne ocupăm se cunosc până în prezent numeroase tezaure și descoperiri izolate, în cadrul cărora deosebim câteva categorii: a) tezaure de obiecte de podoabă; b) tezaure mixte (piese de podoabă și mone-de); c) descoperiri monetare: tezaure și descoperiri izolate.

A. Tezaurul de la Mateuți (raionul Rezina) cuprinde un torques de argint, 2 brățări de argint spiralate, 3 inele de buclă: unul din aur și două din argint (Nudel'man A. A. Rikman E.A. 1956, p.129-133).

Torques-ul este format dintr-o bară îngustă de argint, cu secțiunea rotundă și capetele stilizate în formă de șarpe. Decorul a fost realizat în stil geometric, fiind compus dintr-o îmbinare de linii paralele, puncte și linii oblice.

Brățările au forme spiralate, cu capetele libere. Primul exemplar este format din 5 spirale, cel de-al doilea - din 3, fiind realizate în aceeași manieră și tehnică de lucru (pl. XXXIX/2,4)

Inelele de buclă au fost confecționate dintr-o sârmuliță de aur și, respectiv, de argint, cu secțiunea rotundă, îngroșate în partea inferioară, cu capetele terminate în formă de con. Inelele de argint, ca dimensiuni, sunt puțin mai mari. Acest tip de piese se regăsesc atât în mormintele sud-trace (necropola de la Duvanli), cât și în cele scitice (necropola de la Nicolaevka: Meljukova A. I. 1974, fig. 9/10).

B. Tezaurele mixte.

Printre puținele descoperiri de acest gen se înscrie **tezaurul de la Lărguța**. Acesta este alcătuit din câteva fragmente de torques-uri (2) de aur și un vas cu 21 de monede, cercetate de A. A. Nudel'man (Nudel'man A. A. 1969).

S-a stabilit că 16 monede erau statere de aur de pe timpul domniei lui Fillip II (359-336 î. Hr.), 4 - domnia lui Alexandru Macedon (336-323) și 1 - domnia lui Fillip III (323-317), astfel încât în plan cronologic tezaurul nu depășește secolul al IV-lea î. Hr. În urma sondajului arheologic întreprins la locul descoperirii s-au mai depistat și alte noi materiale, care dovedesc faptul că tezaurul a fost recuperat pe locul unei așezări getice (Niculiță I. T. 1987, p. 127).

Ambele exemplare de torques au fost confecționate din bare de aur, cu secțiunea rotundă și capetele în formă de cap de leu. Animalele sunt reprezentate din față și țin în gură câte un inel. Deși trăsăturile sunt mult schematizate, artistul a ținut să accentueze ochii, nările, coama și botul animalului, pentru a sugera ferocitatea acestuia. În spatele animalelor se desfășoară un decor format din motive geometrice (linii paralele și oblice, cerculețe), care acoperă mai mult de 2/3 din suprafața piesei. Decorul celui de-al doilea torques este mai modest, limitându-se doar la cercuri paralele (XXXIX/7,8).

Descoperirile monetare

Până în prezent s-au semnalat 37 descoperiri, care cuprind circa 1468 de monede (pl. XL).

Pe întreg spațiul est-carpatic numărul monedelor se estimează la circa 2245 de exemplare, cuprinse cronologic între secolele IV -III î. Hr.

a). Monedele de Histria (pl. XXXX/3).

Cele mai frecvente sunt descoperirile monedelor grecești din Histria, care încă de la mijlocul secolului al V-lea î. Hr. deține întâietatea emisiilor monetare printre orașele grecești de pe litoralul de vest și nord-vest pontic.

Pătrunderea monedelor de Histria în hinterlandul barbar este atestată într-un vast teritoriu, cuprins între nord-estul Bulgariei până pe malul stâng al Niprului, la Kamenskoe gorodisce și Visuncy (Zaginajlo A.C. 1960, p. 316-318; Nekrasov P.O. 1961, p. 78-79; Preda C.1973, p.19-47; Mihăilescu Bîrliba V.1990, p.43-51), îndreptățind, astfel, afirmațiile că acestea sunt, practic, primele monede cunoscute de geto-daci (Preda C.1969, p. 16 pass.: Mihailescu Bîrliba V.1990, p.43, nota 30).

În spațiul pruto-nistean descoperirile de monede histriene au fost înregistrate în cadrul tezaurului de la Doroțcoe, de unde provin 156 drahme și 6 1/4 didrahme, emise între anii 360-340 î. Hr. (Nudel'man A.A.1969, p. 122-123). Dintr-un alt tezaur, semnalat recent la Stolniceni, se cunosc peste 10 monede histriene din aceeași perioadă.

În cadrul cercetărilor din așezarea fortificată de la Cartal (Orlovka) s-au semnalat peste 100 monede histriene din argint și bronz, datate în seco-

lele V-IV î. Hr. (Zaginajlo A.G. 1976, p. 80-81). Izolat, în alt context arheologic, ele au apărut în mormintele scitice de la Dunărea de Jos (Butor, Barta (Plavni), Dervent) (Nudel'man A.A.1976, p. 47, nr.3; Mihailescu Bîrlița V. 1990, p.148).

Astfel, în spațiul est-carpatic pot fi demarcate două direcții de pătrundere a monedei histriene: pe Siret și afluenții săi de stânga și pe cursurile inferioare ale fluviilor Dunăre și Nistru. Alături de aceste importuri, pătrunderea unui șir de mărfuri grecești sugerează ideea stabilirii unor raporturi complexe de natură economico-politică între coloniști și autohtoni (Preda C.1973, p.29; Mihailescu Bîrlița V.1991, p.50).

2). Monedele de Tyras.

Din a doua jumătate a secolului al IV-lea î. Hr. și pe parcursul primei jumătăți a secolului al III-lea î. Hr. o răspândire largă o capătă mărfurile și, respectiv, monedele coloniei milesiene de la gurile Nistrului - Tyras. Această situație este caracteristică doar pentru obiectivele arheologice de pe Nistru mijlociu și inferior, printre care menționăm descoperirile de la Dorțoc (128 de ex.), Butuceni (2 ex.), Trebujeni (1 ex.), Palanca (1 ex.) (Nudel'man A.A.1976, p. 45, 47; Polevoj L.L.1962, p.289-291, fig.2/2).

După cum se poate observa, arealul de difuzare a monedelor tip Tyronon cuprinde complexul de așezări fortificate getice din bazinul mijlociu al Râutului și cel al pârâului Botna, nefiind cunoscute la vest de Prut.

3). Monedele de Olbia (pl. XLI/2).

Spre deosebire de monedele histriene și din Tyras, pătrunderea emisiilor monetare olbiene din argint și aur în spațiul est - carpatic este sporadică și nesemnificativă. Într-un număr mai mare, acestea apar doar la sfârșitul secolului al IV-lea - primele sferturi ale secolului al III-lea î. Hr., fapt ce nu periclitează rolul preponderent al Histriei în cadrul activităților social-economice la Dunărea de Jos (Mihailescu Bîrlița V.1990, p.54).

Sunt cunoscute doar 4 exemplare izolate: pe Dunărea superioară, la Ismail (1 ex.). în localitatea Kamenka (raionul Ismail) (1 ex.); alte două descoperiri provin de pe malul stâng al Prutului (un exemplar la Brânzeni și altul dintr-un loc necunoscut, fără context arheologic) (Mihailescu Bîrlița V.1990, p.52-54).

4). Monede de Cyzic (pl. XLI/1)

Tot la Dunărea de Jos s-a semnalat descoperirea unui important tezaur din 74 de stateri de electrum de tip Cyzic. Conform analizelor efectuate de Bulatoviči S.A. s-a constatat că depozitul conținea trei serii cronologice

de emisii monetare: a) 500 - 460 (10,81%); b) 460 - 405 (28,38%); c) 405 - 350 (60,81%). Ținând cont de circuitul îndelungat al fiecărei serii, cercetătoarea susține că tezaurizarea lor s-a făcut între anii 300 - 340 (Bulatoviči S.A.1970, p. 54).

Circulația îndelungată a acestor piese poate fi explicată prin valoarea lor relativ stabilă , care le-a determinat larga folosire în marile tranzacții (Bulatoviči S.A.1976, p.96-98).

Din cele relatate mai sus, concluzionăm că prezența coloniștilor în zonă a condus la apariția unui fenomen inerent dezvoltării economice și social-politice din ținut: stabilirea unor relații reciproc avantajoase, sub diverse forme - legături comerciale, de tip prexis sau politico-militare, în formă de daruri - între coloniști și vârfurile aristocrației tribale (Avram A. 1989, p.70-93).

5) Monedele macedonene (pl.XLII).

În spațiul pruto-nistrean numărul acestora este decirca 1019 exemplare. Prezența lor este atestată în cadrul tezaurului de la Anadol (raionul Reni) și Lărguța (Pridik E.M.1902, p.58-59; Nudel'man A.A.1969, p.129-134; Bulatoviči S.A.1980, p.55,57,58) și prin descoperirile izolate de la Albota de Sus, Corcmaz, Șipotenii, Gura Galbenă. Cartografierea acestui grup de monede indică repartizarea și concentrarea lor în zona meridională a Moldovei și în zona limanului nistrean, unde se cunosc 4 tezaure (Starokazac'e, Faraonovka, Pavlovka, Sarata) (pl. XL).

Cea mai largă răspândire o au monedele lui Filip al II și ale lui Alexandru Macedon, care constituie circa 73% din numărul total de emisii macedonene cunoscute în arealul est-carpatic.

Aceeași situație este specifică și pentru descoperirile din interfluviul Nistru-Prut, unde 28 exemplare sunt de pe timpul lui Filip II, iar 710 - de tipul Alexandru cel Mare. Astfel, în cadrul tezaurului de la Anadol, din cele 979 monede - 11 au fost emise de Filip II, 694 - Alexandru III, 250 - Lisi-mah, 24 - alți diadohi; la Lărguța, 16 monede reprezintă stateri de aur a lui Filip II și 4 ai lui Alexandru III, dintr-un total de 21 exemplare.

Judecând după componența tezaurului de la Lărguța, A.A.Nudel'man susține că apariția monedei macedoniene în regiune poate fi plasată nu mai târziu de sfârșitul anilor 20 ai secolului al IV-lea î. Hr. (Nudel'man A.A.1985, p. 16-18), iar ultimile emisii monetare se situează în perioada anilor 228-190 î. Hr., așa cum o indică unele exemplare din tezaurul de la Anadol, Starokazac'e și Pavlovka (reg.Odesa).

Constituirea unor astfel de tezaure și depozite monetare nu poate fi explicată prin pătrunderea lentă a monedei macedonene în ținut, ci sub formă de loturi gata constituite, reprezentând, după cum menționează V. Mihailescu Bîrliba "plăți, în cadrul unor aranjamente politice încheiate între localnici și cetăți ca: Olbia, Tyras, Tomis sau Callatis"(Mihailescu Bîrliba V.1990, p.60).

6). Monedele barbare de tip Huși-Vovriești (pl.XLII/6).

Cartografierea acestora indică 13 puncte, dintre care 4 tezaure și 9 descoperiri izolate, concentrate, cu precădere, în zona centrală și nordică a silvostepii pruto-nistrene. O mare parte din descoperiri au fost semnalate în bazinul râulețului Ciugur, un afluent al Prutului.

Nu putem estima cu precizie numărul total de monede descoperite, deoarece nu toate tezaurele au fost recuperate în întregime. Până în prezent au fost încadrate circuitului științific 75 exemplare.

Apariția și răspândirea monedei barbare de tip Huși-Vovriești, având ca prototip emisiunile lui Filip al II-lea, a fost determinată de un anumit nivel de dezvoltare social-economică a comunităților geto-dacice, când s-au creat condiții propice unui schimb monetar. Fără a diminua importanța factorului intern, ponderea căruia a fost covârșitoare, nu putem exclude nici participarea unor influențe străine, manifestate, în primul rând, în preluarea modelului macedonean.

Trebuie să remarcăm faptul că spațiul de difuzare a monedelor de tip Huși-Vovriești coincide cu arealul de răspândire a culturii Poienești-Lucașuca. Aceeași situație o atestăm și la vest de Prut, unde monedele de acest tip au fost semnalate, în afară de localitățile eponime, la Corbasca, Valea Lupului, Epurenii, Bunești ș.a.(Preda C.1973, p.126-128; Mihailescu Bîrliba V.1990, p.65-74). Reieșind din aceste circumstanțe, în istoriografia românească s-a cristalizat ideea originii celtice a acestor emisii (Preda C.1973, p.130, 131).

Fără a tăgădui veridicitatea argumentelor care au stat la baza emiterii acestei opinii, trebuie să remarcăm, totuși, că problemele legate de cronologia și originea etnică a monedei de tip Huși-Vovriești nu sunt pe deplin elucidate, continuând să suscite discuții printre numismați. În această perspectivă, recenta descoperire de la Stolniceni ar putea oferi unele soluții prin caracterul său insolit în care apar asociate monedele de tip Huși-Vovriești și cele histriene, datate în ultimul pătrar al secolului al IV-lea î. Hr.

Aceeași situație neordinară a fost semnalată și în cadrul unor descoperiri mai vechi, cum ar fi cele din așezarea fortificată geto-dacică de la Bu-

nești, jud. Vaslui, unde în același context arheologic au apărut 4 monede de tip Huși-Vovriești, o fibulă tracică și un depozit de unelte din fier (Bazarciuc V.V. 1981, p.569; idem.1983, p.211-212). Printre alte obiecte descoperite se remarcă un toporaș din fier cu trei aripioare, bine cunoscut în cadrul necropolei hallstattiene de la Ferigile și în așezarea fortificată de la Stâncești (Vulpe A.1967, pl.XIX/16; Florescu A.C.1980, p.17, fig.9/III).

Astfel, asocierea unor obiecte din diverse perioade, așa cum sunt considerate de autorii descoperirilor, pe care o întâlnim și la Stolniceni nu mai poate fi pusă pe seama întâmplării, ci reflectă, probabil, o situație concret - istorică. Aceasta se referă, în primul rând, la cronologizarea monedelor de tip Huși-Vovriești și, respectiv, la originea acestora. Suntem puși în fața dilemei de a decide dacă poate fi acceptată lărgirea limitei cronologice de difuzare a emisiilor monetare respective, coborând data apariției lor sau circulația monedei histriene trebuie adusă până la sfârșitul secolului al III-lea î. Hr. inclusiv. De asemenea nu poate fi exclusă și varianta unei tezaurizări. Aceeași problemă se referă și la topoarele cu aripioare, a căror origine hallstattiană nu poate fi tăgăduită.

În această ordine de idei trebuie să remarcăm și faptul că o mare parte din descoperirile de tip Huși-Vovriești provin din cadrul așezărilor geto-dace (Bunești, Căndești, Dănești, Stolniceni, Mărcăuți etc.), nefiind semnalate până acum în nici o așezare de tip Poienești-Lucașeuca, ceea ce constituie un argument în favoarea posibilității apariției independent de influențele alogene.

Ritul și ritualurile funerare

Obiceiurile și practicile funerare din secolele IV - III î. Hr. sunt cunoscute, în special, prin cercetările întreprinse în cadrul necropolelor de la Hansc "Lutăria" și Stolniceni, ultimul obiectiv fiind în curs de cercetare.

Necropola de la Hansc "Lutăria"

Cercetarea vestigiilor getice din secolele IV-III î. Hr. de lângă localitatea Hansc, raionul Hâncești, a început în anul 1964, săpăturile fiind continuate până în anul 1969. Au fost identificate câteva obiective: o așezare (Hansc "Pidașca") și două necropole (Hansc "Lutăria" și Hansc I). În primii ani de investigație s-au descoperit 28 de morminte pe o suprafață totală de 386 mp (Niculiță I. T. 1967, p. 102; idem 1969, p. 134-145). Săpăturile au fost reluate în 1975 (în timpul cercetărilor fiind descoperite încă 19 morminte de incinerare) (Niculiță I. T. 1976, p. 473-474) și continuate în 1976 (Niculiță I. T. 1977, p. 456).

În total au fost cercetate 72 de morminte getice , cu o suprafață totală de 1860 mp.

Amplasare geografică

Necropola este situată pe malul drept al râului Canichiș, la 500-600 m SV de localitatea Hansc, în locul zis "Lutăria". Acesta este amplasat pe un promontoriu înalt, ocupând partea estică a terasei. La 150 m est de necropolă, pe o înălțime a fost descoperită o așezare fortificată getică din secolele IV-III î. Hr., iar la circa 200-300 m spre sud și vest de necropolă - două așezări din aceeași perioadă.

2. Caracteristicile generale ale necropolei

În general, mormintele nu prezintă semne de marcarea la suprafața solului, fiind vorba despre o necropolă plană, în care s-a practicat biritualismul. Nu s-a observat o oarecare distribuție a mormintelor în funcție de ritul practicat, doar în sectorul NE al necropolei, după cum menționează autorul săpăturilor, s-a putut constata o amplasare mai compactă a mormintelor de înhumare (Niculiță I.T. 1972, p. 106).

Pe perimetrul necropolei se observă o grupare mai mare a mormintelor spre centru, la periferie acestea fiind mai rare. În raport numeric predomină mormintele de incinerare.

3. Ritul și ritualurile funerare

1). Construcțiile funerare

Din cauza adâncimilor de suprafață, conturul gropilor funerare nu a putut fi surprins decât în câteva morminte, în special, în cele de înhumare, care aveau forme dreptunghiulare. Amplasarea acestora în stratul de cernoziom sau la interferența dintre acesta și pământul viu a dus la degradarea formelor și, deci, a contururilor. Cu certitudine au putut fi constata numai dimensiunile gropilor cu plan circular, care aveau diametrul cuprins între 50-80 cm și adâncimea între 20-40 cm (Niculiță I.T. 1969, idem, 1972).

2). Ritul funerar

În cadrul necropolei s-au identificat 62 morminte de incinerare, 8 de înhumare și 2 cenotafuri.

1. Mormintele de incinerare. În practicarea acestui ritual deosebim câteva aspecte de manifestare, care țin de modul de depunere a oaselor calcinate în mormânt: a) depunerea resturilor cinerare și a pieselor de inventar direct pe fundul gropii . În unele cazuri, mormintele erau însoțite de vase de ofrandă, alteleori nu s-a depus nimic.

b) depunerea oaselor calcinate în urne.

După arderea defunctului, oasele calcinate erau culese de pe locul rugului funerar și depuse în urne. Este interesant faptul că ordonarea oaselor în urne respectă simbolic structura anatomică a scheletului uman: pe fund era așezat craniul, suprapus, în consecutivitate, de vertebre, oasele cutiei toracice, ale bazinului și membrele inferioare. În urne s-au descoperit uneori și piese de inventar funerar, în special piese de podoabă, trecute prin foc.

În unele cazuri, urnele erau acoperite cu capac, cel mai frecvent cu o strachină așezată cu gura în jos (M. 16, 23, 25, 26, 29, 37, 40, 43, 46, 47, 20, 48). Urnele fără capac reprezintă 25% din numărul morminte cu urne. Suntem absolut de acord cu I. Niculiță când susține că prezența sau absența capacului nu poate fi explicată decât prin considerente de natură religioasă, deoarece, în ceea ce privește forma și adâncimea gropilor funerare, a categoriilor de ceramică și inventar funerar, mormintele în urne, cu sau fără capac, nu prezintă nici un fel de deosebiri.

În câteva morminte (nr. 17, 18, 22, 24, 39, 44) oasele calcinate erau amestecate cu fragmente de ceramică. Este greu de constatat dacă este vorba de o depunere funerară în urne, care s-a distrus din cauza tasărilor de teren sau aceasta a fost spartă în afara mormântului, în cadrul unor ritualuri funerare, resturile de ceramică și oase fiind ulterior depuse în groapă.

În perimetrul necropolei de la Hansc "Lutăria" a fost descoperit un loc special amenajat pentru arderea defuncțiilor (pl. XVIII/A). La 1,75 m adâncime în malul râpei, ce mărginea promontoriul dinspre SE, s-au descoperit ruinele unei construcții în formă de cuptor. Din cauza surpării malului nu s-a păstrat decât o porțiune din pereții acestuia (partea inferioară) și un fragment de podea. După dezvelirea completă a obiectivului s-a încercat o reconstituire a principiilor și elementelor de construcție, care au stat la baza amenajării lui.

Inițial a fost săpată o groapă de dimensiuni apreciabile și adâncimea de 1,75 m, cu intrare dinspre sud. După ce pământul a fost bine tasat, pe fundul gropii s-a amenajat un cuptor cu plan dreptunghiular și colțurile rotunjite. S-a păstrat doar talpa acestuia și partea inferioară a pereților. În construcție s-au folosit bucăți mici de piatră legate cu lut, suprapuse de un strat gros de argilă. Nu s-a păstrat bolta cuptorului, care se presupune a avea forma în demiculindru, judecând după înclinația pereților, ridicați dintr-un amestec de lut și paie (Niculiță I. T. 1972, p. 113).

La gura cuptorului a fost amenajată o groapă semicirculară de 1,05 x 0,6 m, cu fundul concav, în care s-a descoperit un strat de lut ars. Se

presupune că după ce se curăța cuptorul, în groapă erau aruncate resturile incandescente de cărbune. Stratul de arsură de pe fundul cuptorului atingea grosimea de circa 12-15 cm. pledând în favoarea funcționării îndelungate a acestuia.

Construcția era orientată pe axa N-S, cu deschiderea dinspre sud. În imediata apropiere s-au descoperit 4 gropi nu prea adânci. Umplutura acestora cuprindea mai multe fragmente de cărbune de lemn, printre care se aflau oase de bour (groapa nr. 1) și fragmente de ceramică getică, modelată cu mâna (groapa nr. 2). Deși caracterul cultural al gropilor nu poate fi contestat, este dificil de a determina locul lor în cadrul ceremoniei funerare, în legătură cu care au fost amplasate la o margine a necropolei.

2. Morminte de înhumatie.

8 din cele 72 de morminte reprezintă morminte de înhumatie. Starea de conservare nesatisfăcătoare a scheletelor, cât și prezența lor fragmentară în cadrul unor morminte (M. 1, 4, 10, 15, 32, 53) face imposibilă determinarea poziției, în care a fost depus inițial cadavrul, inclusiv orientarea acestuia.

S-au identificat două tipuri de înmormântări. în funcție de poziția scheletului:

1. În poziție decubit-dorsal, cu mâinile de-a lungul corpului și capul întors spre NV (M. nr. 7, 15).

2. În poziție chircită, pe partea dreaptă sau stângă, cu genunchii strânși spre abdomen și mâinile aduse spre piept, cu capul spre NV (M. 41, 58).

4. Inventarul funerar

Deși destul de auster și puțin diversificat, inventarul funerar al mormintelor de la Hansc "Lutăria" cuprinde câteva forme de ceramică de tradiție hallstattiană, mai puțin piese din metal și os.

1. Sortimentul de ceramică este reprezentat prin două categorii: ceramica modelată cu mâna și cea confecționată la roata olarului, fiecare dintre acestea întrunind câteva tipuri de vase.

Ceramica lucrată cu mâna cuprinde, în special, vase bitronconice cu profilul rotunjit, prevăzute cu două mânere rotunde și doi butoni, vase cu mijlocul bombat și gâtul cilindric scurt, decorate cu apucători, vase în formă de sac, castroane tronconice cu profil arcuit și marginea răstrântă, străchini tronconice cu marginea dreaptă și suprafața lustruită, căni cu profilul arcuit și toarta supraînălțată, urcioare de dimensiuni mici și mijlocii.

S-a descoperit un singur exemplar de fructieră cu picior și cupă tronconică (Niculiță I. T. 1969, p. 138, fig. 2/1, idem. 1972, p. 117, fig. 3/c) (pl. /8).

2. Inventarul mormintelor

În general, acesta este foarte sărac, fiind reprezentat de câteva categorii de piese.

a) Unelte de muncă (două piese din bronz înguste și lungi, probabil sule);

b) Piese de podoabă: mărgelile din lut (2 exemplare: unul în formă globulară, ușor turtită, al doilea - cu secțiunea aproape dreptunghiulară), pendante din sticlă, deformate, un cerceș de aur de formă piramidală (M. 31), prevăzut cu un pandantiv compus dintr-o bară miniaturală, cu terminație sferică.

Ornamentul a fost realizat în tehnica filigran, "boabele de nisip" fiind grupate în figuri triunghiulare de-a lungul laturilor și în centrul piramidei. Pe partea din spate a fost sudată o încheietoare, păstrată fragmentar, care a fost parțial acoperită cu motive vegetale, realizate dintr-un fir subțire de aur și "boabe de nisip" (pl. XVII/6).

Necropola a fost datată în secolele IV-III î. Hr.

Necropola de la Hansc I, raionul Hâncești

A fost descoperită de A.I. Meljukova în timpul unei periegeze din 1960, când au fost cercetate 4 morminte, surprinse pe un perimetru de 130mp.

1. Amplasarea geografică

Necropola se afla pe malul drept al pârâului Canichișul Mare, în apropierea așezării Hansc "Limbari".

2. Ritul funerar

3 din cele 4 depuneri funerare reprezintă morminte de incinerare în urnă cu capac. Nu au putut fi surprinse formele gropilor. Mormintele erau lipsite de inventar funerar.

Înhumația a fost atestată numai într-un singur caz, defunctul fiind depus în poziție chiruită, nu s-au păstrat piesele de inventar.

Incinta fortificată cu tumuli de la Stolniceni, raionul Hâncești

Printre vestigiile arheologice cu o situație insolită în spațiul getic se înscrie incinta fortificată de la Stolniceni, al cărei caracter nu este nici până

în prezent pe deplin explicat. Situația se prezintă absolut inedită. întreg teritoriul incintei fiind acoperit cu peste 20 de tumuli mai mult sau mai puțin aplatizați.

În cadrul cercetărilor reluate în 1993 (primele sondaje și săpături sporadice s-au efectuat la sfârșitul anilor 30 sub conducerea lui I. Adiassevici. urmate de investigațiile lui P. Constantinescu-Iași (idem. 1933, p.28) și Șt. Ciobanu în 1929 și 1932, G. D. Smirnov (idem. 1949, p.33) în 1946 și G. V. Fiodorov în 1949), s-a elaborat planul topografic al incintei cu amplasarea celor 20 de tumuli identificați. A fost cercetată (prin secționare) structura sistemului de fortificații și s-a reușit cercetarea parțială a unui tumul (Sirbu V., Arnăuț T. 1995, p. 378-400).

1. Amplasarea geografică

Incinta cu tumuli se află pe platou înalt (cota absolută 348 m), în sectorul sud-vestic al acestuia. la circa 2.5 km de localitatea Stolniceni. Platoul este mărginit dinspre nord și sud de două râpe adânci. iar spre vest de o pantă abruptă, fiind acoperit în prezent cu o pădure de foioase. La poalele terasei curge pârâul Vișina.

Suprafața monumentului cuprinde circa 7 ha, fiind demarcată de un sistem de fortificație alcătuit din două valuri și două șanțuri (Sirbu V., Arnăuț T. 1995, p. 379-380, fig. 1,2) (pl.XX/A).

Nu s-au descoperit urme de locuire.

2. Structura tumulilor.

Cei 20 de tumuli identificați sunt de dimensiuni diferite: în partea nordică a platoului aceștia ating înălțimi între 1.00-1,50 m, iar în cea sudică - între 0.40-0.60 m, având diametrul cuprins între 25-35 m. Inițial, înălțimile tumulilor au fost mai mari, dar sub influența factorilor meteorologici și geodezici s-au modificat cu timpul. aceștia prezentând un grad mai mare sau mai mic de aplatizare.

Tumulul I. Primul sondaj din direcția de est și sud a fost făcut de P. Constantinescu-Iași și Șt. Ciobanu în 1933 (Constantinescu-Iași P., 1933, p. 28). Conform observărilor de teren, acesta avea diametrul de peste 25 m și înălțimea de 1.5 m. Nu s-a semnalat piatră în structura mantalei de pământ.

În timpul campaniei din 1993 au fost verificate vechile săpături din secțiunea dinspre NE. care au scos la iveală multe fragmente de ceramică modelate cu mâna de la diferite tipuri de vase, fragmente de amfore grecești, oase de animale (Sirbu V., Arnăuț T. 1995, p. 383-384, fig. 7/18-19). Nu s-au depistat până acum oase umane, tumulul nefiind cercetat în întregime.

Tumulul II. Are forma ușor ovală (25x20 m) și înălțimea maximă de 0,60 m. A fost cercetată doar 1/3 din tumul (sectorul nord), unde la adâncimea de 0.20-0,30 m, în stratul de cernoziom, s-au descoperit 7 schelete umane. Deși nici unul din ele nu a fost găsit întreg, unele oase lipsind cu desăvârșire sau fiind dislocate, autorii cercetărilor menționează că depunerea defuncțiilor a fost intenționată, nefiind vorba despre aruncarea lor. În afară de schelete s-au mai descoperit 4 aglomerări de vetre fragmentare, numeroase fragmente de ceramică, oase de animale și două gropi la baza tumulului.

3. Ritul și ritualurile funerare

În urma cercetărilor de teren, concentrate pe determinarea locului de depunere a defuncțiilor, poziției și orientării acestora, s-au putut determina următoarele:

1) Toate mormintele sunt de înhumăție, fiind amplasate la suprafața solului (între 0,23-0,40 m) din care considerent nu au putut fi surprinse contururile gropilor. Se atestă o concentrare a defuncțiilor spre centru movilci.

2) Toți defuncții erau maturi, cu excepția a două schelete, dintre care unul nu a putut fi determinat (M. 1), iar al doilea aparținea unui copil (M. 8 din groapa nr. 1). Dintre aceștia trei erau femei (M. 2, M. 4, M. 6) și trei bărbați (M. 3, M. 5, M. 7).

3) Nu a fost surprinsă vreo regulă în ceea ce privește modul de depunere și orientarea defuncțiilor, lipsa sau dislocarea unor părți ale scheletului făcând dificilă interpretarea lor. S-a stabilit că în trei cazuri, defuncții au fost depuși în poziție decubit-dorsal (M. 2, M. 3, M. 4 (?), iar în două cazuri - în poziție chirchită (M. 5 (?), M. 6 (?). Sunt atestate diverse poziții ale mâinilor: întinse de-a lungul corpului (M. 2 (?), depusă pe piept (M. 6 (? sau adusă la umăr (M. 6, mâna dreaptă (?).

4) Defuncții au fost depuși pe fundul gropilor; uneori, cum ar fi în cazul femeii din M. 2, scheletul se afla pe o aglomerație de fragmente de vatră. Fragmente de vatră s-au descoperit și în M. 7 de bărbat (s-a găsit doar partea inferioară a scheletului).

5) Nu s-a constatat existența unui inventar funerar și a ofrandelor individualizate, deoarece materialul recoltat de lângă unele schelete (în special, ceramică getică și grecească) se întâlnește masiv în întregul strat cultural ce cuprinde mormintele: sub schelete, la nivelul lor și peste ele. Sub nivelul de înhumare a defuncțiilor, între 0.40-0.60 m numărul descoperirilor de ceramică, vetre fragmentare și oase de animale se răresc, iar mai jos - încep să dispară.

Urmele unei depuneri funerare s-au descoperit în cadrul gropii nr. 1, amplasată la baza tumului, spre periferie. Dimensiunile gropii: d=1 m, a=0,30-0,57 m. În partea nordică s-au găsit părți din craniu și din bazinul unui copil. Din pământul de umplutură s-au culés fragmente de vase getice lucrate cu mâna și trei fragmente de amfore grecești (pl.XX/B).

4. Inventarul arheologic

A. Este reprezentat, în special, de fragmente de vase getice modelate cu mâna descoperite în cantități mai mari sau mai mici (de la 7-9 fragmente (M. 1, M. 3. M. 2) la 30-59 bucăți lângă fiecare defunct. Se atestă prezența fragmentelor de amforă grecească, care constituie un jalon important de datare. Nu s-a descoperit nici un vas întreg sau fragmentar. Preponderența covârșitoare o are ceramica lucrată cu mâna (circa 1175 de fragmente), pe lângă 9 fragmente de ceramică modelate la roată.

1) Ceramica lucrată cu mâna: borcane și vase bitronconice prevăzute cu decor (brâuri alveolate, brâuri crestate, alveole, aplicații în formă de potcoavă reliefată), câni, dintre care una prevăzută cu toartă torsionată, străchini și castroane cu buza lată și oblică sau ușor rotunjită, cești, un picior de vas, o strecurătoare (pl. XXIV).

2) Ceramică modelată la roată: cești, vase mari cenușii, castroane și străchini (pl.XXIV/30).

3) Ceramică grecească. Cele mai reprezentative forme fiind amforele (86 de fragmente), dintre care câteva din Thasos (Sirbu V., Arnăut T. 1995, fig. 8/1-4), Heraclea și de tip "Soloha"; kantharos de culoare cărămizie și angobă neagră (un fragment de gură și umăr); lekythos (fragment din gură, de culoare cărămiziu cu vopsea roșie (Sârbu V., Arnăut T. 1995, fig. 8/7) (pl. XXV/B. 1-8).

B. Piese individuale: un vârf de săgeată din bronz cu trei aripioare (L=35 mm), un fragment din lama unui cuțit din fier (L=40 mm), un fragment din corn de cerb, 3 "fusaiole", două bitronconice și una ușor ovală, patru runde, trei din vase getice și una din amforă, un fragment de cute din gresie (pl. XXV/A.1-8).

C. Alte descoperiri.

Pe toată suprafața cercetată s-au descoperit oase de animale. Deocamdată nu s-a putut stabili dacă sunt resturi ale ospățului funerar sau reprezintă ofrande de carne pentru defuncți.

Descoperirile au fost datate în secolele IV-III î. Hr.

Acesta este destul de modest și puțin diversificat, fapt ce reflectă, după părerea noastră, nivelul de cercetare a așezărilor și mormintelor din perioada respectivă. Am menționat deja că pentru secolele IV-III î. Hr. s-au întreprins investigații sistematice doar în câteva obiective: Butuceni, Rudi. Hansc, Hansc “Lutăria”, Hansc “Căprăria”, Hansc “Toloaca”, Hansc “Limbari”, Hansc I. Mășcăuți, cea mai cuprinzătoare fiind cercetarea așezării fortificate de la Butuceni, a necropolei de la Hansc “Lutăria” și a așezărilor nefortificate din jurul localității Hansc.

În afară de cetatea de la Butuceni, cea mai mare parte a materialului recoltat provine din mormintele din necropola de la Hansc “Lutăria”, constituind inventarul funerar al acestora.

Se reliefează și o altă grupă de descoperiri, mai puțin numeroasă, provenind din așezări, locuințe, gropi menajere sau construcții gospodărești.

● Cea mai numeroasă categorie de piese o constituie ceramica lucrată cu mâna, pe care o întâlnim în toate așezările getice identificate până acum, cât și în majoritatea mormintelor, unde apare în calitate de vase-urne sau vase de ofrandă.

Ceramica. Clasificarea tipologică

Sortimentul ceramic descoperit în cadrul monumentelor getice din secolele IV -III î. Hr. este mult mai diversificat, în comparație cu cel din perioada precedentă. Cercetările de la Butuceni, Potârca, Mășcăuți, Hârtopul Mare, Hansc au permis recuperarea unei cantități impunătoare de fragmente ceramice. Am inclus aici și piesele descoperite ocazional în timpul unor peregrinări sau săpături de suprafață pentru a prezenta în linii mari principalele categorii ceramice cunoscute în secolele IV-III î. Hr. în spațiul Nistru-Prut.

Din punct de vedere a tehnicii de prelucrare a pastei deosebim 3 categorii de vase:

1) ceramica grosieră, cu suprafața zgrunțuroasă și compoziția pastei neomogenă;

2) ceramica de bucătărie, cu suprafața îngrijită, purtând urme de netezire;

3) ceramica lucrată la roata olarului, cu pasta bine omogenizată și fină.

Pentru vasele din primele două categorii este caracteristică folosirea frecventă a șamotei, atestată mai puțin în cazul recipientelor lucrate la roată. Ca degresant era folosit praful de rocă, cu particule mai mari sau mai mici. Uneori vasele de bucătărie poartă urmă de finisare; în alte cazuri, pe suprafața acestora s-a aplicat un slip de aceeași culoare.

Arderea ceramicii se efectua în cuptoare sau în gropi special amenajate, fiind practicate ambele tipuri de ardere, oxidantă și reducătoare (Moscalu E. 1983, p.149-153).

Reconstituirea unor forme de vase a fost dificil de realizat uneori, din cauza stării fragmentare a acestora. În continuare ne-am propus să definim, în măsura posibilităților, întregul repertoriu de forme ceramice, publicate cu diverse ocazii, fără a pretinde epuizarea acestui subiect. O analiză statistică a ceramicii recuperate este imposibil de realizat, întrucât nu toate descoperirile au fost incluse integral circuitului științific. Cu toate acestea s-a putut constata, că peste 98 % din materialul cunoscut reprezintă ceramica lucrată cu mână și doar circa 2 % - cea lucrată la roata olarului.

Acest raport procentual reflectă în mod direct nivelul de dezvoltare a producției ceramice din perioada secolelor IV-III î. Hr., care era, în special, axată pe tehnologia manuală. Cu toate acestea, s-a reușit reconstituirea unui vast repertoriu de formă, structurat în câteva tipuri fundamentale și derivatele lor.

A. Ceramica lucrată cu mână.

Tipul I. Vase tronconice, alungite, în formă de "clopot".

Varianta 1. Include vase cu partea superioară ușor lărgită și marginea adusă spre interior. Au profilul ușor arcuit și fundul plat; suprafața vasului este decorată cu 4 apucători-suporturi, fixate pe diametrul sau în jumătatea inferioară și cu 4 butoni în jumătatea superioară, dispuși în spațiile dintre mânere (Lăpușnean V.L., Niculiță I. T., Romanovskaja M.A. 1974, p. 64, fig. 17/5, 7). Aparțin tipului IX/d2 după clasificarea lui E. Moscalu (1983, pl. XXXVIII) (pl. XXIII /4.6.8).

Uneori sub buză apare câte un brâu alveolar. Acest tip de vas se întâlnește la Huși-Corni (Teodor S.1980, p. 175, fig. 6/2), Bunești (Bazarciuc V.V. 1983, p. 259, fig.8/9), în necropolele de la Grădiștea-Călărași (Culică V.1968, p. 139, fig.2/2) (pl. XXIV/ 1.4.8), Nikolaevka (Meljukova A.I.1975, p. 52).

Varianta 2. Vase cu gâtul scurt, vertical, puțin arcuit. Pe mijloc sau în jumătatea inferioară a corpului sunt prevăzute cu mânere diametral opuse, iar în partea superioară - cu 4 butoni decorativi dispuși, de asemenea, diametral. Dimensiuni: $\hat{h}$ =26-32cm, d.gurii=21-22cm (Lăpușnean V.L., Niculiță I.T., Romanovskaja M.A. 1974, p.38-39, fig. 17/4; Moscalu E. 1983, p. 33, pl. XXVII/2) (pl.XXIII /9). Vase similare s-au descoperit și la Nikolaevka (Meljukova A.I. 1975, p.52).

Varianta 3. Vase cu mijlocul bombat și gâtul scurt cilindric, fiind decorate cu două apucători pe linia de maximă rotunjire sau în jumătatea inferioară a corpului. Dimensiuni: $\hat{i}$. = 24-26 cm, d. gâtului = 17-19 cm (Lăpușnean V.L., Niculiță I.T., Romanovskaja M.A. 1974, fig. 17/8; Meljukova A. I. 1974, p. 42, fig. 12/7) (pl. XXIII /2).

Analogii s-au semnalat la Bugeac, Grădiștea-Călărași, Zimnicea, Tigveni (Moscalu E. 1983, p. 33, pl. XIII/1).

Varianta 4. Vase cu corp bombat, gât scurt, buza evazată, cu deschidere mare. În partea superioară, la baza gâtului sunt decorate cu un brâu alveolar și 4 proeminențe, de la care pornesc în jos brăuri verticale arcuite (Niculiță I.T. 1972, p. 112, fig. 6/b) (pl. XXIII /6). Analogii se cunosc la Murighiol. Brăilița (Moscalu E. 1983, p. 53, pl. XXIV/6).

Varianta 5. Vase bitronconice cu corpul arcuit și gâtul înalt, ușor evazat. Sunt prevăzute cu patru butoni - suporturi pe diametrul maxim al corpului, iar în partea superioară, sub gât, apare un decor în relief arcuit (Niculiță I. T. 1972, fig. 6/a) (pl. XXIII /5).

Analogii: la Răcătău. Tifu (Moscalu E. 1983, p. 31-32, pl. X)

Tipul II

Vase bitronconice mari, prevăzute cu butoni pe mijloc sau în partea inferioară a corpului, cu gâtul ușor răsfrânt în interior, decorate, uneori, în partea superioară cu un brâu alveolar. Dimensiuni: $\hat{i}$. = 12-15 cm, d. umerilor = 17-19 cm (nu este publicată imaginea: Niculiță I. T. 1969, p. 140).

Tipul III. Urcioare

Varianta 1. . Urcioare de dimensiuni mici și mijlocii, cu corpul ușor bombat și rotunjit în partea inferioară, cea superioară fiind puțin evazată. Au mânerul supraînălțat. Dimensiuni: $\hat{i}$. 15-20 cm, d. maxim = 17 cm (Niculiță I. T. 1972, p. 118, fig. 4). Aparțin tipului XVII/a (Moscalu E. 1983, p. 80, pl. LIX-19) (pl. XXII /1.4).

Varianta 2. Urcioare cu dimensiuni medii ($\hat{i}$. = 26-28 cm, d. gurii = 16-17 cm), prevăzute cu două tortițe. Vasele au formă ușor bombată cu profilul arcuit și gura răsfrântă în exterior. Tortițele sunt fixate pe partea superioară, la baza gâtului și au în partea de sus câte un butonaș (Niculiță I. T. 1969, p. 138, fig. 2/2) (pl. XXIII /3).

Tipul IV. Castroane

Vase tronconice cu profil arcuit și marginea răsfrântă puțin în interior. Sunt confecționate dintr-o pastă brună-cărmizie, uneori cu nuanțe negrii, amestecate cu nisip și pietricele (Lăpușnean, V. L., Niculiță I. T., Ra-

manovskaia M. A. 1974, p. 34, fig. 17/11). Aparține tipului X/f (Moscalu E. 1983, p. 72, pl. LII/3, 4, 6) (pl. XXII /10).

Tipul V. Străchini

Vase tronconice cu umărul bine conturat și marginea dreaptă sau răsfrântă puțin în interior. Pe partea exterioară a marginii sunt prevăzute 4 proeminente (Niculiță I. T. 1969, p. 140; idem 1972, fig. 3/a,b). Aparține tipului XI/e (Moscalu E. 1983, pl. LV/11,12) (pl. XXII /5 -7; pl. XXIV, 23,26,27,29; pl. XXVII/1-6).

Analogii s-au semnalat la Poiana, Cotnari. Răcătău, Bugeac, Cernavodă, Satu Nou, Zimnicea, Grădiștea-Călărași (Moscalu E. 1983, p. 73-77), Nikolaevka (Meljukova A.I. 1975, p.53-56), Berezani (Marcenko K.K. 1988, p. 96, Fig.28/10-11).

Tipul VI. Căni.

Căni cu profilul arcuit și toarta supraînălțată. Dimensiuni: î.=15 cm, d. maxim=18 cm (Niculiță I. T. 1969, p. 140; idem 1972, p. 118, fig. 5). Aparține tipului XIV/d (Moscalu E. 1983, p. 79, pl. LIX/14) (pl. XXII /2).

Tipul VII. Fructiere (1 ex.)

Sunt prevăzute cu picior și au cupa tronconică, ușor arcuită, cu marginea superioară răsfrântă spre interior (Niculiță I. T. 1969, p. 138, fig. 2/1, idem. 1972, p. 117, fig. 3/c) (pl. XXII/8).

Tipul VIII

Pahare de formă tronconică sau cilindrică, cu buza dreaptă, decorate, uneori, cu proeminente aplatizate sau butoni conici. S-au descoperit în cetățile de la Butuceni, Măscăuți (Niculiță I.T. 1987, p. 105, fig. 27/6), în așezările de la Alcedar (cercetări V.Haheu), Potârca (cercetări I. Niculiță, T.Arnăut) (pl. XXIV/2,3).

Tipul IX

Vase miniaturale, descoperite în așezările de la Hansc (Niculiță 1974, p. 106, fig. 6). Acestea copie cu mai multă sau mai puțină fidelitate formele vaselor mari: borcane, străchini, vase cu corpul bombat, căni etc., fiind considerate de unii cercetători drept jucării (Smirnov G.D. 1949, p.94), alții atribuindu-le un caracter votiv (Sîrbu V. 1993, p.68-69).

B. Ceramica lucrată la roata olarului

Tipul I. Vase tronconice alungite în formă de “clopot”.

Tipul II. Străchini ce reproduc forma lekanelor grecești, cu toarta terminată cu doi butoni conici. Au buza dreaptă, profilul tronconic și fundul

plat sau inelat (Hansc: Lăpușnean V.L., Niculiță I.T., Romanovskaja M.A. 1974, p. 56, fig. 16/1. 2, 3, 4) (pl.XIX/1-4).

Tipul III. Vase cu corpul alungit de formă bitronconică, cu gâtul bine profilat și marginea superioară răsfrântă în exterior. La baza gâtului erau prevăzute cu câte un brâu simplu (idem, p. 56, fig. 16/5) (pl. XIX/5).

C. Ceramica de import

1. Amfore de Thassos, descoperite în așezarea de la Butuceni, Hansc. Mateuți. Saharna, Isacovo, în mormintele de la Stolniceni, Rașcov (Niculiță I.T. 1974, p. 25; idem 1987, p.100, fig. 22) (pl. XXIV/1).

Importul acestor amfore este bine documentat în așezările de la Pivdennoe (Sal'nikov A.G. 1962, p. 61-72), Zatoka, Sergeevka, Cebanovka (Cernjakov I.P. 1961, p. 9, 13, 14).

2. Amfore de Heraclea Pontică, semnalate la Sergeevka (Černjakov I.P. 1961, p. 13), Pivdennoe (Sal'nikov A.G. 1966, p. 176-195), Calfă (Cebotarenco G.F. 1964, p. 200), Mateuți (Zlatkovskaja T.D. 1965, p. 220-225) (pl.XXII/6,7; pl.XXXIII/1).

3. Amfore de Sinope (Pivdennoe (Sil'nikov A.G. 1966, p. 196), Butuceni (Niculiță I.T., Banaru V., sub tipar) (pl.XXXII/8).

4. Amfore de Chersonesos (Pivdennoe (Sal'nikov A.G. 1966, p. 176-195), Butuceni (Niculiță I.T., Teodor S., Zanoci A. 1995, p. 474-488, fig. 14/2).

5. Amfore de tip Soloha I și II, Ust' Labinsk, Rodos și Cos, descoperite în cadrul așezărilor de la Pivdennoe (Sal'nikov A.G. 1966, p. 176-195), Butuceni, Potârca (cercetări I. Niculiță, T.Arnaut).

Cantitatea impunătoare de fragmente ceramice grecești din cadrul așezărilor getice (la Butuceni aceasta ocupă circa 25 % din întreg inventarul ceramic) reflectă intensificarea schimburilor comerciale dintre greci și autohtoni. Perioada secolelor IV-III î. Hr. se caracterizează prin constituirea unei rețele dense de localități, îndeosebi în bazinul Nistrului, Răutului și la Dunărea de Jos, ai căror locuitorii au stabilit strânse relații comerciale cu centrele grecești din Pontul stâng, în primul rând, cu Tira și Istria (pl. XXXI). Concomitent în teritoriu pătrund și monede de aur și argint grecești și macedonene (Lărguța, Stolniceni, Butuceni, Albota, Doroțcoe etc.). Cartografierea acestor descoperiri demonstrează că arealul lor de răspândire cuprinde zonele sudice și centrale ale spațiului pruto-nistean, care se sub-

scriu unui vast areal de descoperiri monetare: Dobrogea, Muntenia (Nudel'man A. A. 1985, p. 15).

Pătrunderea mărfurilor grecești, inclusiv a producției de ceramică, folosită la transportarea vinurilor și a uleiului, avea loc pe diferite căi. În primul rând au fost utilizate cursurile de apă, în special, râul Nistru și afluenții săi. Astfel se explică prezența mărfurilor grecești la Rudi, Mateuți, Butuceni, Saharna Mare, Ofatinți, Pivdennoe, Isacovo, Potârca, Mășcăuți, Horodca Mare, Horodca Mică.

D. Alte categorii de piese, în cadrul cărora deosebim următoarelor categorii funcționale.

1) Piese de armament:

a) vârfuri de săgeată din bronz cu trei aripioare (Hansc "Limbari" (7 ex.), Rudi, Stolniceni (1 ex.), Butuceni, multiple exemplare) (pl. XXV/4; XXX/8);

b) cuțite din fier cu latura arcuită (Butuceni, Rudi, Mășcăuți) (pl. XXV/5).

2) Unelte de muncă :

a) din fier: seceri (Hansc "Pidașca" (1 ex.), Hansc I (1 ex.) (Lăpușnean V.L., Niculiță I.T., Romanovskaja M.A. 1974, p. 54, fig. 15/1)); ac perforat (Hansc "Limbari" (1 ex.), inele mari (Butuceni (1 ex.)), sule (Saharna Mare (2 ex.));

b) din bronz: sule (Hansc "Limbari" (2 ex.), Hansc "Lutăria" (2 ex.), Butuceni (1 ex.));

c) din oase de animal: răzoare, patine, cuțite de tăbăcărie, suvace, spatule, semnalate aproape în toate așezările; plăsele din os (Hansc "Limbari" (3 ex.), Rudi, Hlinjeni (2 ex.), Butuceni (1 ex.)) (pl. XXV/2; XXXVIII/5,6 ; XXXVII/3,7).

d) din argilă: fusaiole bitronconice sau sferice, cu secțiunea dreptunghiulară. Au fost descoperite cu preponderență în așezări (Butuceni, Mășcăuți. Hansc "Căprăria", Hansc II) (pl. XXV/6-8; XXVIII/2,3,8; XXX/3-7).

e) din alte materiale: cute de gresie (Butuceni (7 ex.), Stolniceni (1 ex.), Hansc (cca 5 ex.)), greutate de plumb (câteva exemplare se cunosc din așezarea Hansc "Toloaca") (pl. XXV/1).

3) Matrițe din piatră. S-au descoperit în așezarea de la Hansc "Limbari", într-o construcție de tip bordei, de unde provin și câteva bucăți de zgură de metal și un fragment de minereu de fier (Niculiță I.T. 1987, p. 116, fig. 36/6). Paralel se cunosc și câteva exemplare de creuzete, descoperite la

Isacovo și Butuceni (idem 1987, p. 106, fig. 28/8. 28/10)(pl. XXXVII/1,4; XXXVIII/4).

4) Piese de harnașament:

a) psalii din fier (Rudi, Trebujeni (Postică G., material inedit)(pl. XXXVIII/8).

b) inele de hamuri (Butuceni (Niculiță I.T., Teodor S., Zanoci A. 1995, p. 490, fig. 17/11))

5) Piese de podoabă:

a) din os: aplice (Lăpușnean V.L., Niculiță I.T., Romanovskaja M.A. 1974, fig.15/7) (pl. XXXVIII/7);

b) din lut: mărgеле (Butuceni, Hansc “Lutăria” (2 ex.)) (pl. XXXIII/5-7);

c) din pastă sticloasă mată (Butuceni, Hansc “Lutăria” (2 ex.)) (pl. XXXIII/9);

d) din fier: cataramе (Hansc “Toloaca” (1 ex.)) (pl. XXXVIII/2);

e) din bronz: brățări (Trebujeni II, Mășcăuți (Niculiță I.T. 1987, p. 105, fig. 27/4))(pl. XXXV/6);

f) din aur: cercei (Hansc “Lutăria” (1 ex.)) (pl. XVII/6)

6) Piese de cult: ținurine antropomorfe (Hansc “Toloaca”, Mășcăuți, Butuceni, Hlinjeni II (Lăpușnean V.L., Niculiță I.T., Romanovskaja M.A. 1974, p. 63-65; Gol’ceva N.V., Kasuba N.T. 1995, fig.XCII/3 ; Niculiță I.T. 1987, p. 105, fig. 27/3))(pl. XXXVI/1-9; XXXV/5)

7) Monede: Butuceni (2 ex. de monede de aramă de Tiras, una fiind datată la sfârșitul secolului al IV-lea î. Hr., cealaltă cu mijlocul secolului al III-lea î. Hr. (Polevoj L.L. 1962, p. 290-291, fig. 2/1 -2; Nudel’man A.A. 1976, p. 47; Niculiță I.T. 1987, p. 101 - 102)).

Capitolul V

Riturile și ritualurile funerare la geții din interfluviul pruto-nistrean de la sfârșitul secolelor VI-III î. Hr. în contextul descoperirilor funerare din arealul carpato-danubian

O sursă importantă în cunoașterea spiritualității unui popor o constituie cercetarea riturilor funerare, care, în general, reprezintă o proiecție a credințelor și mentalităților oamenilor despre “lumea de dincolo” (Sîrbu V. 1993, p. 21). Considerând moartea ca o etapă de trecere de la un nivel de existență la altul (Eliade M. 1992, p.39-42), omul a creat un șir de activități menite să-i asigure defunctului trecerea sau, poate, din teamă față de pericolul pe care-l reprezintă acesta pentru lumea celor vii.

Alături de alte manifestări de ordin magico-cultural și religios, descoperite în spațiul traco-getic, numărul cărora a crescut considerabil în ultimele decenii, obiceiurile funerare vin să întrească imaginea unei societăți puternic sacralizată, unde modelul divin stătea la baza tuturor activităților și a comportamentului uman. După spusele marelui Pîrvan, “de la Herodot și până la Iulian Apostatul, antichitatea e unanimă în a recunoaște geților o adâncă și severă religiozitate, care le pătrunde viața națională în toate împrejurimile” (Pîrvan V. 1982, p.91)

Pentru perioada getică timpurie (sfârșitul sec. VI-V î. Hr.) vestigiile arheologice din spațiul dintre Nistru și Prut sunt destul de puține, în comparație cu perioada următoare. În legătură cu această situație s-au expus mai multe puncte de vedere, unii cercetători susținând părerea că în timpul campaniei lui Darius împotriva sciților o parte considerabilă a populației s-a dislocat spre vest, părăsind teritoriul în cauză (Artamonov M. I. 1974, p. 56). În aceste condiții numărul mic al descoperirilor arheologice nu s-ar explica decât prin lipsa unei populații stabile în ținut. Situația, însă, nu se prezintă

atât de dramatic, fără a subestima consecințele evenimentelor politice din aceeași parte a lumii la sfârșitul secolului al VI-lea î. Hr., pentru a vorbi de un hiatus cronologic între monumentele Hallstattului final și cele getice din secolele IV-III î. Hr.

Cercetările din ultimii ani din așezarea fortificată de la Butuceni din secolele IV-III î. Hr. pledează pentru existența unui nivel de locuire încă de la sfârșitul secolului al VI-lea î. Hr. (Niculiță I., Teodor S., Zanoci A. 1995, p.472- 491), contemporană cu prima fază de locuire din cetatea de la Stânțești (Florescu A.C., Rață S. 1969, p.9-21)

De la sfârșitul secolului al VI-lea î. Hr. datează necropola de la Se-liște (raionul Orhei), urmată de necropola din secolul al V-lea î. Hr. de la Dănceni și mormintele izolate de la Pârjolteni (raionul Călărași), Palanca-Tudorova (raionul Ștefan Vodă) care, deși puține, reflectă o locuire permanentă a comunității getice, puternic marcată de influențe scitice, îndeosebi în regiunea de stepă.

Cercetarea necropolelor și a mormintelor izolate a permis evidențierea unor trăsături specifice ritului și ritualurilor funerare la geții timpurii din silvospepa interfluviului Nistru și Prut și evoluția acestora în perioada imediat următoare. Tabloul este completat de un șir de descoperiri similare de pe teritoriul României și din Nord-Estul Bulgariei din secolele VI-V î. Hr., care vin să întregască procesul de generalizare a ritului și ritualurilor funerare în întreg spațiul traco-getic (necropolele de la Bârsești, Ferigile, Slobozia, Gogoșu, Balta Verde, Cristești, Băița, Ravna, Kregulevo s.a.). În această perioadă se practică în special incinerația, care nu este unicul rit de înmormântare practicat de geți, fapt documentat atât pe baza materialului arheologic, cât și a izvoarelor scrise. Herodot, vorbind despre înmormântările oamenilor bogați la traci, menționează că după ce expun cadavrul trei zile și după ce jertfesc tot felul de animale “îl înmormântează pe cel răposat fie arzându-l, fie îngropându-l” (*Istoriei*, V, 8).

Morminte de incinerație s-au descoperit la Pârjolteni, Palanca-Tudorova și Recea (Buzdugan G. 1968, p. 73-76), la fel ca și necropolele de la Slobozia (Buzdugan G. 1968, p. 77-94), Tigveni (Vulpe A., Popescu E. 1972, p. 76 pass.), Ferigile (Vulpe A. 1967, p.15-37), Bârsești (Morintz S. 1959, p.231-236), unde toți defuncții au fost arși, resturile cinerare fiind depuse în urne sau presărate pe fundul gropii sepulcrale.

La Dănceni însă, din 42 de descoperiri doar 27 sunt de incinerație, iar 15 de înhumatie. Aceeași situație se prezintă și în cadrul necropolei tu-

mulare de la Gogoșt (Berciu D., Comșa E. 1956, p. 466-489), unde s-au identificat cu certitudine 43 de morminte de înhumăție și 17 de incinerație (numărul total al mormintelor descoperite fiind mai mare, dar în 11 cazuri, din cauza distrugerii mormintelor, nu a putut fi stabilit ritualul practicat. O situație absolut diferită o întâlnim în necropolele de la Balta Verde (Berciu D., Comșa E. 1956) Cristești sau Poiana (Vulpe R. 1950, p. 50-51; idem 1951, p. 188-189; idem 1952, p. 194-195), unde s-au descoperit numai morminte de înhumăție.

Similitudinile tipologice dintre piesele de inventar și ale vaselor de ofrandă din cele două categorii de morminte demonstrează faptul că ambele ritualuri s-au practicat concomitent în cadrul aceluiași cimitir. Situația se menține la fel și în perioada secolelor IV-III î. Hr., deși nu lipsesc necropolele în care ritul funerar este în exclusivitate cel de incinerație: necropolele din zona sud-estică a Dobrogei (Ostrov-Bugeac I, II și III, unde se cunoaște doar un singur mormânt de înhumăție, aparținând unui copil (Irimia M. 1985, p. 75-85), Satu Nou (Mitrea B., Preda C. și Anghelescu N. 1961, p. 283-286; idem 1962, p. 369-371), Canlia (Mitrea B., Preda C. și Anghelescu N. 1962, p. 371-372); din nord-estul Bulgariei (Ravna (Mirčev M. 1962, p. 97-135), Dobrina (Mirčev M. 1965, p. 33-51), Brainičevo (Dremsizova Tv. 1962); din Moldova (Slobozia și Hansca I); din Muntenia (Cernele-Craiova (Gherghe P. 1984, p.167-170)).

Deși în număr mic mormintele de înhumăție au fost descoperite și în marele necropole nord-dobrogene: din 400 de morminte de la Enisala, 24 erau de înhumăție (Simion G. 1971, p. 63-129; idem 1976, p. 143-163), ceea ce constituie doar 6% din numărul total; în necropola de la Murighiol 58 de morminte erau de incinerație și 2 de înhumăție (Bujor Exp. 1957, p. 247-254; idem 1959, p. 373-378). În necropola de la Zimnicea, jud. Teleorman, din 170 de morminte descoperite, 4 erau de înhumăție (Alexandrescu A. D. 1980, p. 19-126). Aceeași situație o găsim și în necropola de la Hansc "Lutărița", unde din 72 de morminte cercetate, 8 erau de înhumăție (Niculiță I. 1972, p. 114-116), ceea ce constituie doar un singur procent.

În necropolele de la Poiana, Stolniceni (într-un sfert de tumul s-au depistat 8 morminte de înhumăți), Stelnica (jud. Ialomița) (cercetări întreprinse de N. Conovici și Gh. Matei), Isaccea "Stația de gaz metan" (se cunosc 27 de morminte de înhumăție din secolele V-IV î. Hr.: Vasiliu I., Topoleanu Fl. 1989, p.276-277) s-au descoperit numai morminte de înhumăție.

În ceea ce privește zona de litoral a Dobrogei, cercetările au arătat că pe parcursul unei îndelungate perioade de timp, cuprinsă între secolele VI-V î. Hr. și secolul al II-lea î. Hr. aici predomină înhumația (Irimia M. 1984, p. 64-82).

Conform observațiilor lui V. Sîrbu, numărul de morminte de origine geto-dacică din secolele V-III î. Hr. “abia depășește cifra de 100, în timp ce se cunosc peste 3000 de morminte de incinerare” (Sîrbu V. 1994, p. 136-137). Suntem absolut de acord când se afirmă că “inhumația este un ritual accidental practicat de traco-geți, îndeosebi pentru războinici, poate cu precădere cavaleri (excepție o reprezintă doar necropola de la Stelnică) și cu precădere în regiunea Dunării de Jos” (Sîrbu V. 1993, p. 41-42). Din această regiune provin și mormintele aristocratice getice, în care s-a practicat în exclusivitate înhumația: Agighiol (Berciu D. 1969, p. 33-76), Peretu (Moscalu E. 1986, p. 59-70), Găvani (Harțușe N. 1986, p. 25-70), Sborjanovo (reg. Isperih, NE Bulgariei: Ghergova D. 1992, p. 118-126).

Explicația acestui fenomen, al prezenței notabile a mormintelor de înhumație într-o perioadă când se generalizează incinerarea, este pusă pe seama perpetuării unor tradiții funerare hallstattiene (Niculiță I. T. 1977, p.85). Pentru necropolele din perioada Hallstattului timpuriu de pe teritoriul prutonistean este caracteristică practicarea în exclusivitate a înhumației. În majoritatea cazurilor, mormintele au fost amenajate în ciste de piatră dreptunghiulare, acoperite cu un capac de piatră, în care a fost depus defunctul, de regulă în poziție chircită: necropola de la Hansc (Meljukova A.I. 1955, p. 58-70; Levițki O. 1985, p. 125-128), necropola de la Alcedar (Rozenfeldt R.L. 1955, p. 121-124; Nikitin A.L., Levin V.I. 1965, p. 75-79), mormântul de la Cerna (Markevici V.I. 1955, p.131-145), mormântul de la Mateuți (Markevici V.I. 1955, p.131-145), Molochișul-Mare, Țareuca, Poiana (Kasuba M.1990, p. 107-111), Climăuții de Jos (Levițki O., Borziak I. 1990, p. 50-54).

S-au practicat înmormântările individuale, cu excepția mormântului I dublu de la Poiana și a celui din necropola de la Alcedar (mormântul din cista “B”). În ceea ce privește necropola de la Saharna “Țiglău” s-au descoperit 15 morminte duble din numărul total de peste 22 de morminte tumulare, care constituie o particularitate a necropolei respective și a culturii Saharna-Solonceni (Smirnov G.D. 1955, p. 117-119; Gol’ceva N.V., Kasuba M.T. 1991, p. 197-209).

Pentru perioada următoare, reprezentată prin aspectul cultural Basarabi-Șoldănești, au fost cercetate necropolele de la Șoldănești și Seliște, în

care situația se prezintă complet diferit, mormintele de înhumăție constituind doar 2% din numărul total (Lăpușnean V.L. 1979, tab. 10).

Revenind la descoperirile de înhumăți din secolele IV - III î. Hr., nu putem să nu fim de acord cu M. Irimia care admite "că concentrarea mormintelor de înhumăție plane sau tumulare mai ales în zona litorală, cu o pătrundere în interiorul regiunii pe valea Carasu până la Medgidia s-ar putea explica fie prin preluarea de către autohtoni a unor influențe grecești, sau scitice, fie poate chiar prin prezența, în unele sectoare ale spațiului în cauză și în anumite perioade, a unor comunități alogene, care aveau drept ritual caracteristic înhumăția" (Irimia M. 1981, p. 79).

Această ipoteză ar putea fi plauzibilă și pentru unele descoperiri funerare din spațiul carpato-nistrean, în special cele din zona estică, unde s-au semnalat prezențe sau numai influențe scitice, concentrate cu preponderență în stepă. Morminte tumulare aparținând unor populații din stepele nord-pon-tice s-au descoperit la Suruceni (Sergheev G. P. 1961, p. 18), Cucoreștii Vechi (Dergacev V. A. 1979, p. 239-241), Butor (Dergacev V. A., Lăpușnean V. L., Meljukova A. I. 1970, p. 359), Tiraspol (Meljukova A.I. 1962, p. 114 pass.), Grigoriopol (Meljukova A.I. 1974, p. 77-94, idem, 1974, p. 53-77) ș.a.

Descoperirea unui mormânt scitic la Suruceni (Sergeev G.P. 1961, p. 137-140), în imediata vecinătate a necropolei de la Dănceni, constituie un exemplu elocvent de prezență în același spațiu a unor grupări etnice diferite, stabilite în zona de interferență dintre zona de stepă și silvostepă. Vehicularea unor modele tipologice, în special a pieselor de armament (vârfuri de săgeată din bronz sau os cu trei aripioare, vârfuri de lance, săbii de tip "akina-kes") și a celor decorative (piese de harnașament, aplice cu reprezentări zoomorfe ș.a.) în urma interferențelor culturale inerente celor două etnii, getice și scitice, a determinat un șir de dificultăți în stabilirea etnității unui sau altui mormânt, mai ales când ritul este același.

În aceste condiții identificarea originii se face cu preponderență pe baza ritului și a ritualurilor funerare, a categoriilor de ceramică, bine evidențiată pentru fiecare spațiu cultural și în cele din urmă, pe baza inventarului funerar.

A. Amplasarea geografică a necropolelor

Toate necropolele au fost amenajate pe locuri înalte, cu o largă vizibilitate: promontoriu, terase, pante de deal, acest specific topografic fiind caracteristic atât pentru necropolele din spațiul pruto-nistrean (Dănceni,

Hansc "Lutăria", Hansc I, Stolniceni), cât și cele din arealul carpato-danubian și Dobrogea (Murighiol (Bujor Exp. 1955, p. 571), Telița (Simion G., Cantacuzino Gh. 1962, p. 373), Satu Nou (Mitrea B., Preda C., Anghelescu N. 1961, p. 283), Grădiștea (Culică V. 1968, p. 135), Cernele-Craiova (Gherghe P. 1984, p. 167-170) ș.a.

B. Tipul de morminte

Cu excepția tumulilor din incinta fortificată de la Stolniceni, toate mormintele getice descoperite în Moldova din partea stângă a Prutului nu prezintă urme de amenajări tumulare, cu toate că nu este exclus ca inițial să fi existat niște semne de demarcare în formă de movilițe. Obiceiul de a ridica tumuli deasupra mormântului propriu-zis este caracteristic mai mult mormintelor "princiare" getice, cum ar fi cel de la Agighiol, Peretu, Găvani, dar nu lipsește nici în cazul unor necropole: Cucuteni, jud. Iași (Dinu M., Mărgineanu L., Boghian D., 1983/1984, p. 115-130), Zimnicea (Alexandrescu A. D. 1980, p. 20-25), Histria (mormintele atribuite de P. Alexandrescu unor șefi militari geți: Alexandrescu P., 1966, p. 271-277), Braničevo, Jankovo și Drumevo din nord-estul Bulgariei (Dremsizova Tv. 1962, p. 165-166; idem 1955, p. 61-82; idem 1965, p. 54).

C. Distribuirea mormintelor în cadrul necropolelor.

Nu s-a putut stabili o anumită organizare interioară a necropolelor după ritul funerar (în cazul celor birituale), mormintele fiind, în majoritatea lor, concentrate spre centru (ex. Hansc "Lutăria"). După observațiile lui I. T. Niculiță se observă o distribuie mai compactă a mormintelor de înhumăție în sectorul nord-estic al cimitirului de la Hansc "Lutăria" (Niculiță I. T. 1972, p. 106) (pl. XVII/1). În necropola de la Slobozia mormintele de înhumăție se concentrează în partea de nord (Buzdugan C. 1968, p. 79, pl. I).

Pentru necropola de la Seliștea din secolul al VI-lea î. Hr. V. L. Lăpușnean remarcă existența unor grupuri mici de morminte, separate prin distanțe relativ mai mari, decât cele practicate între morminte în interiorul fiecărui grup (Lăpușnean V. L. 1979, p. 50-51). Aceeași situație o atestăm și necropola de la Dănceni (Lăpușnean V.L. 1979, fig. 13) (pl. VI). Gruparea mormintelor în jurul unor nuclee a rămas oricum neexplicată; eventual, la baza acesteia s-ar fi putut afla principiul de rudenie.

D. Tipurile de construcții funerare.

I. Forma principală de mormânt o constituie construcțiile sub nivelul solului antic, reprezentate, în special prin *gropi simple cu plan dreptunghiular sau oval*.

1) Gropile dreptunghiulare sunt de dimensiuni mari ($L=140-270$ cm, $l=80-90$ cm, $a=50-100$ cm), fiind destinate cu preponderență mormintelor de înhumăție. Uneori în gropi dreptunghiulare au fost depuse și resturile umane cinerare (în cazul unor morminte de la Dănceni).

2) Gropile cu plan circular sunt mai greu de surprins stratigrafic, acestea fiind amenajate mai la suprafață. În medie, mormintele au $d=30-50$ cm și $a=40-50$ cm.

3) Foarte rar poate fi urmărită îmbinarea celor două variante de gropi simple (cu planul dreptunghiular și circular) în cadrul aceleiași mormânt. Astfel, în mormântul nr. 86 de la Dănceni pe fundul unei gropi dreptunghiulare s-au descoperit 4 gropi circulare, cu resturi cinerare.

Amenajarea mormintelor în gropi simple reprezintă tipul dominant de construcție funerară la geți, fiind atestat în toate necropolele din secolele V-III î. Hr.

II. Gropi cu plan dreptunghiular acoperite cu podină din nuiiele și lut

Sunt prevăzute în exclusivitate pentru mormintele de înhumăție, fiind cunoscute în 4 cazuri în necropola de la Dănceni. Excepție face mormântul de la Pârjoleni, care este de incinerăție.

Gropile au dimensiunile puțin mai mari decât cele ale gropilor obișnuite ($L=210-300$ cm, $l=100-180$ cm, $a=70-130$ cm). Podina se fixa fie pe marginile gropii, fie pe câțiva stâlpi de susținere. Acest tip de mormânt este cunoscut doar în secolul al V-lea î. Hr., în necropolele din secolele IV-III î. Hr. nemaifiind atestat.

III. Mormintele de tip catacombă cu groapă de acces și cameră funerară.

1) Cu groapa de acces dreptunghiulară (ex.: mormântul nr. 93 de la Dănceni).

2) Cu groapa de acces ovală (ex.: mormântul nr. 38 de la Dănceni).

Dimensiunile gropii de acces variază între 80-100 cm adâncime, cu laturile de 100x60 cm pentru varianta 1 și 100x82 pentru varianta 2. Camera funerară de formă dreptunghiulară avea lungimea cuprinsă între 120-130 cm și lățimea 40-110 cm, cu adâncimea de 100x120 cm, fiind orientată cu colțurile în cele 4 puncte cardinale.

Acest tip de construcții este cunoscut numai în cadrul necropolei de la Dănceni.

Pentru secolele IV-III î. Hr. morminte de tip catacombă s-au înregistrat la Zimnicea (mormintele principale din tumulii C1 și C2 (Nestor I.

1950, p. 8), Brăilița (Harțuchi N., Atanasiu F. 1968, p. 33-34), Borovo și Branicevo din nord-estul Bulgariei (Ivanov D. 1984, p. 17-20; Dremsizova Tv. 1962, p. 165-185).

În mormântul din tumulul C1 de la Zimnicea pereții încăperilor (“antecamera” și camera funerară) au fost căptușiți cu blocuri de piatră nefasonată, iar după depunerea resturilor funerare, intrarea în cameră a fost obturată cu un zid de piatră. În mormântul din tumulul C2 nu s-a mai practicat căptușirea pereților cu piatră, fiind eliminată și “antecamera”. În ambele cazuri groapa de acces avea formă dreptunghiulară, la Brăilița aceasta era circulară.

Acestea ar fi, în general, tipurile de construcții funerare descoperite în spațiul pruto-nistrean, în restul teritoriului ocupat de geți diversitatea formelor de morminte fiind mai mare.

1. Un șir de morminte din necropolele dobrogene (Bugeac-Ostrov I, II, III, Murighiol) au fost amenajate în *ciste de piatră dreptunghiulare*, amplasate pe fundul unei gropi; alteori urna era protejată de câteva lespezi de piatră dispuse în jurul ei.

2. Din categoria mormintelor amenajate sub nivelul antic fac parte și cele de *tip “cuptor”* cu baza rectangulară (mormântul din tumulul C7 de la Zimnicea (Nestor I. 1949, p. 121-125; idem. 1950, p. 93-102) sau ovală (Poieniști, jud. Vaslui (Vulpe R. 1953, p. 313).

Instalația a fost ridicată din piatră și lut (la Zimnicea) sau numai din vălătuci de lut (Poieniști), pe fundul unei gropi. În interiorul “cuptorului” de la Zimnicea s-a descoperit un schelet uman parțial calcinat și fragmente de vălătuci din lut și paie, care căptușeau pereții, fiind fixați pe un eșafodaj din lemn.

3. În unele cazuri *mormintele erau amenajate la suprafața solului*, fiind ulterior acoperite cu o manta de pământ și pietre, așa cum s-a putut observa în cazul mormântului principal din tumul de la Telița (Simion G., Cantacuzino Gh. 1968, p. 371-381; Protase D. 1971, p. 49, 52, fig. 16). Construcția avea forma unei potcoave cu deschiderea spre nord, fiind ridicată din blocuri de piatră spartă. După ce a fost introdusă urna funerară, intrarea a fost astupată cu piatră de diferite mărimi, de altfel ca și întregul mormânt.

4. Din construcțiile de suprafață cu aspect monumental fac parte și cele două *morminte cu plan circular și boltă hemisferică*, descoperite în cadrul unei necropole tumulare de la Cucuteni, jud. Iași. Primul mormânt

reprezintă o construcție circulară relativ mică ($d=2$ m, $\hat{r}=1,50$ m) din lespezi de calcar, cu pereții arcuiți ușor în interior, formând, probabil, o boltă de piatră, care cu timpul s-a prăbușit. Într-un alt tumul s-a descoperit o construcție neobișnuită de forma unei pâlnii aproape rectangulară, cu colțurile rotunjite, prevăzută în partea de sud-est cu o deschidere largă de 1,5 m ($\hat{r}=3,50$ m, deschiderea maximă la gură=10 m). În interior s-au descoperit patru morminte de incinerare: mormântul principal era alcătuit dintr-o groapă dreptunghiulară cu laturile de circa 1 m, acoperită cu o construcție de piatră boltită, suprapusă de o movilă de pământ. Mormintele datează de la sfârșitul secolului al V-lea î. Hr. (Dinu M., Mărgineanu L., Boghian D. 1983-84, p.115-130; Dinu M.1995, p.103-126)

Construcții asemănătoare celor de la Cucuteni s-au descoperit la Doina Rosica, regiunea Târgovisco (Ovčarov D. 1961, p.61-67). În timpul cercetărilor au fost dezvelite două încăperi de formă circulară și elipsoidală, ridicate din bolovani din piatră, fără liant. Elevațiile s-au păstrat până la înălțimea de 1 m, cupola prăbușindu-se sub greutatea mantalei de pământ. Mormintele au fost încadrate în limitele sec. IV î. Hr.

5. În spațiul getic s-a descoperit și un *mormânt din piatră fasonată cu plan rectangular și pseudoboltă din lemn*. Construcția de la Agighiol era formată din trei încăperi dreptunghiulare: *dromos*-ul și două camere funerare. Despre felul cum a fost apriată pseudobolta din lemn nu știm amănunte, aceasta prăbușindu-se sub greutatea mantalei. Urme de bârne au fost identificate în mai multe puncte (Berciu D. 1969, p. 33-39).

O variantă a acestui plan de construcție de tip "macedonian" o constituie mormântul de la Ghinina Moghila, Svesthari (Čičikova M. 1983, p. 18 pass.; idem 1983, p. 125) acoperit cu o boltă din piatră în demicilindru. Construcția era alcătuită din trei încăperi fiind decorată cu picturi interioare și elemente arhitecturale și sculpturale.

Deși face parte din aceeași categorie a mormintelor cu plan rectangular, mormântul de lancovo (tumul III), reg. Kalarovgrad, reprezintă o variantă deosebită, caracterizându-se prin prezența unei anticamere deschise, flancată de două aripi de zidărie ce formau fațada întregii construcții (Dremsizova Tv. 1956, p. 61-83).

Fragmentele de coloană din fața intrării sugerează ideea că construcția a fost susținută de coloane, așa cum poate fi remarcat în cadrul mormântului de la Staronovoșelo (Velkov I. 1975, p. 172).

6. Tot în cadrul necropolei de la Iankovo s-au descoperit două *construcții funerare cu plan mixt*: antecamera și încăperea de legătură aveau planul rectangular, pe când camera funerară era rotundă, fiind acoperită cu o cupolă (nu s-a păstrat). Ca și în cazul mormântului din tumulul III antecamera era deschisă, fiind flancată de două zidării. Toate construcțiile au fost ridicate din blocuri de piatră nefasonate, legate cu lut, în interior pereții fiind tapăți cu lespezi de piatră bine apareiate (s-au păstrat până la înălțimea de 2,20 m) (Dremsizova Tv.1956, p. 61-82).

Apariția altor forme de morminte în spațiul getic (morminte cu groapa acoperită cu "capac" din nuiete lipite cu lut, morminte de tip catacombă, construcții din piatră dreptunghiulare sau circulare, prevăzute cu boltă și cupolă) trebuie pusă în legătură cu apariția și consolidarea unei caste aristocratice puternice, capabilă să asigure realizarea, în unele cazuri, a unor adevărate monumente de artă funerară, de o înaltă concepție arhitecturală. Poseorii acestora au fost cei mai receptivi în preluarea și vehicularea unor modele de construcții funerare străine, transpuse fidel sau adaptate tradițiilor locale.

În mare măsură acestea sunt contemporane tezaurilor princiare getice de la Cucuteni-Băiceni, Stăncești, Lărguța, Păbana Coțofenești, Peretu, Agighiol, Craiova, Porțile de Fier, Borovo, reflectând cu prisosință dinamica transformărilor adânci din cadrul societății getice în secolele IV-III î. Hr.

Apariția mormintelor de tip catacombă, străine tradiției locale, poate fi pusă pe seama unei influențe scitice din stepă, unde acestea cunosc o largă răspândire începând din epoca bronzului până în secolele IV-III î. Hr. Acest tip de morminte este caracteristic și tumulilor regali scitici din stepă (Soloha, Melitopol, Tolstaja Moghila, Alexandropol, Čertomlyk, Kozel ș.a.) majoritatea din secolele IV î. Hr.

După cum am menționat, mormintele de tip catacombă descoperite în spațiul getic fac parte din categoria celor mai bogate morminte din necropolele respective (Brăilița, Zimnicea, Braničevo, Borovo).

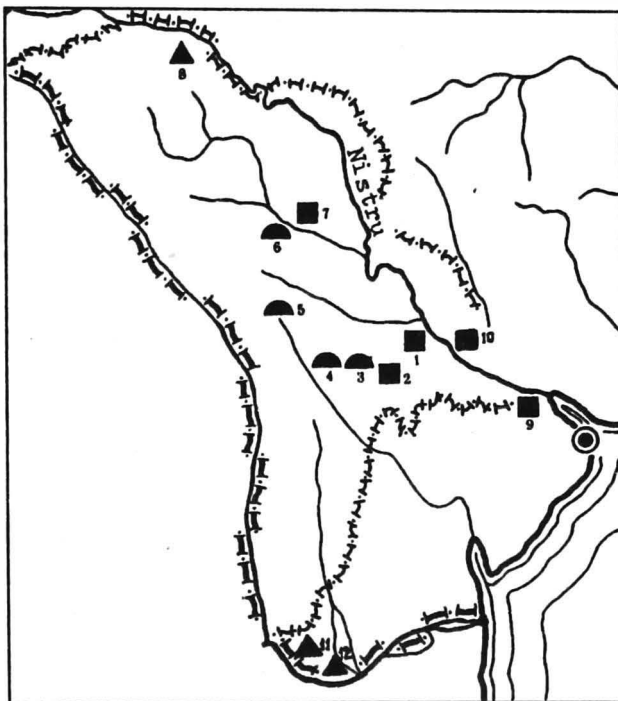
Astfel, preluarea unor forme funerare străine tradiției locale s-a făcut în exclusivitate pentru înmormântarea reprezentanților aristocrației locale. Totodată, captușirea pereților camerei și anticamerei de la Zimnicea (mormântul din tumulul C1) este un element nou, necunoscut în spațiul nord pontic. Construcțiile funerare de tipul celor de la Dănceni și Pârjolteni (cu groapa funerară acoperită cu "capac" din nuiete și lut, susținut de câțiva pari, fixați pe fundul gropii) au analogii în cadrul mormintelor tumulare scitice de

lângă s.Balaban (tumulul nr.5) (Cebotarenco G.F.1972, p.113-114, fig.1) și în necropola scitică de secolele IV-III î. Hr. de la Butor (Meljukova A I. 1974, p.53 pass, fig.9).

O formă neobișnuită de mormânt o constituie construcția cu boltă în formă de “cuptor” din piatră și lut de la Poienești și Zimnicea. Inițial s-a emis ipoteza că “cuptorul” reprezintă o instalație de ardere a defuncților. Însă, conform observațiilor făcute, defunctul descoperit era depus în poziție decubit-dorsală, specifică mormintelor de înhumatie de la Zimnicea, iar alături au fost așezate piesele de inventar în formula obișnuită. Arderea s-a făcut după ce “cuptorul” a fost în prealabil încălzit, deci nu poate fi vorba despre incendierea construcției funerare împreună cu defunctul, așa cum se atestă în tradiția grupului scitic vest-podolean (Sulimirski T. 1936; Maleev Ju.N. 1991, p.122). Analogii directe pentru mormintele de acest tip nu se cunosc, ele reprezentând un specific al arhitecturii funerare locale.

Mormintele circulare cu cupolă de tipul celor de la Cucuteni și Dolna Rosica ar putea fi expresia unor practici și experiențe de construcție locală, cu toate că din această perioadă nu se cunosc edificii circulare, inclusiv în așezări civile.

În ceea ce privește mormântul circular cu cupolă de la Iankovo, acesta se înscrie unei tradiții arhitecturale străine, deoarece atât mormintele dreptunghiulare cu boltă, cât și cele circulare cu cupolă se cunosc pe teritoriul Thraciei și în Bospor în forma lor desăvârșită, apariția lor fiind favorizată de colonizarea greacă a Pontului Euxin, cât și de legăturile culturale cu Asia Mică, regiunile Propontidei și Macedonia, unde se cunosc construcții funerare asemănătoare.

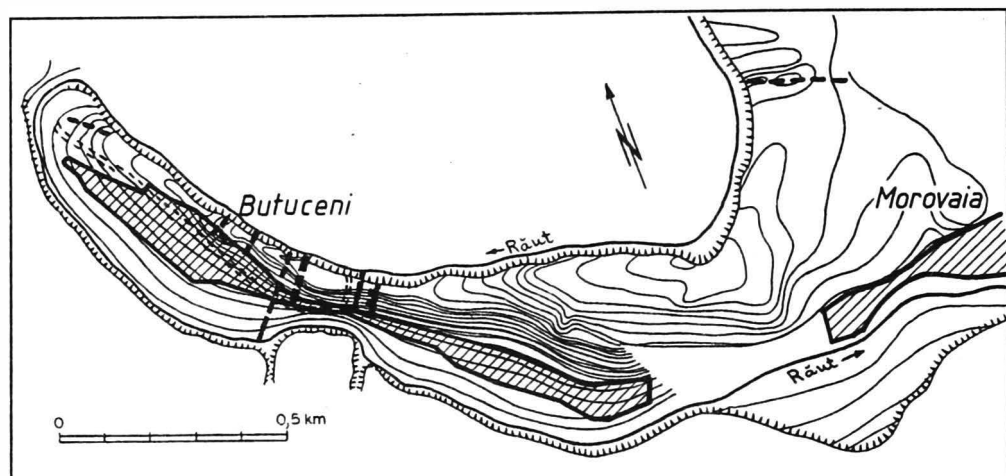

Planșa I. Harta descoperirilor din secolele VI-V î. Hr.

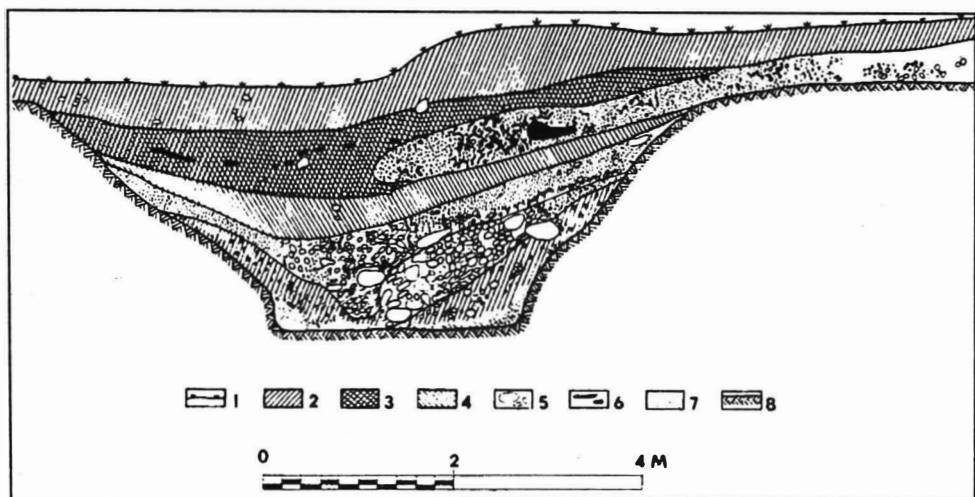
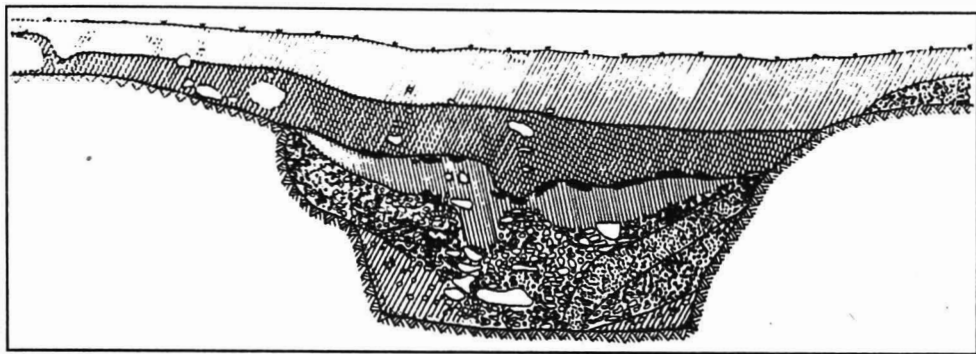
(după Niculiță I.T.)

- A. ▲ Așezări fortificate**
- B. ■ Așezări nefortificate**
- C. ◐ Monumente funerare**

- 1. Calfa**
- 2. Hansca**
- 3. Dănceni**
- 4. Suruceni**
- 5. Pârjolteni**
- 6. Seliște**
- 7. Butuceni**
- 8. Pudi**
- 9. Palanca-Tudorovo**
- 10. Grădinița**
- 11. Orlovka**
- 12. Satu-Nou**

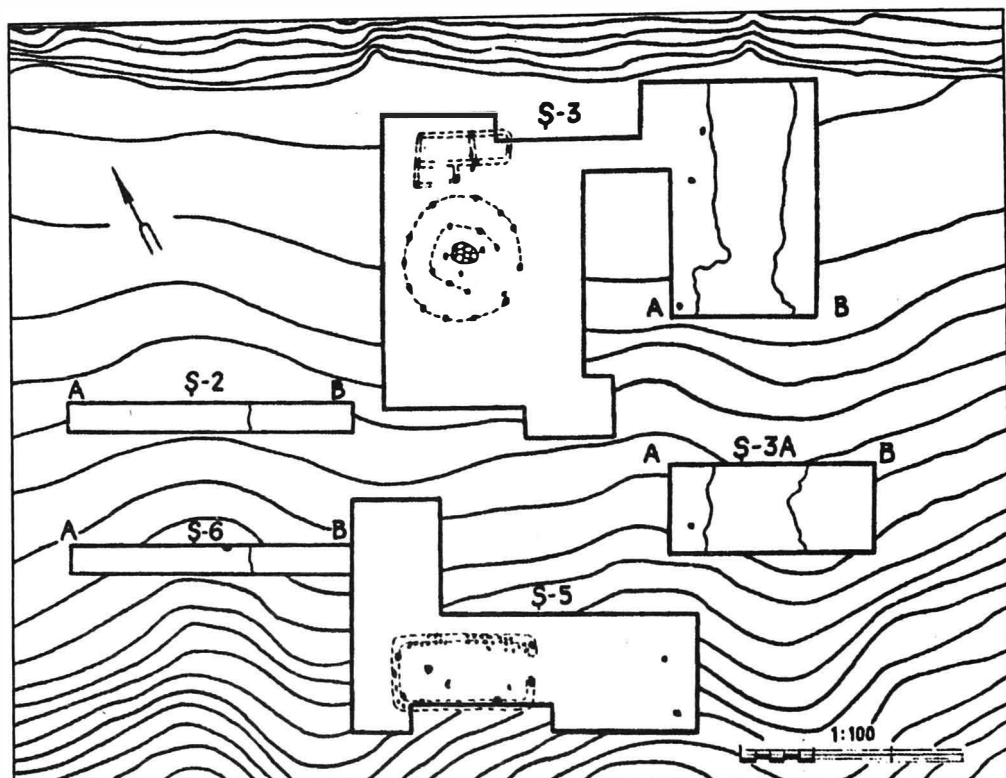

**Planșa II. Schița topografică a cetății de la Butucești
(după Niculiță, I.T.)**

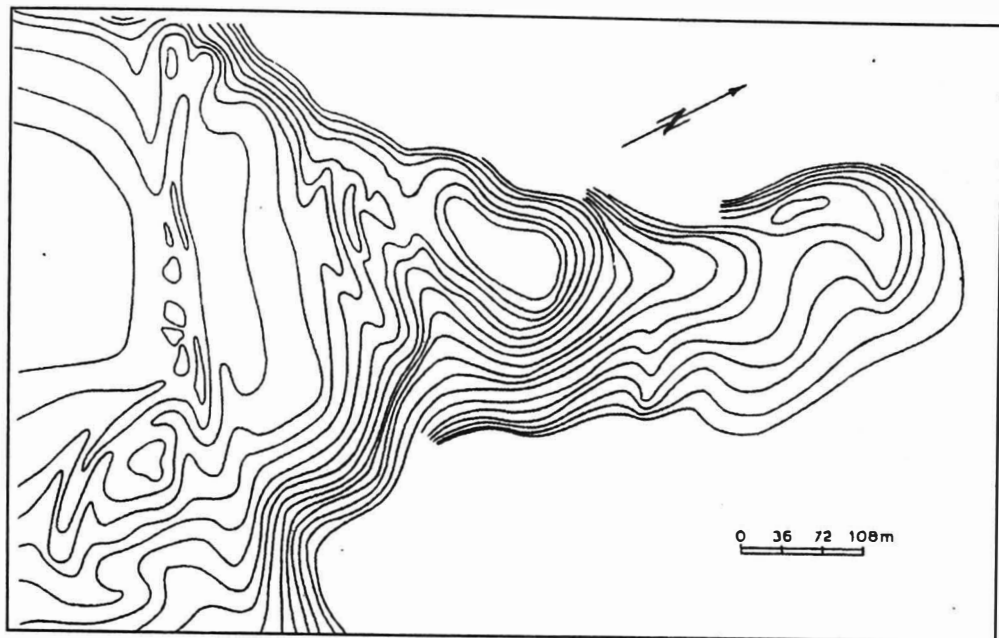

Planșa III. Profilul pereților secțiunii trasate pe linia a III-a defensivă de la Butuceni (după Niculiță, I.T.):

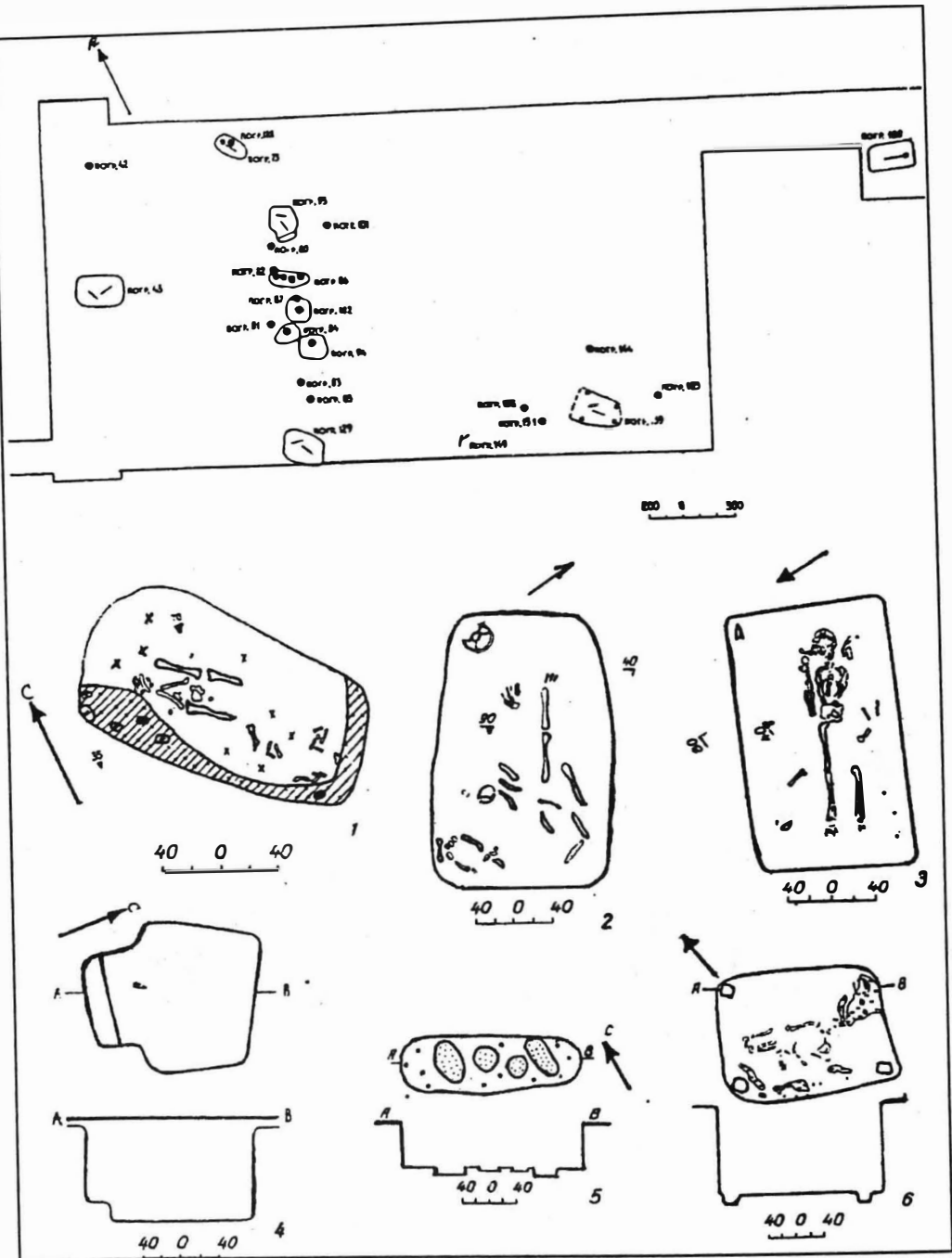
- 1 – strat vegetal
- 2 – cernoziom
- 3 – cernoziom cu pietriș
- 4 – cernoziom deschis
- 5 – pietre
- 6 – lut
- 7 – pietriș
- 8 – sol viu.

**Planşa IV. Planurile secţiunilor 2, 3, 5 şi 6 de la Butuceni
(după Niculiţă I.T.)**

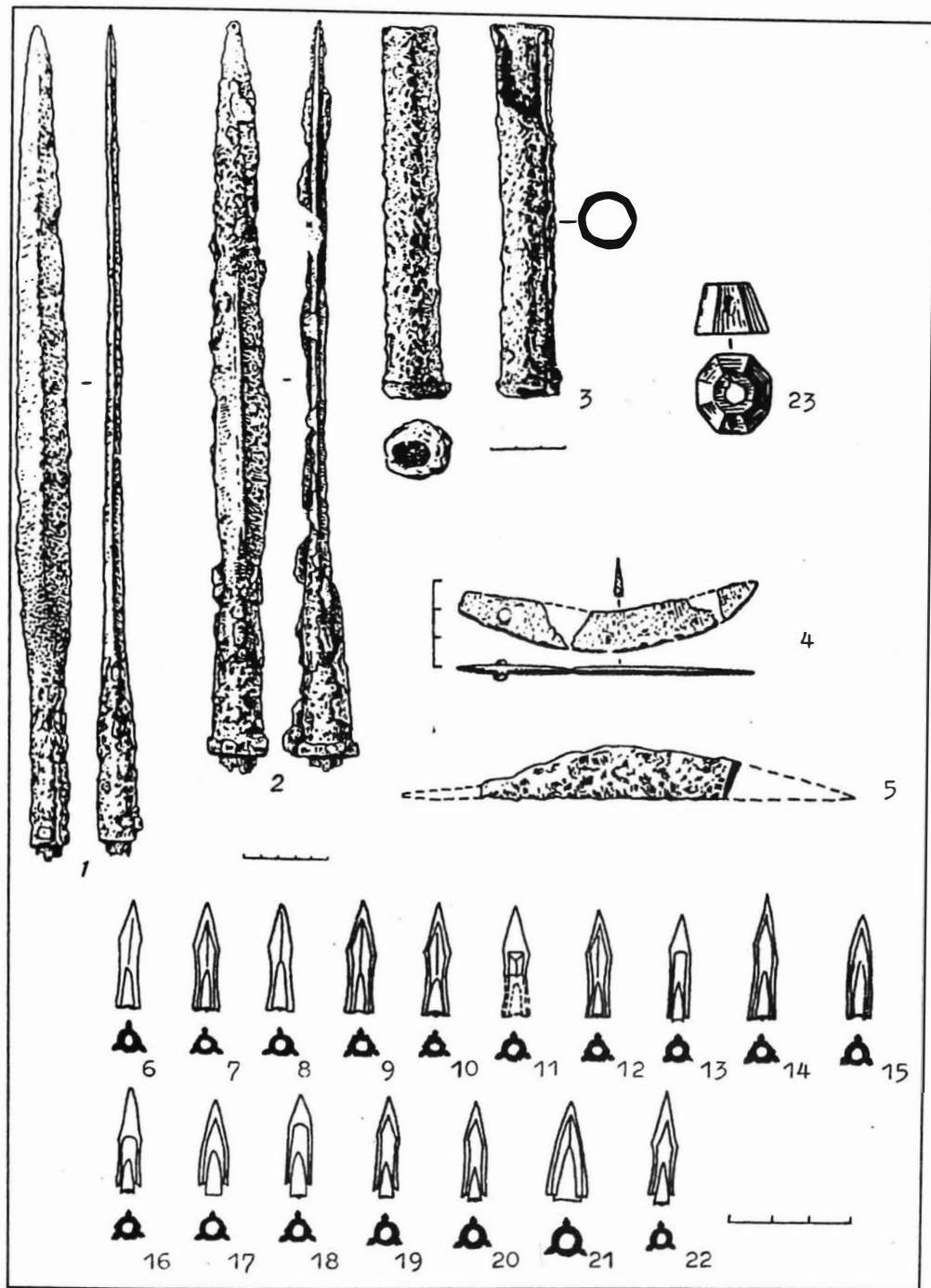

**Planșa V. Schița topografică și planul stereografiat
al cetății Rudi „La Șanțuri”
(după Romanovskaja M.A.)**

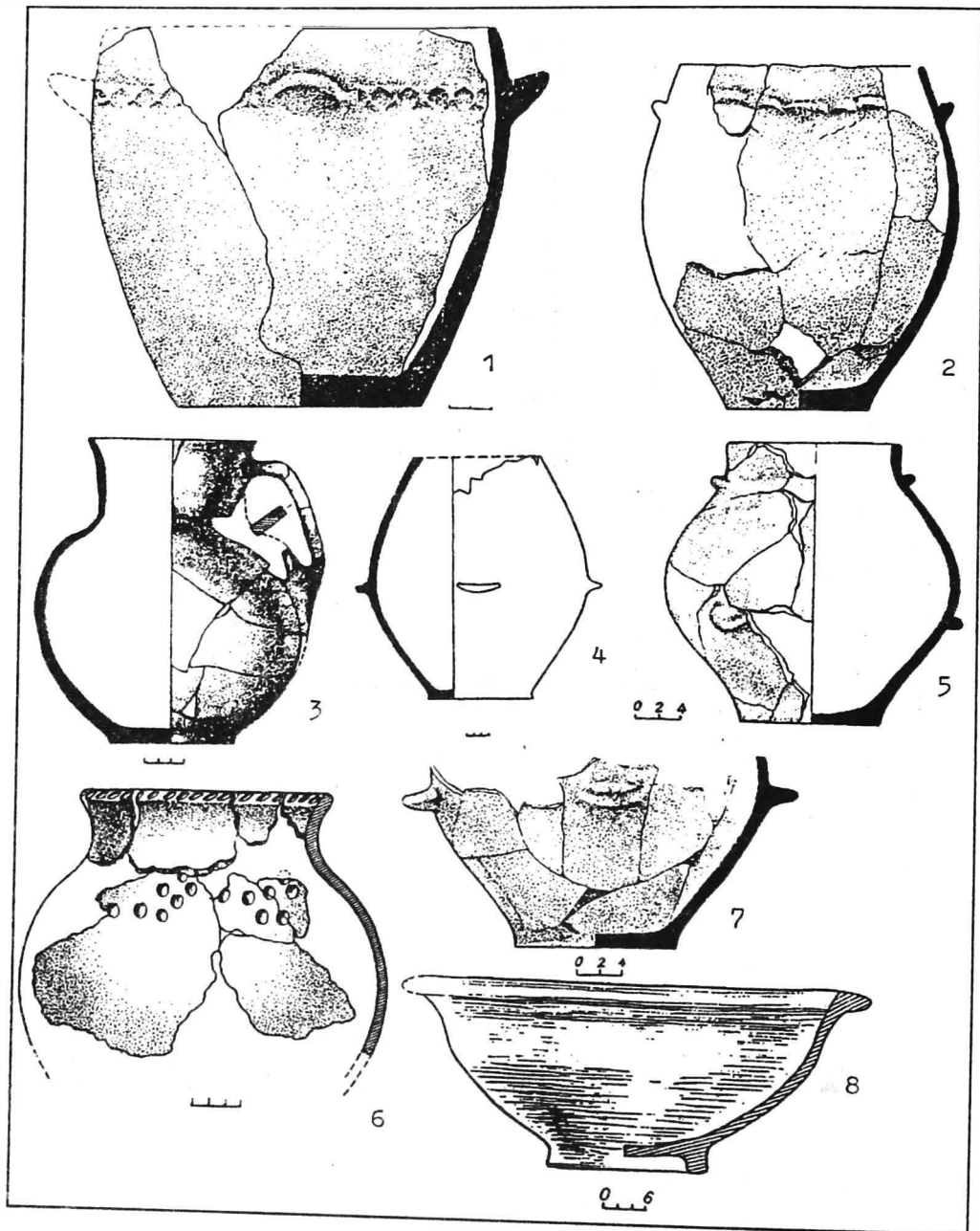

**Planșa VI. Planul necropolei de la Dănceni (secolul al V-lea î. Hr.)
și a mormintelor:**

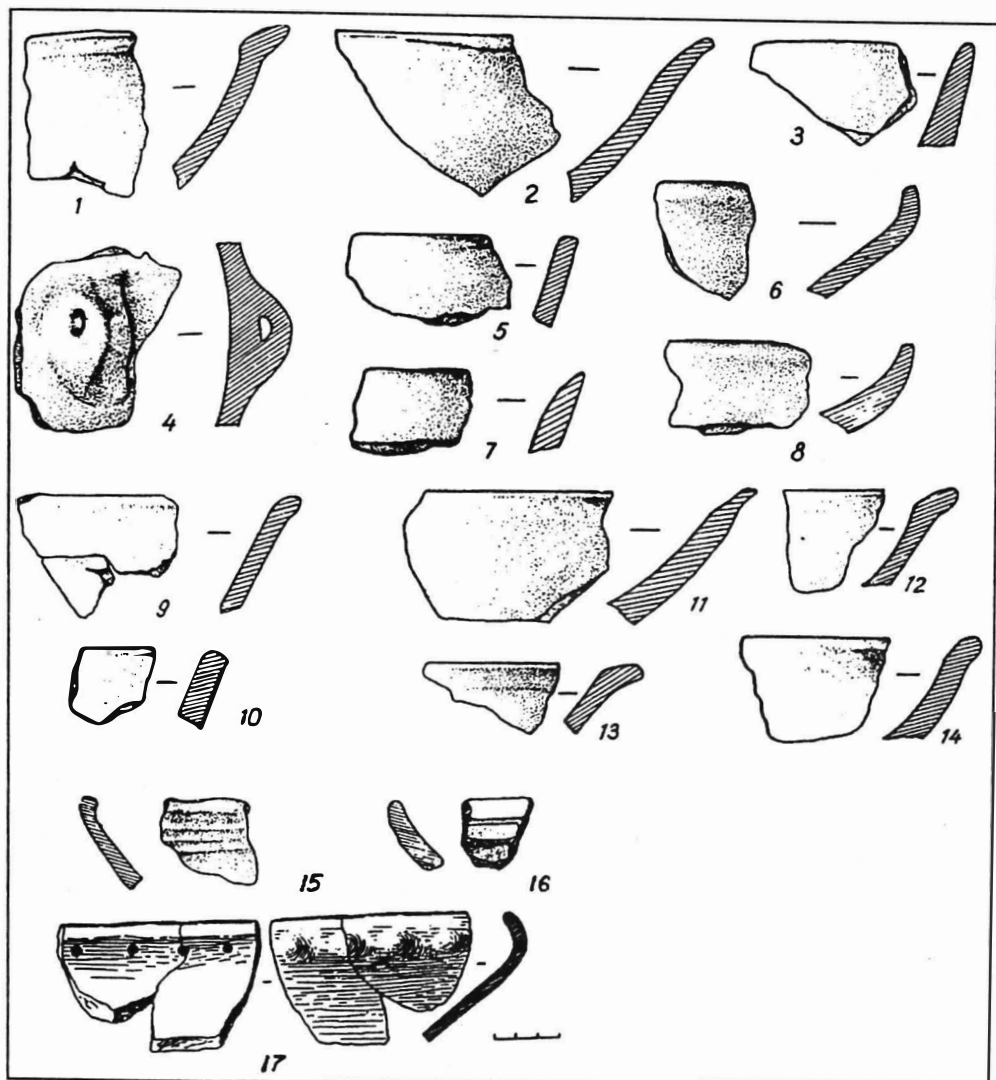
**1 – M.73; 2 – M.43; 3 – M.180; 4 – M.93; 5 – M.86; 6 – M.129
(după Lăpușneanu V.L.)**

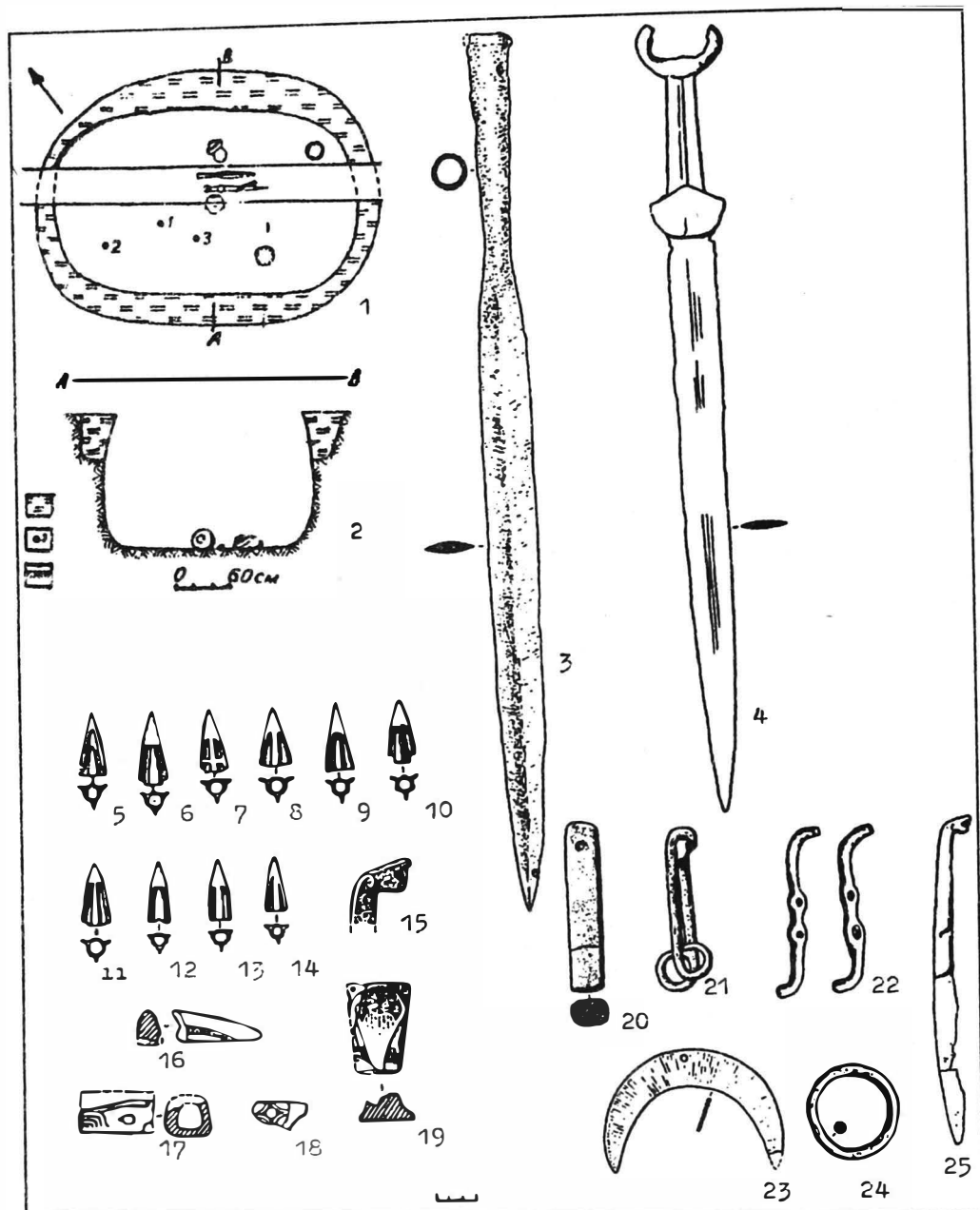
Planșa VII. Piese din inventarul funerar al mormintelor de la Dănceni.

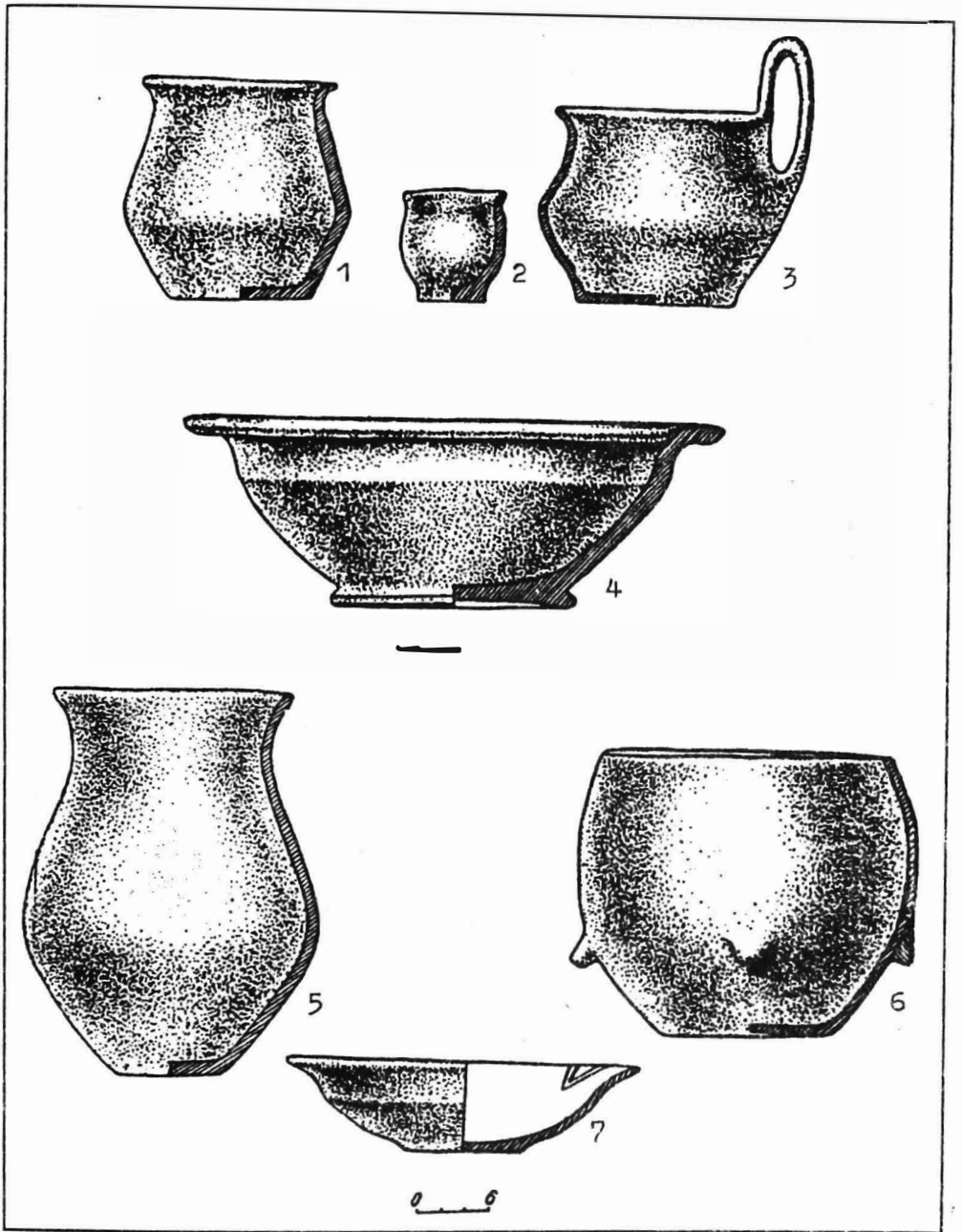
*Planșa VIII. Tipuri de vase descoperite
în mormintele necropolei de la Dănceni.*

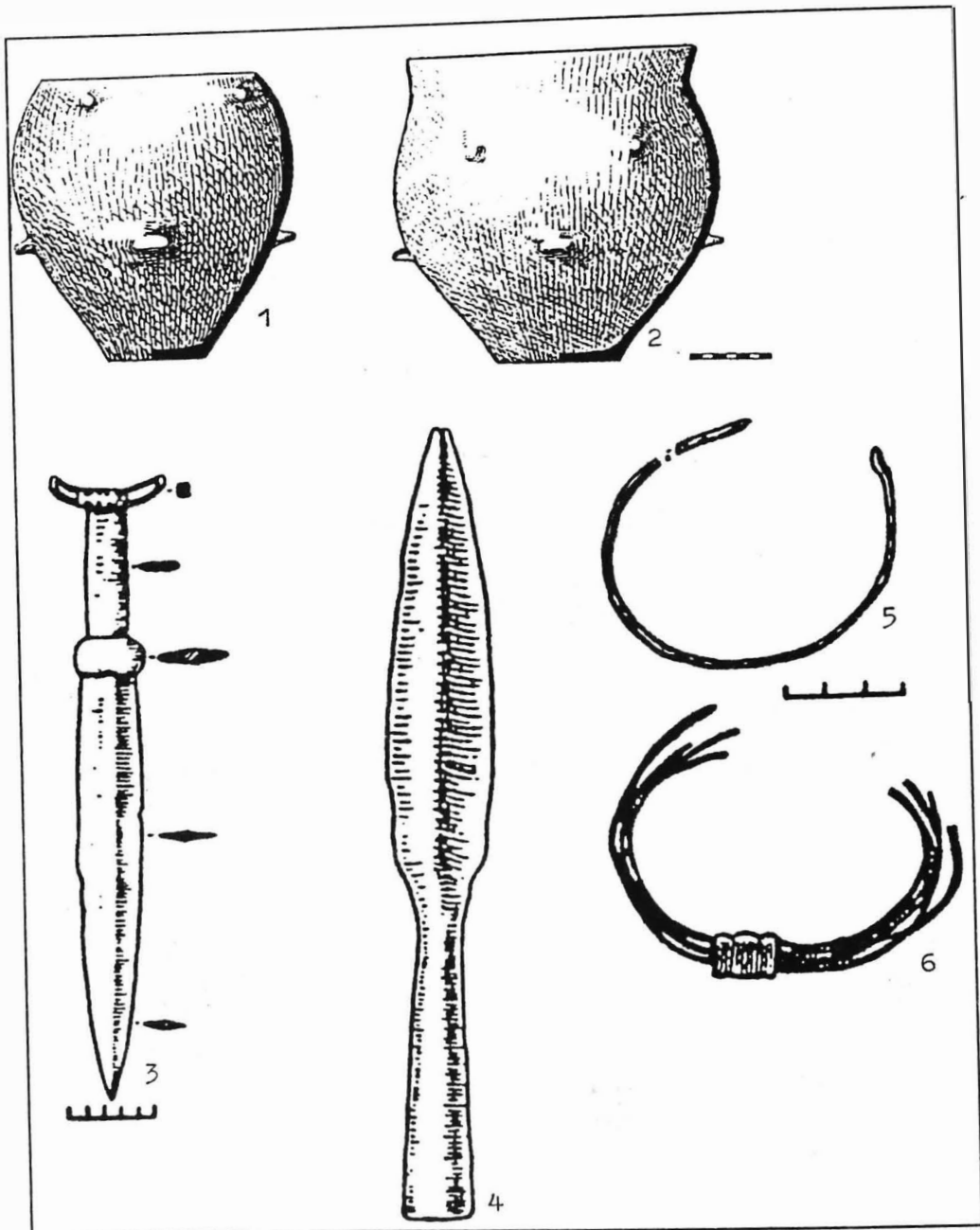
**Planșa IX. Fragmente de ceramică
descoperită în necropola de la Dănceni**

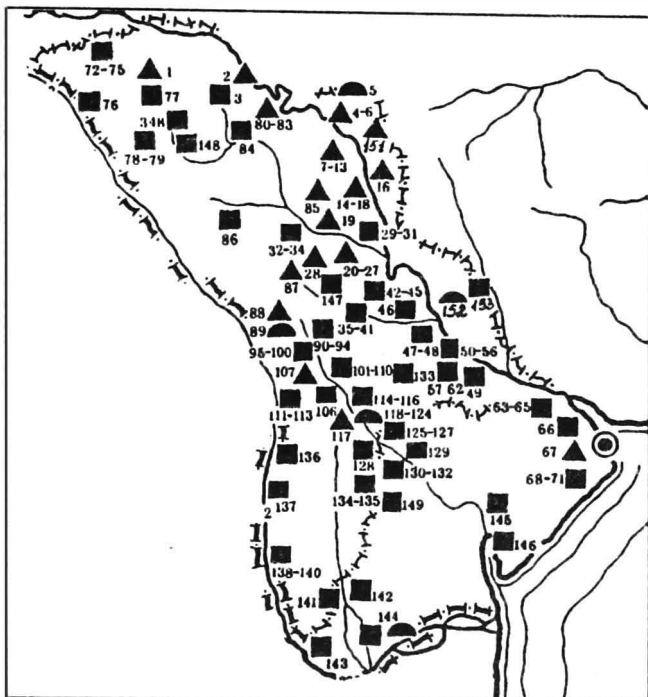
Planșa X. Planul, profilul și inventarul funerar din mormântul de la Pârjolteni (după Lăpușneanu V.L.)

Planşa XI. Inventarul ceramic din mormântul de la Pârjolteni.

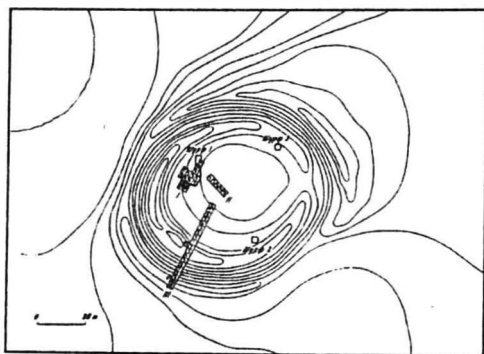

**Planșa XII. Inventarul funerar din mormântul de la Tudorovo-Palanca
(secolul al V-lea a. Hr.)**

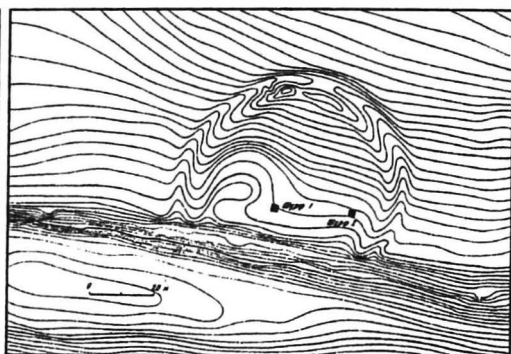

Planșa XIII. Harta descoperirilor getice din secolele IV-III î. Hr.
(după Niculiță I.T.)

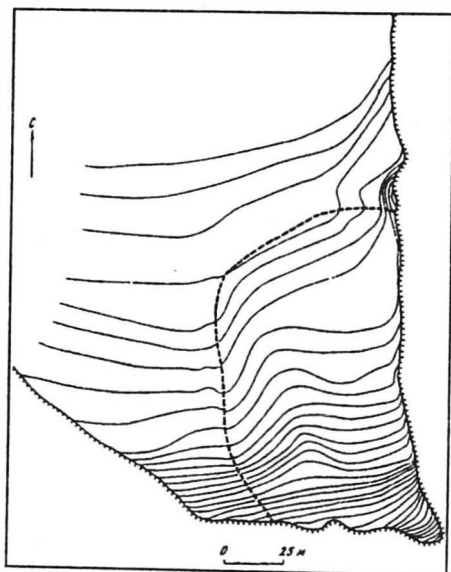
1. Lipnic; 2. Rudi; 3. Rudi; 4. Rașcovo; 5. Rașcovo; 6. Caterinovca; 7. Curitură; 8. Hlinjeni; 9. Mateuți; 10. Pașcani; 11. Olișcani; 12. Stohnaia I; 13. Stohnaia II; 14. Saharna Mică; 15. Saharna Mare; 16. Ofatinți; 17. Hulboaca; 18. Horodiște; 19. Selitra; 20. Cot; 21. Furceni I; 22. Furceni II; 23. Scoc; 24. Butuceni; 25. Potârca; 26. Mășcăuți; 27. Hârtopul Mare; 28. Isacovo; 29. Trebujeni I; 30. Trebujeni II; 31. Trebujeni III; 32. Cot; 33. Domnii; 34. Brânești I; 35. Brânești II; 36. Ivancea II; 37. Ivancea III; 38. Ivancea IV; 39. Ivancea V; 40. Ivancea VIII; 41. Ivancea VIII; 42. Slobozia-Dușca; 43. Corjevo; 44. Bălăbănești; 45. Bălțaba; 46. Calfa; 47. Chițcani; 48. Copanca; 49. Răscăieți; 50. Ciobruți I; 51. Ciobruți II; 52. Ciobruți V; 53. Ciobruți X; 54. Ciobruți XI; 55. Ciobruți XII; 56. Talmaz; 57. Popovca; 58. Popovca; 59. Popovca; 60. Popovca; 61. Popovca; 62. Popovca; 63. Tudorovo; 64. Palanca I; 65. Palanca II; 66. Coasa; 67. Pivdennoe; 68. Zatoca; 69. Sergheevka; 70. Cebanovca; 71. Sirokaja; 72-75. Corestăuți II-V; 76. Mărcăuți; 77. Mihălășeni; 78,79. Clocușna; 80. Cebanovca; 81. Inundeni; 82. Redi-Cereșnoveț; 83. Slobozia; 84. Mărculești; 85. Șarenca; 86. Budei; 87. Codreanca; 88. Horodiște; 89. Pârjolteni; 90. Buda; 91. Horodca III; 92. Horodca IV; 93. Horodca Mare; 94. Horodca Mică; 95. Lozovo-Leshoz; 96. Durlăști; 97. Durlăști; 98-100. Ulmu IV-VIII; 101-103. Suruceni I, IV, V; 104,105. Dănceni IV, VI; 106. Brăila; 107. Stolniceni; 108. Ruseștii Noi; 109. Bardar; 110. Băcioi; 111-112. Bujor I; 113. Lăpușna; 114-116. Costești I; 117. Pojoreni; 118. Hansc-Cetate; 119-125. Hansc; 127. Horești III, IV, VII; 128. Molești; 129. Manolești; 130-132. Cighirleni; 133. Căușani; 134. Fetița; 135. Lipoveni; 136. Tochile-Răduceni; 137. Lărguța; 138. Cot; 139. Cucoara; 140. Zărnești; 141-142. Pe malul Ialpuhului; 143. Kartal-Orlovca; 144. Ismail; 145. Jeltyj Iar; 146. Zarecinove; 147. Lucaseuca II; 148. Donduşeni; 149. Sălcuța; 150. Mășcăuți; 151. Stroienești; 152. Speia; 153. Speia.

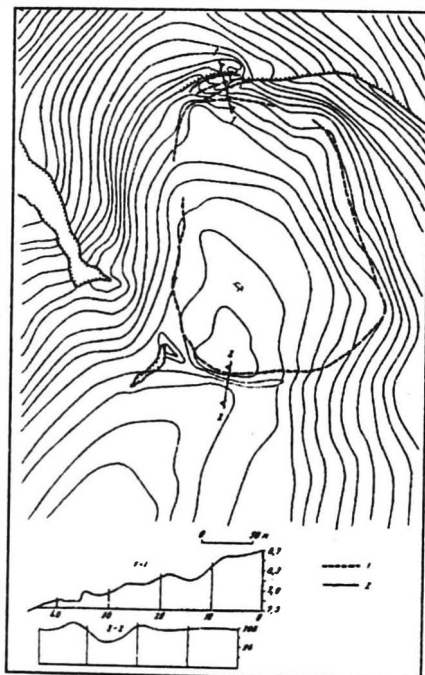
1

2

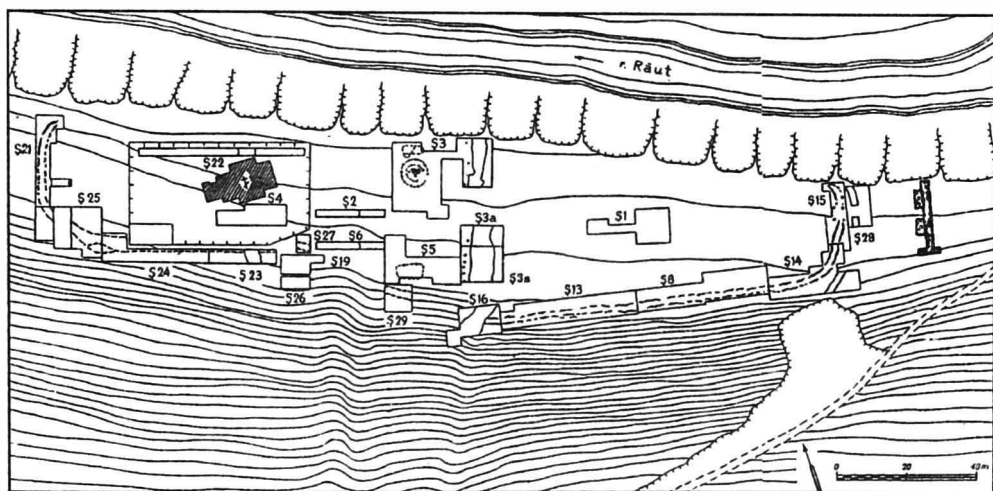

3

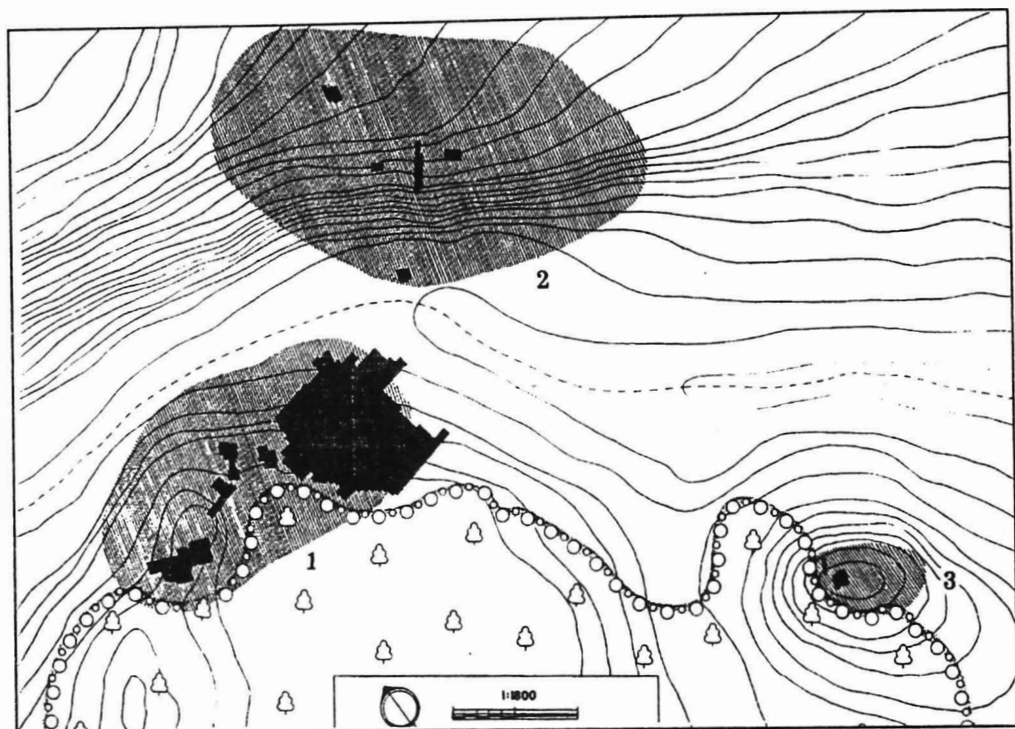

4

Planșa XIV. Schițe topografice ale așezărilor de la:
Mateuți (1)
Curățura (2)
Mășcăuți (3)
Horodca Mare (4).

Planșa XV. Schița topografică cu planurile secțiunilor de la Butuceni.

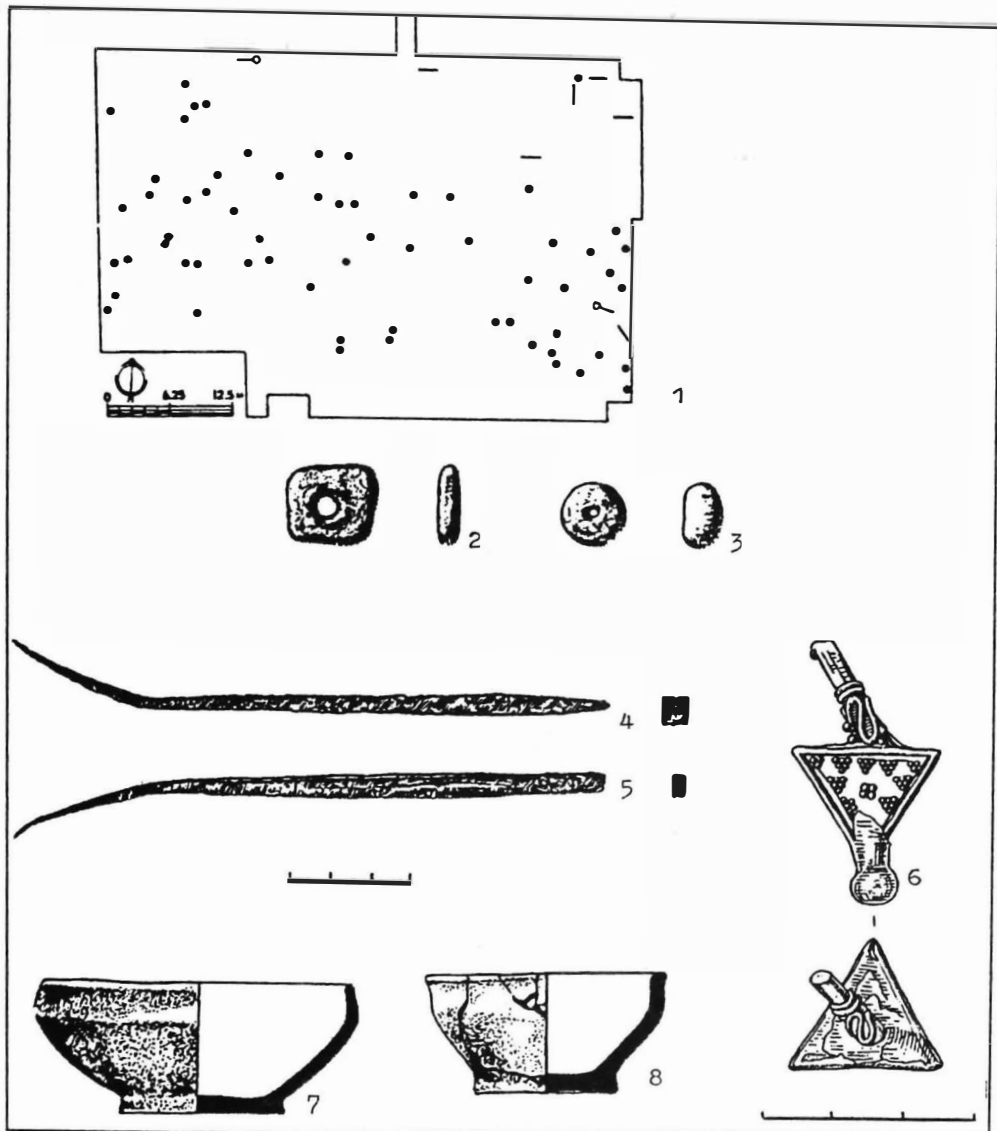

Planșa XVI. Schița topografică cu planul săpăturilor de la:

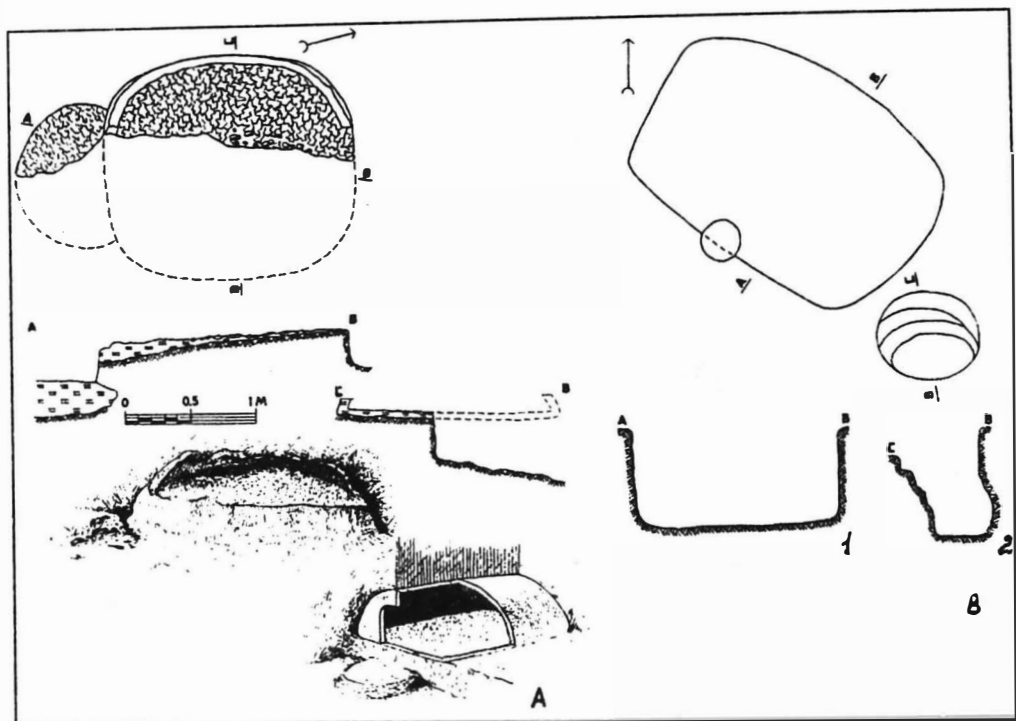
1. Hansca-Limbari

2. Hansca-Pidașca

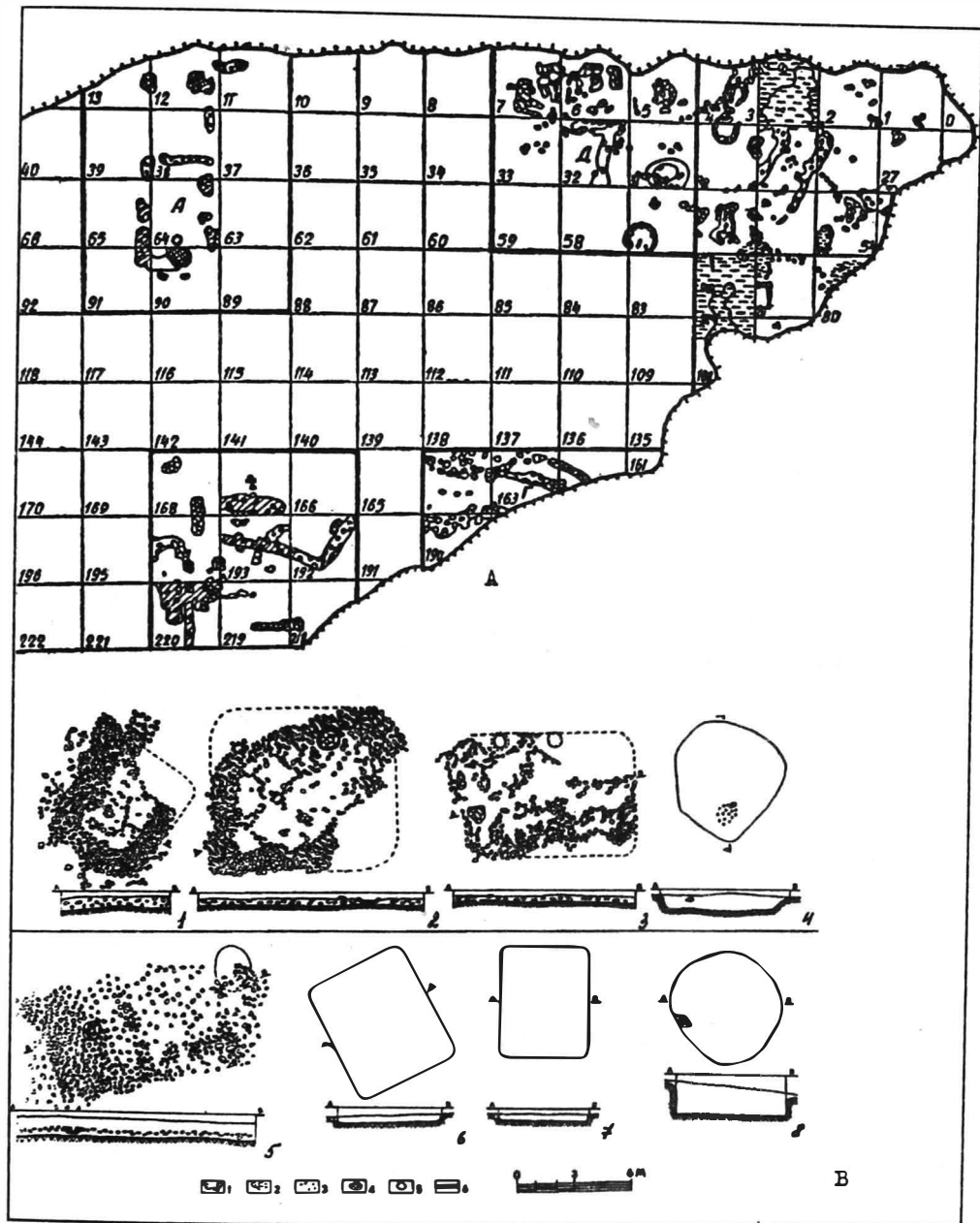
3. Hansca-Toloacă

**Planșa XVII. Planul necropolei de la Hansca-Lutăria
și inventarul funerar.**

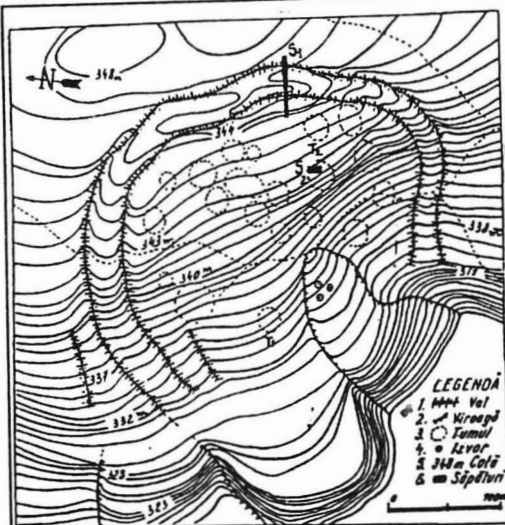
Planşa XVIII.
A. Crematoriu descoperit în cimitirul de la Hansca Lutărie.
B. Anexe gospodăreşti semnalate la Hansca
(după Niculiţă I.T.).

Planșa XIX.

A. Planul de situație a săpăturilor arheologice de la Pivdennoe.

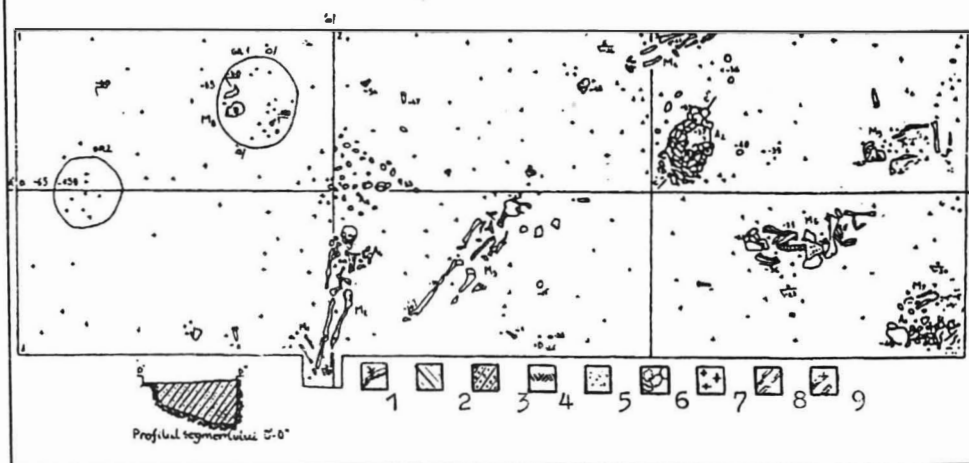
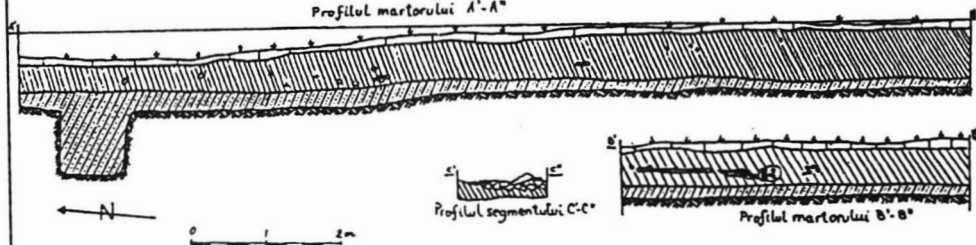
B. Tipuri de locuințe cu planul și profilul lor.

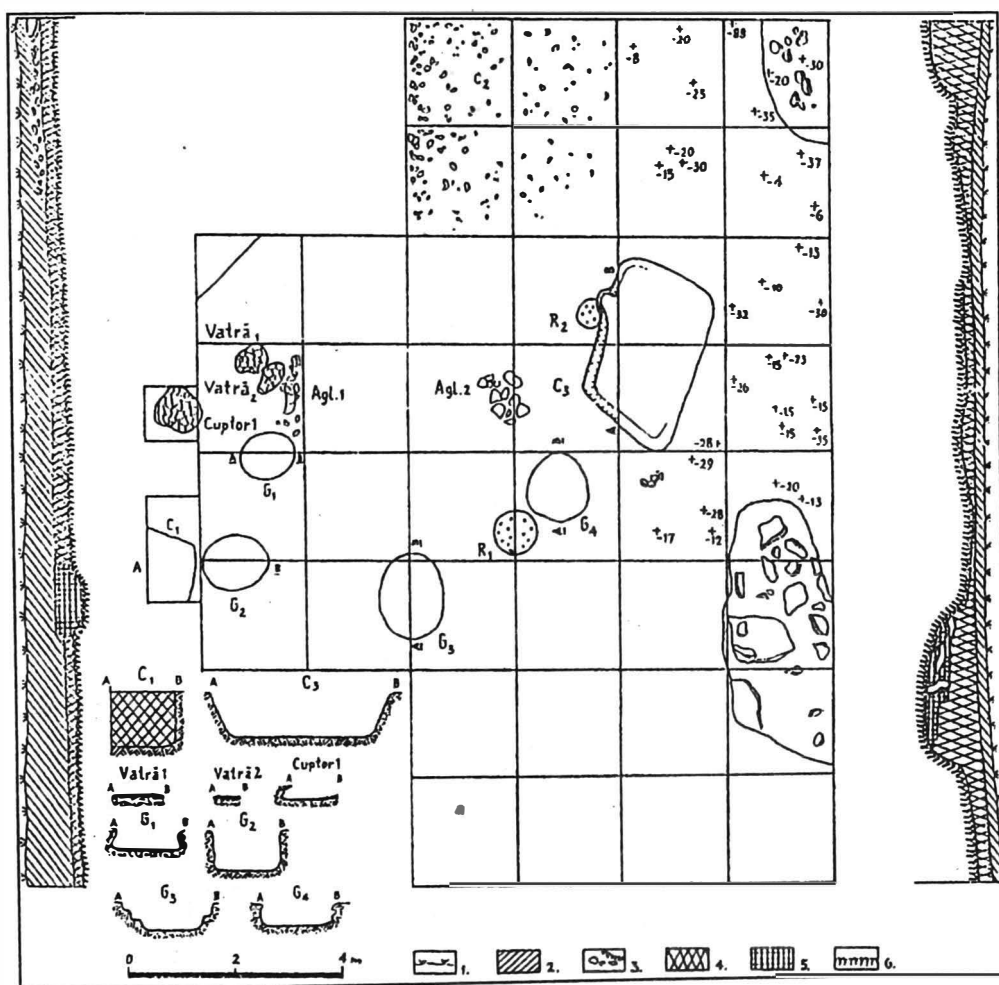
A

B

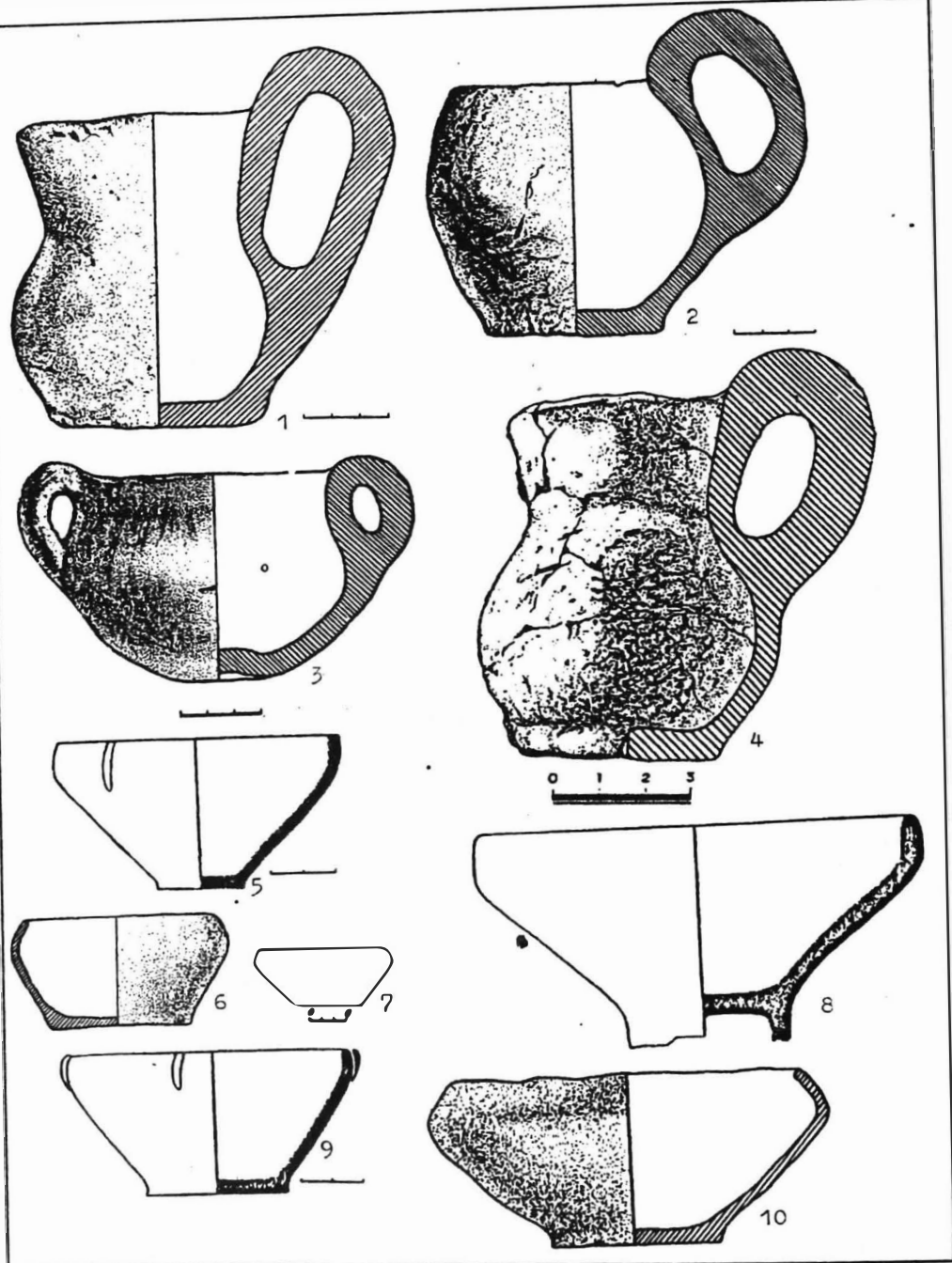
Profilul matorului A'-A''

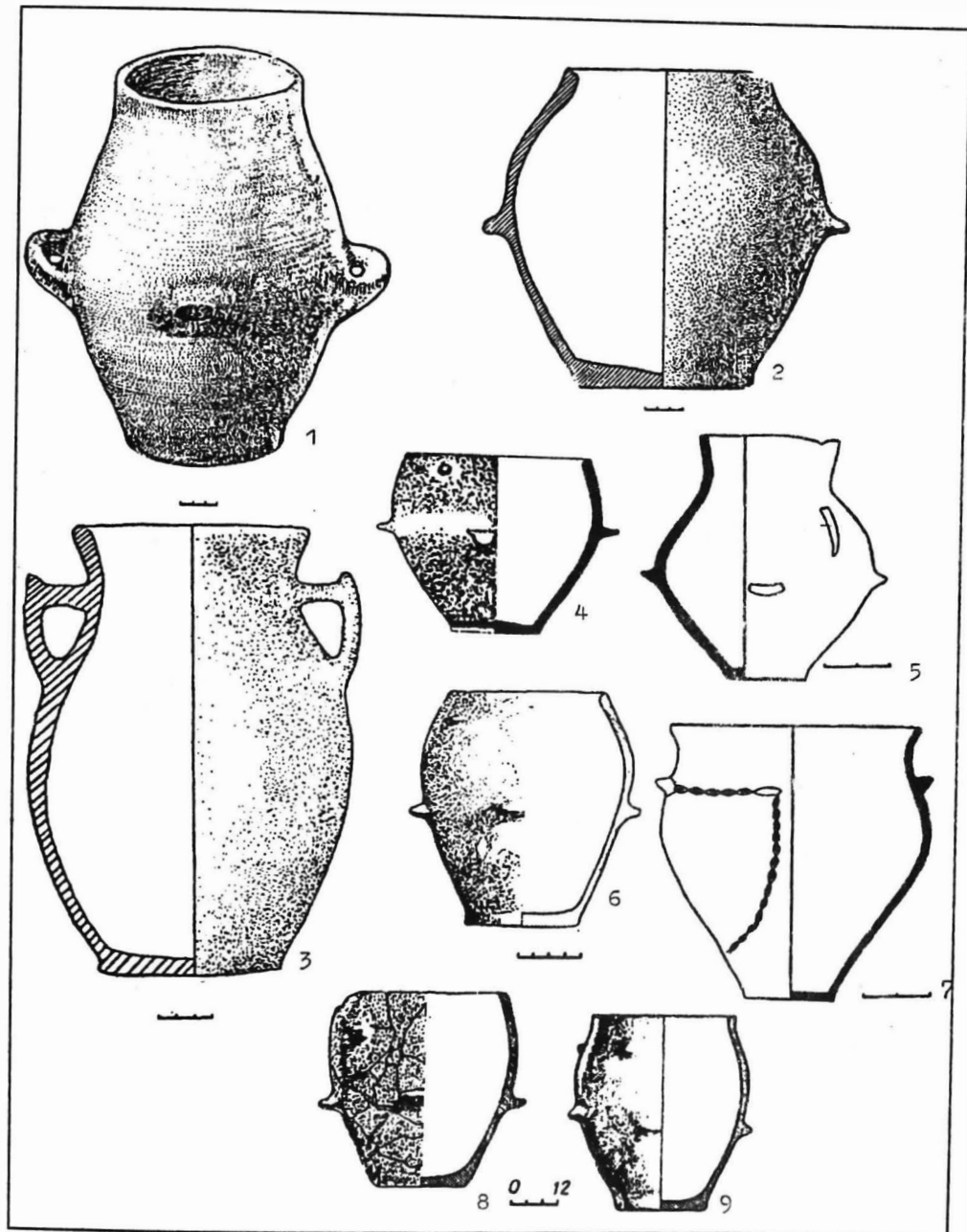
Planșa XX. Schița topografică și planul secțiunii tumulului nr. 2 de la Stolniceni (Legendă: 1 – sol cenușiu de pădure; 2 – cernoziom; 3 – lut cu nisip galben; 4 – strat steril arheologic; 5 – cenușă; 6 – fragmente de vatră; 7 – fragmente de ceramică; 8 – oase umane; 9 – oase de animale).

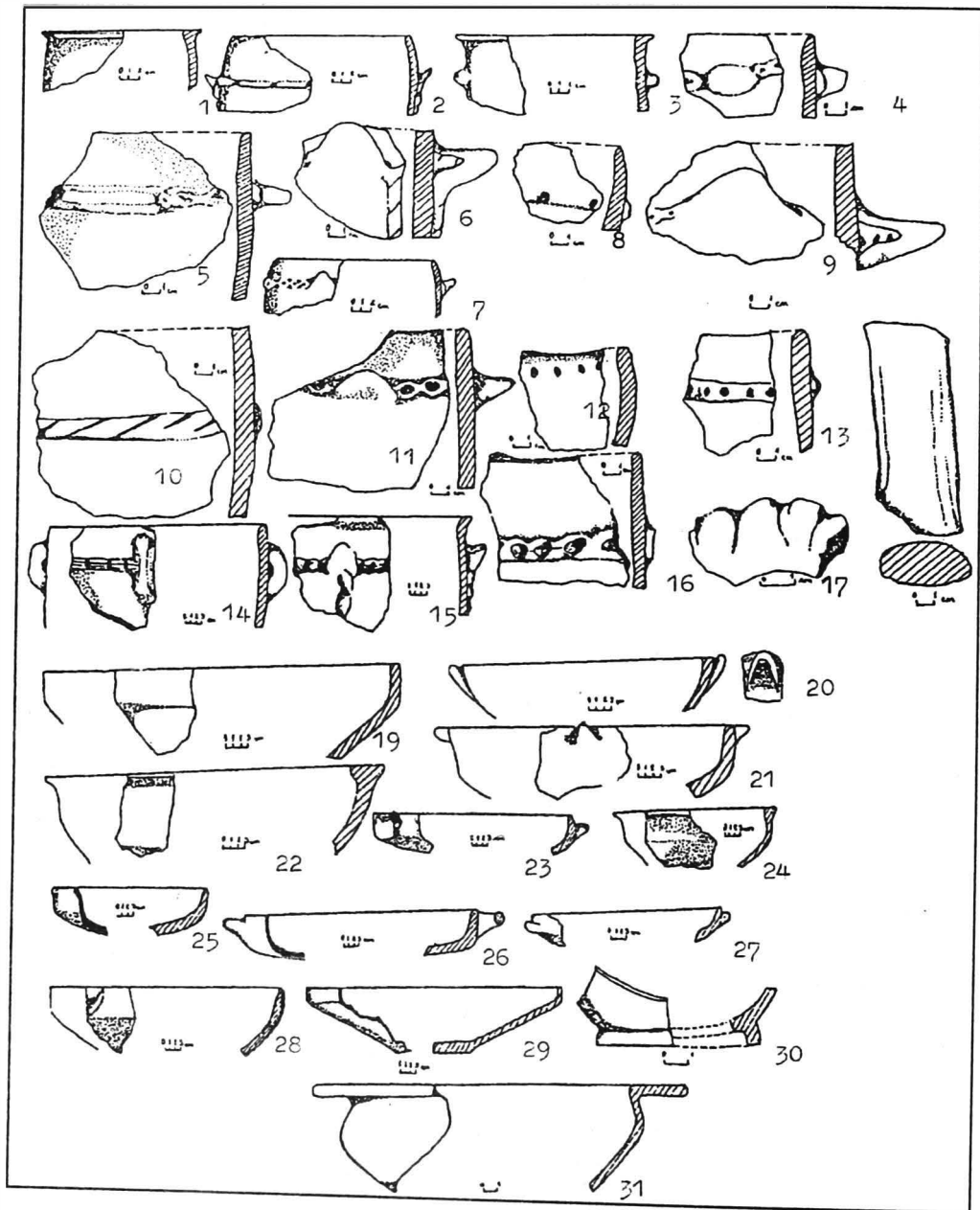
Planșa XXI. Planul și profilele secțiunilor de la Măscăuț-Cetate.

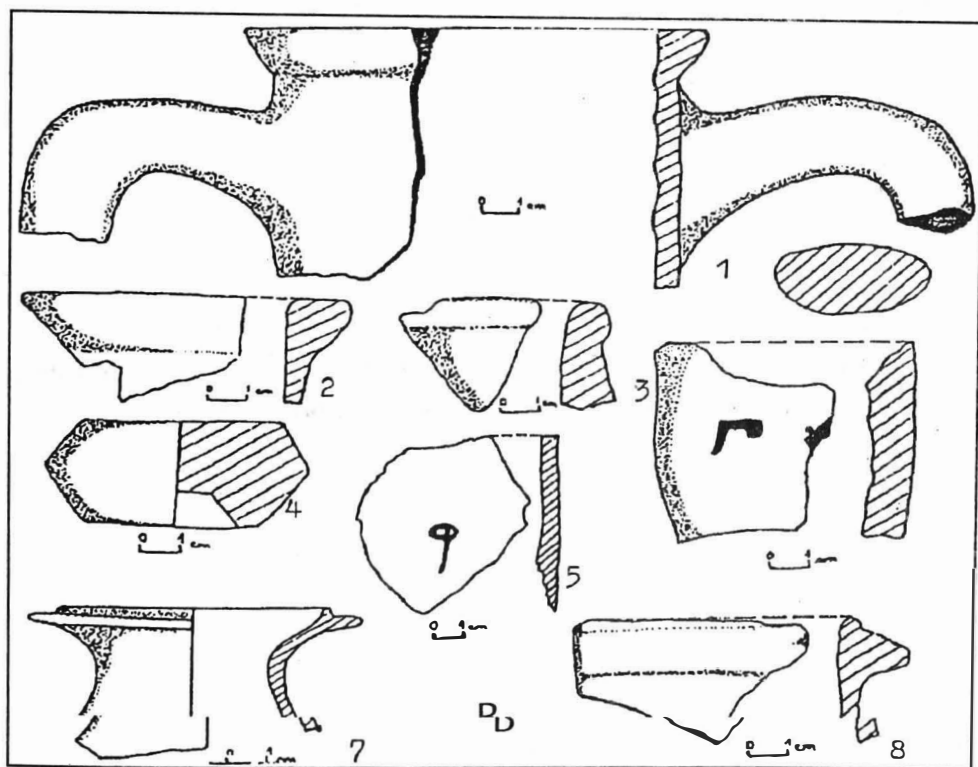
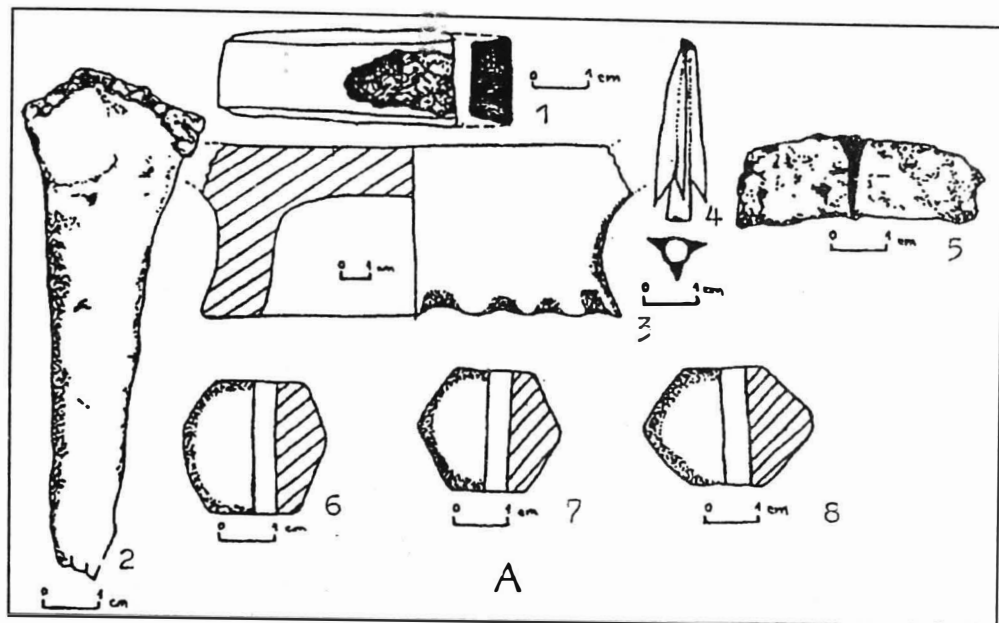
**Planșa XXII. Inventarul ceramic din cadrul necropolei
de la Hansca Lutărie**

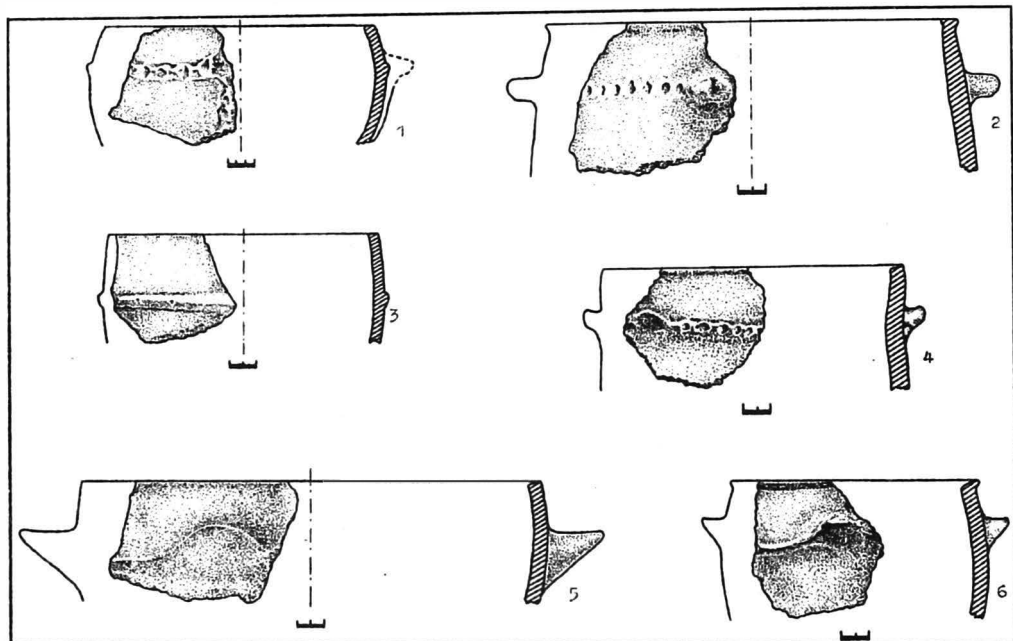
**Planşa XXIII. Inventarul ceramic din cadrul necropolei
de la Hansca Lutărie**

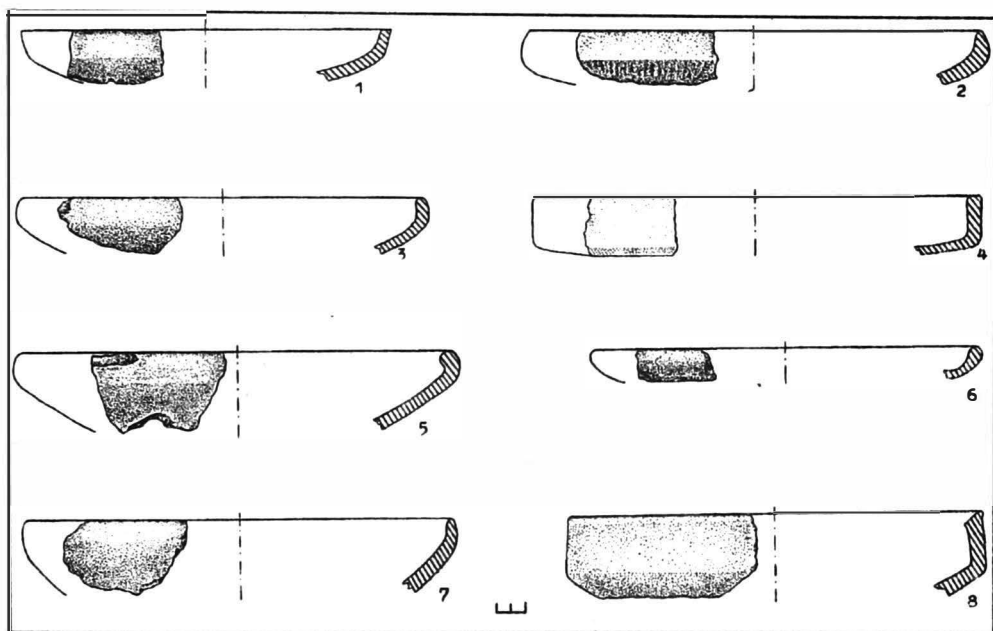
Planșa XXIV. Stolniceni. Categori și tipuri de vase geto-dacice descoperite în mantaua tumulului nr. 2.

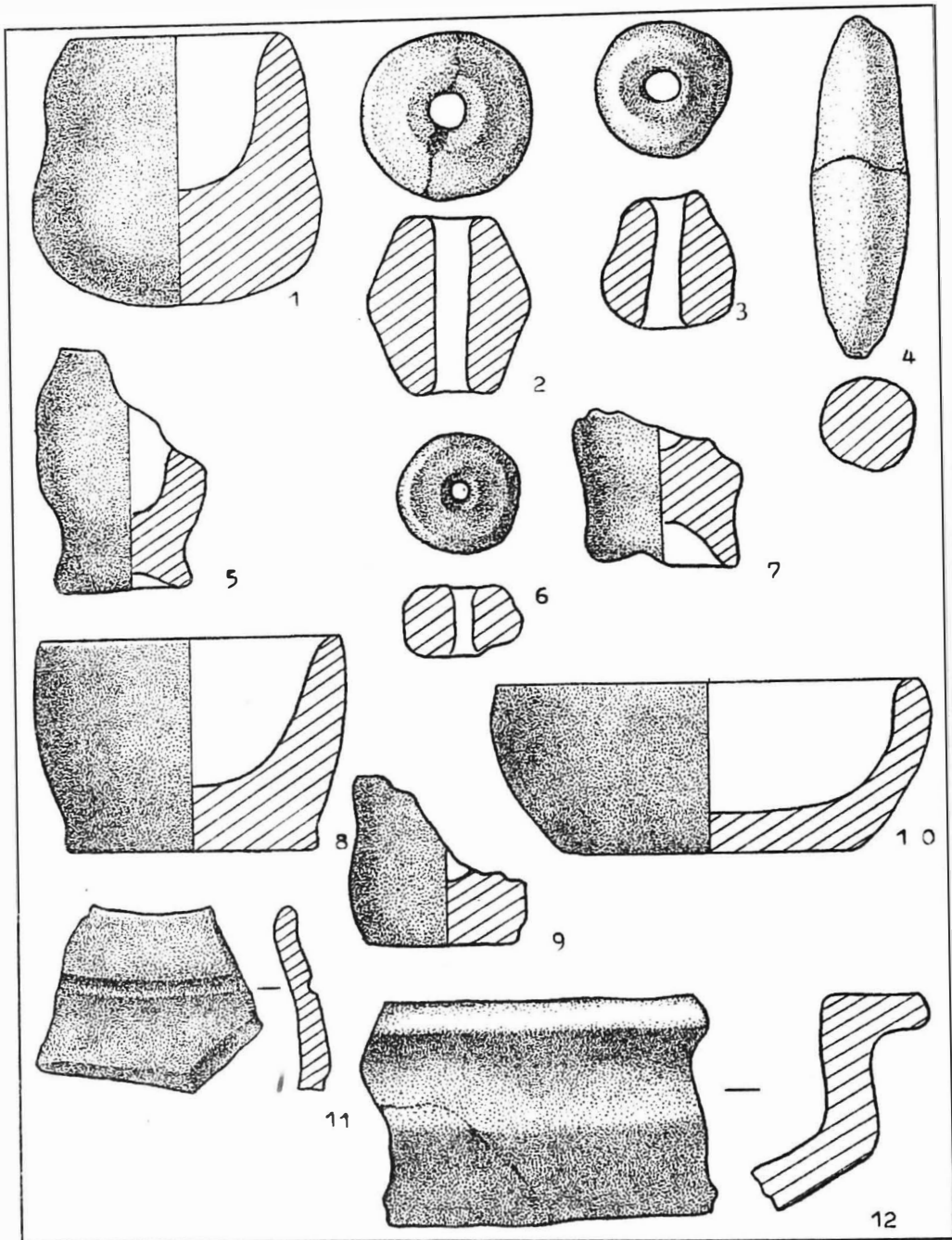
Planșa XXV. Inventarul tumulului nr. 2 de la Stolniceni.

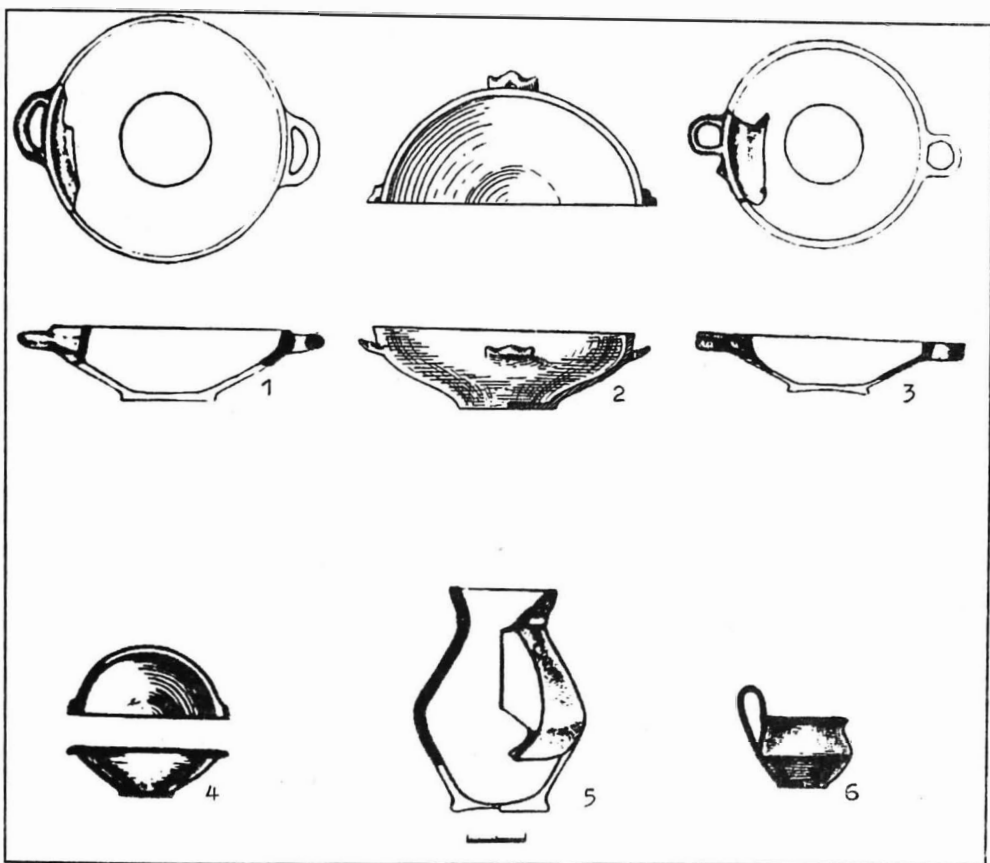
Planșa XXVI. Ceramica lucrată cu mâna, așezarea de la Hârtopu Mare, secolele IV-III î. Hr. (materiale G. Cebotarenco).

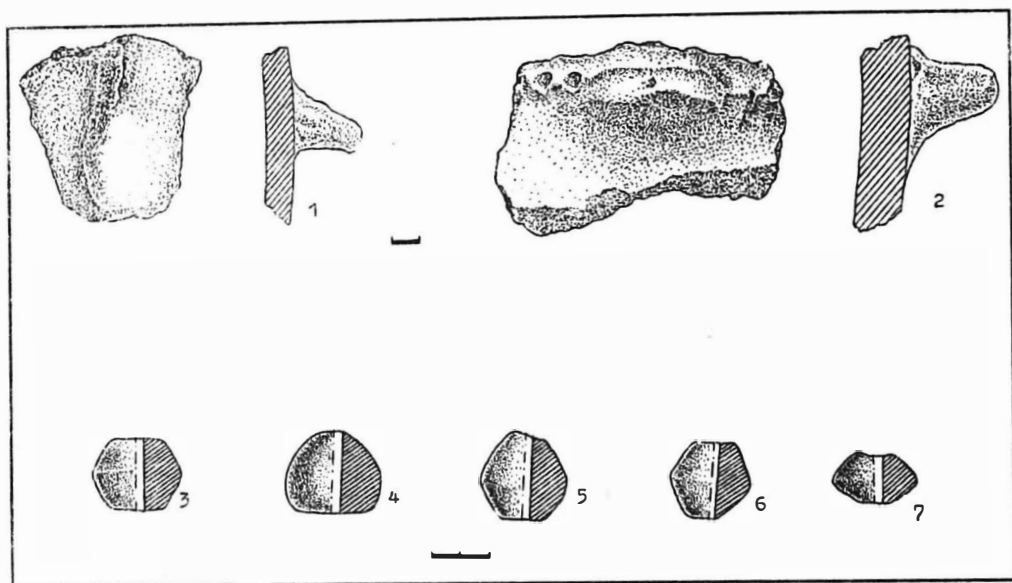
**Planșa XXVII. Tipuri de străchini lucrate cu mâna, așezarea fortificată
Hârtopu Mare, secolele IV-III î. Hr.
(materiale G. Cebotarenco).**

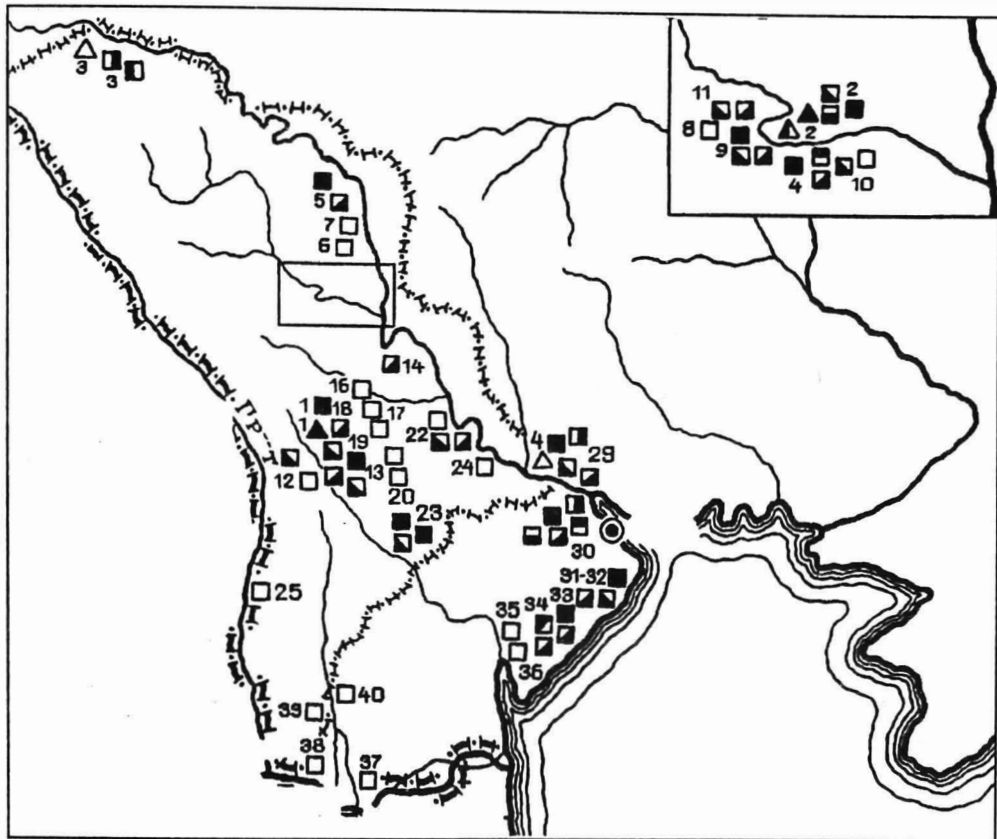
Planșa XXVIII. Inventarul ceramic din cadrul așezării fortificate de la Alcedar (material V. Haheu).

**Planşa XXIX. Ceramică lucrată la roata olarului.
Hansca (1–5), Calfa (6).**

**Planșa XXX. 1-2 fragmente ceramice de la Mășcăuți-Cetate;
3-7 fusaiole descoperite la Butuceni.**

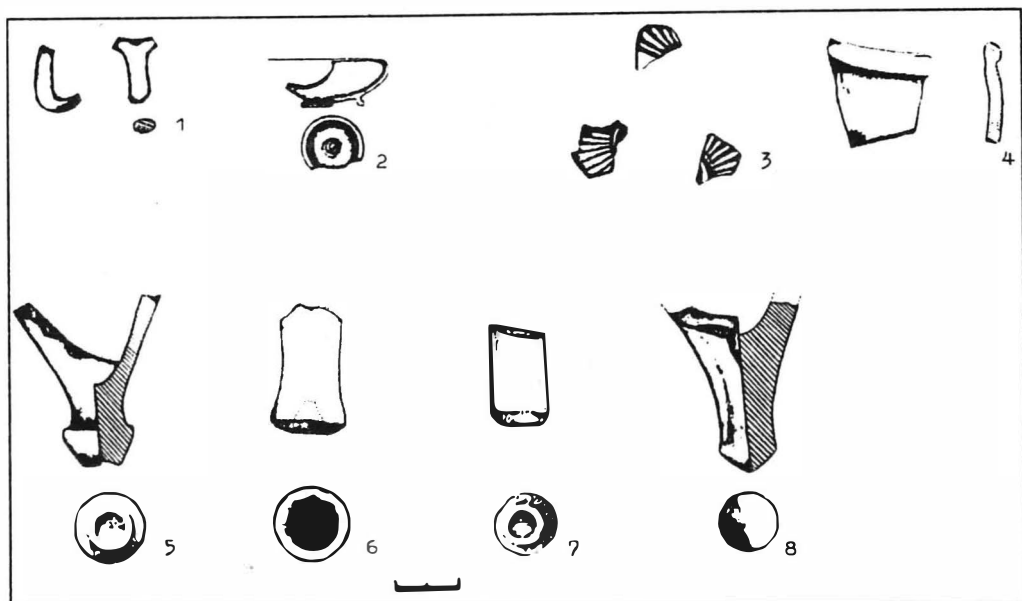
**Planșa XXXI. Harta descoperirilor de amfore grecești
(secolele VI-III î. Hr.) (după Niculiță I.T.)**

Secolele VI-V a. Hr.

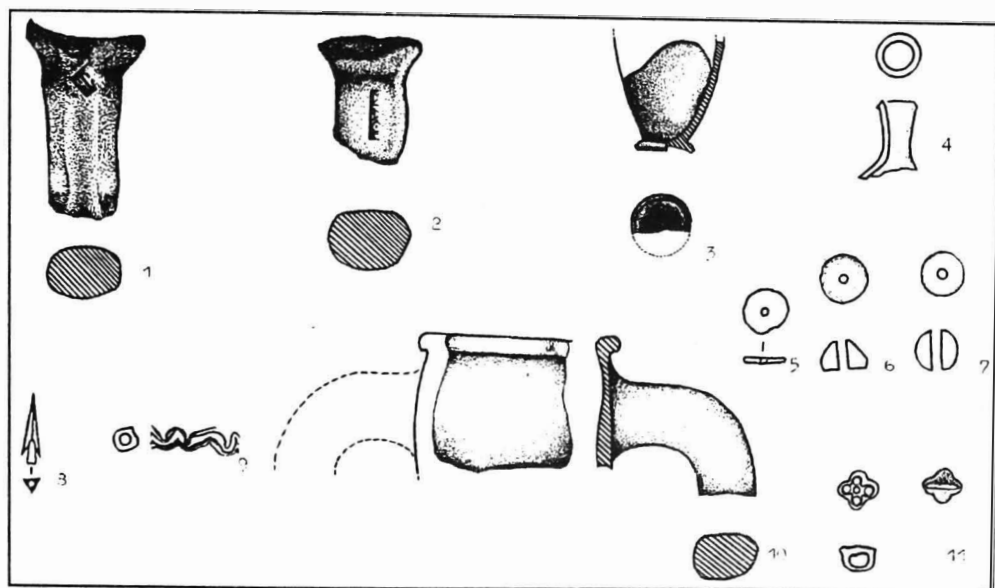
1. Hansc; 2. Butuceni; 3. Rudi; 4. Grădinița

Secolele IV-III a. Hr.

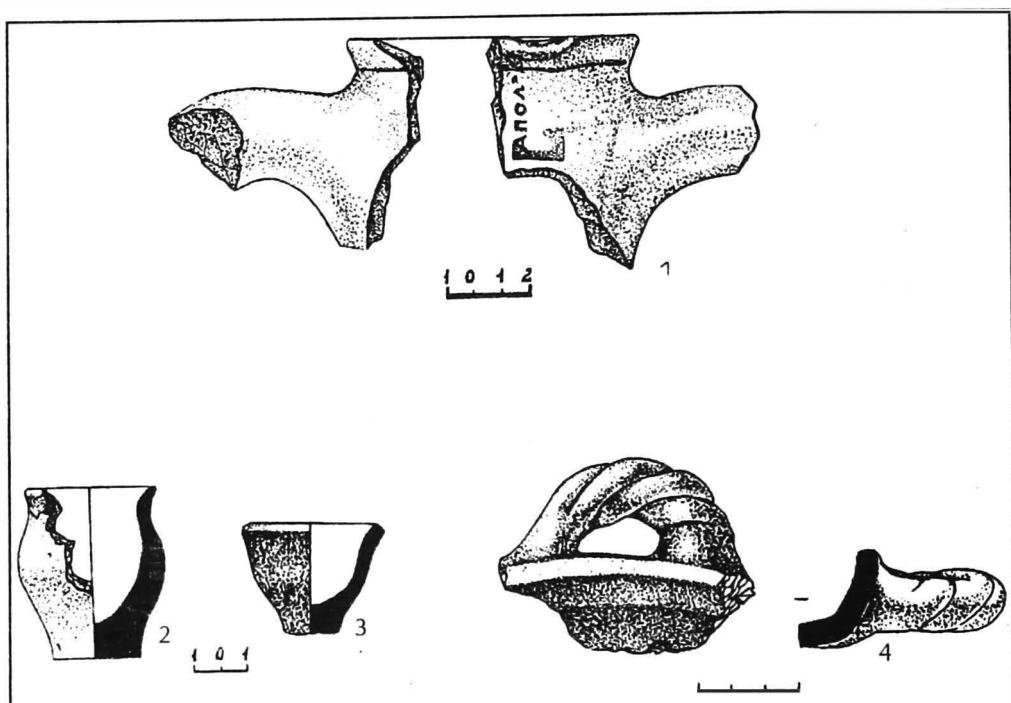
1. Hansc; 2. Butuceni; 3. Rudi; 4. Mășcăuși; 5. Mateuși; 6. Saharna Mare; 7. Saharna Mică; 8. Cot; 9. Potârca; 10. Hârtop Mare; 11. Isacovo; 12. Stolniceni; 13. Bușeni; 14. Bălăbănești; 15. Lozovo-Leshoz; 16. Durlești; 17. Suruceni; 18. Dănceni; 19. Bardar; 20. Lăpușna; 21. Horești; 22. Calfa; 23. Căușani; 24. Tudorovo; 25. Gotești; 26. Brezoaia; 27. Semjonovka; 28. Kosa; 29. Caplani; 30. Pivdennoe; 31. Zatoca; 32. Sergheevka; 33. Cebanovka; 34. Șirokaja; 35. Jeleznyj-lar; 36. Zarecnoe; 37. Ismail; 38. Orlovka; 39. Bolgrad; 40. Bolgrad.

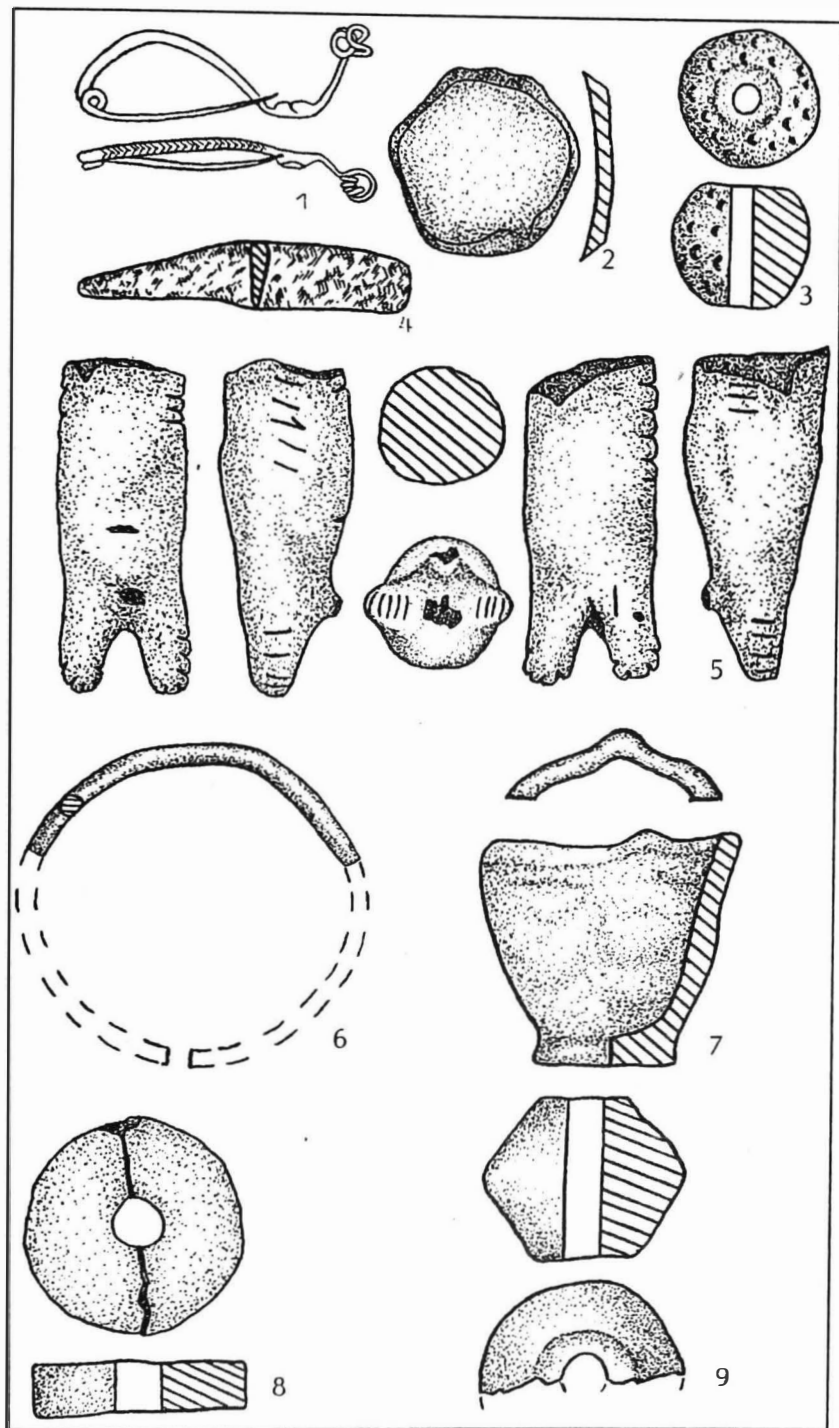
Planșa XXXII. Ceramică de import de la Butuceni.

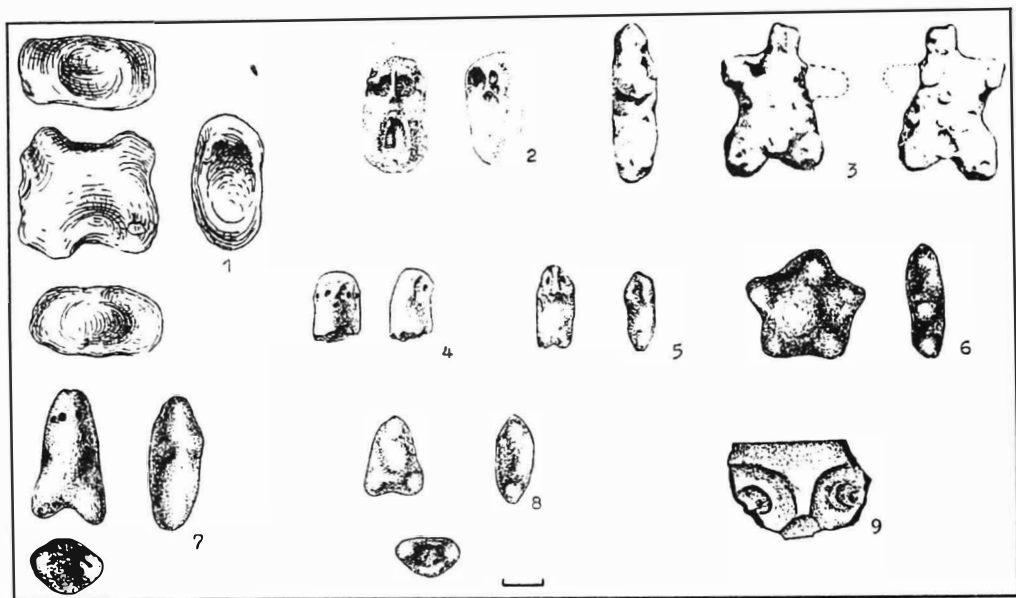
**Planșa XXXIII. 1-4, 10 – ceramică de import;
5 – vârf de săgeată;
6, 7-9 – mărgelile din lut și pastă sticloasă;
11 – piesă de harnașament, cetatea Butuceni.**

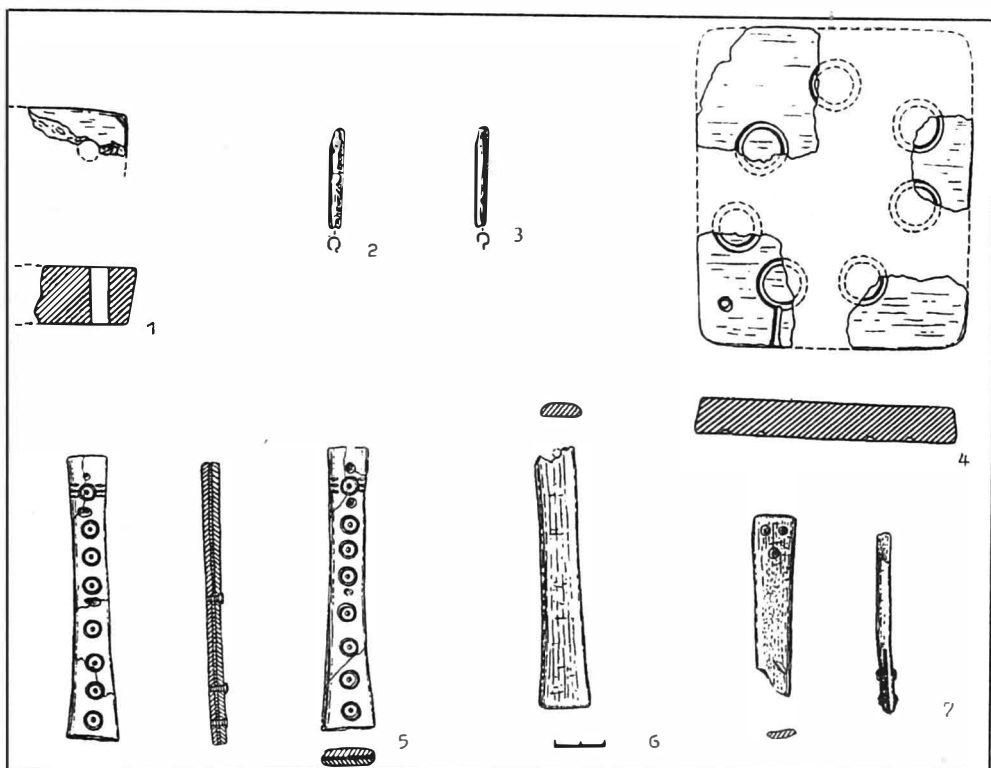
Planșa XXXIV. Ceramică descoperită în așezarea de la Hansca.

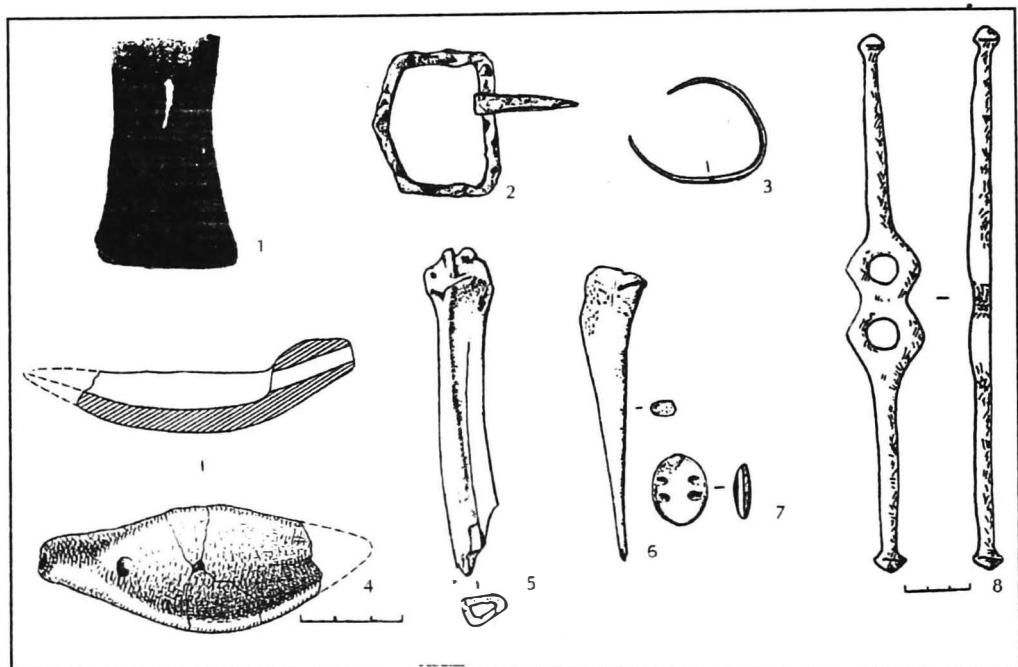
Planșa XXXV. Piese din inventarul arheologic de la Mășcăuți-Cetate (secolele IV-III î. Hr.).

**Planșa XXXVI. Figurine antropomorfe descoperite
în așezările de la Hansca
(secolele IV-III î. Hr.).**

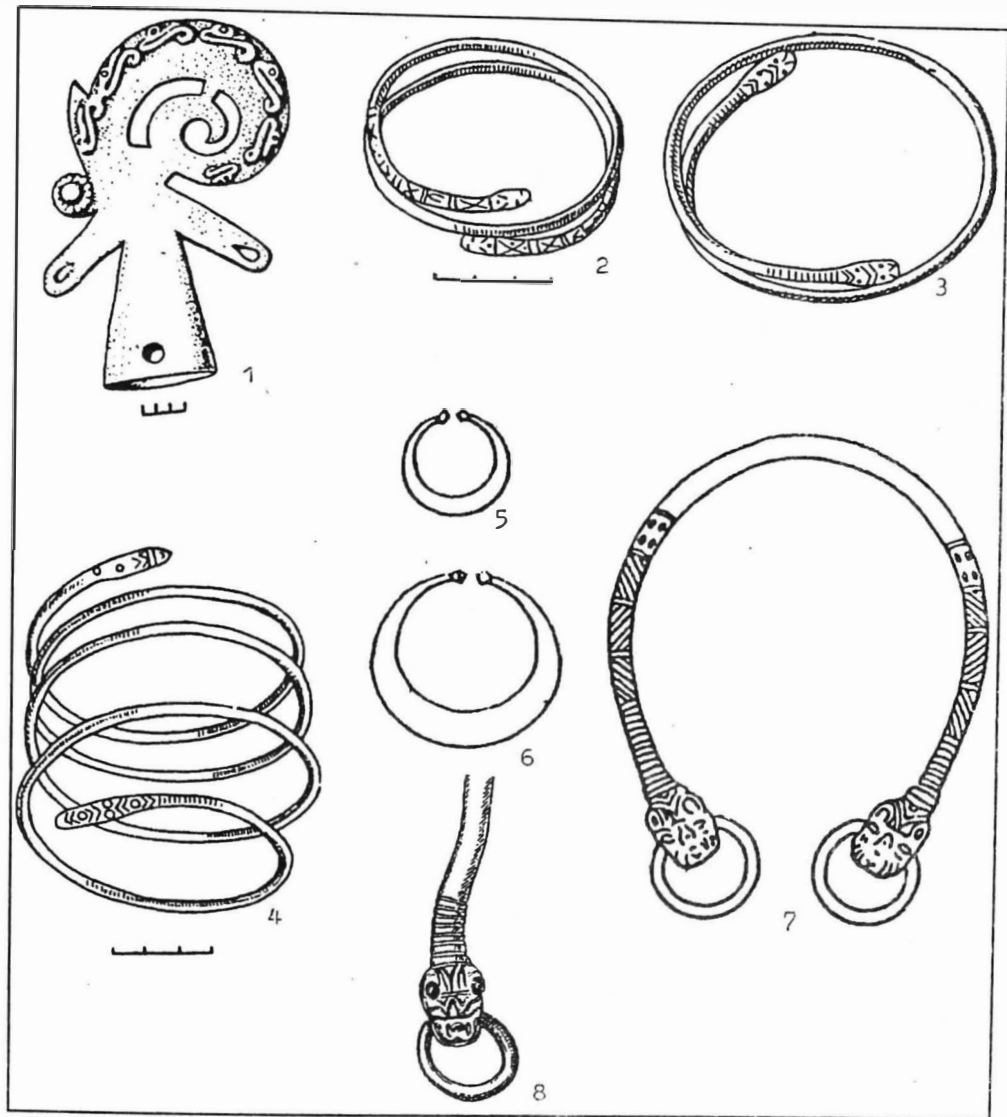

Planșa XXXVII. Piese din inventarul anexelor gospodărești de la Hansca-Limbari (secolele IV-III î. Hr.).

**Planșa XXXVIII. Descoperiri din cadrul așezărilor getice
din secolele IV-III î. Hr.**

1-6 Hansca; 7 - Butuceni; 8 - Rudi.

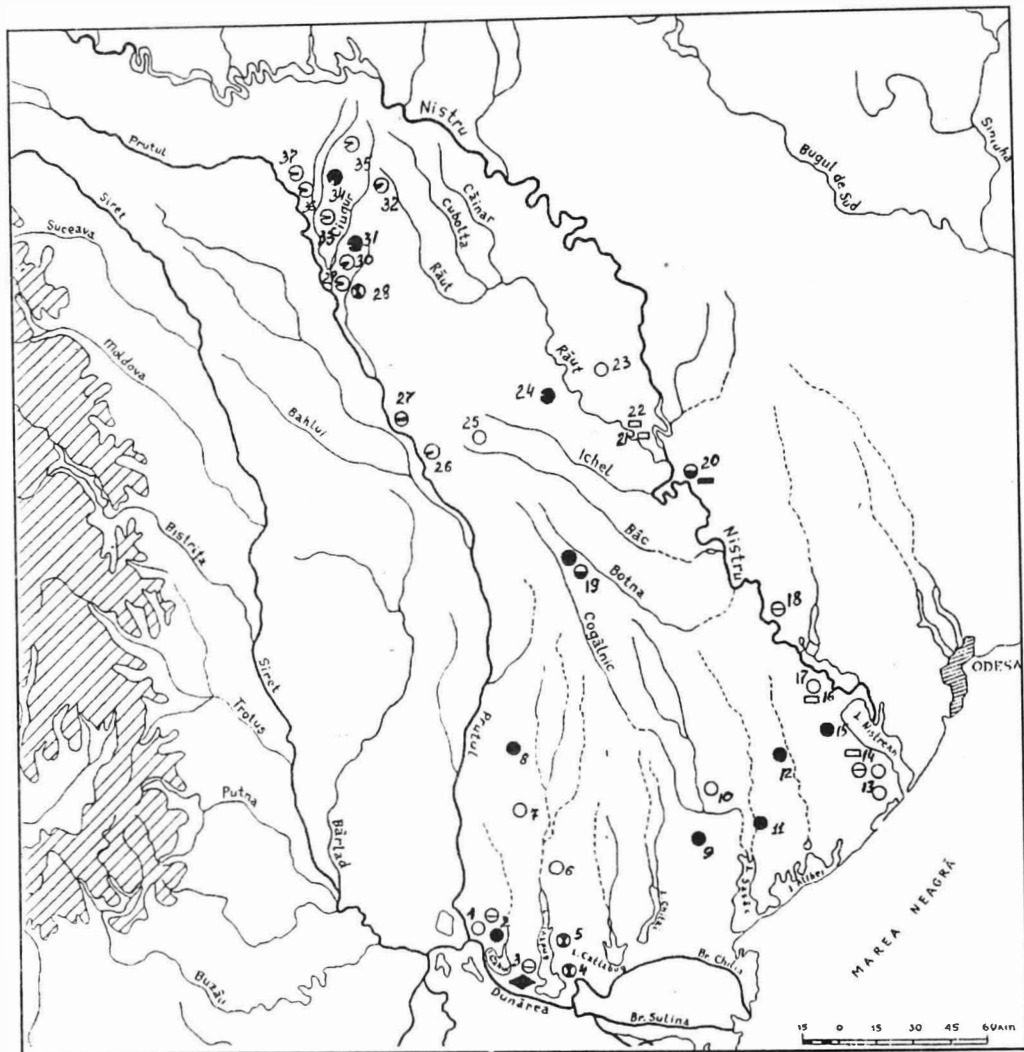

**Planșa XXXIX. Obiecte de podoabă descoperite în spațiul getic
dintre Prut și Nistru:**

Râscăești secolele VI-V î. Hr. (1);

Mateuți secolele IV-III î. Hr. (2-6);

Lărguța secolul al IV-lea î. He. (7-8).

Planșa XL. Tipurile de monede din secolele IV-III î. Hr. descoperite în spațiul dintre Prut și Nistru.

1. ⊖ Histria; 2. ⊙ Olbia; 3. ○ Macedonia; 4. ⊖ Byzanț
5. ⊙ Huși-Vovriești; 6. ◇ Cyzic; 7. □ Tyras.

1. Reni; 2. Anadol; 3. Cartal (Orlovka); 4. Ismail; 5. Kazațkoe; 6. Bolgrad; 7. Albota de Sus; 8. Lărguța; 9. Pavlovka; 10. Tatarbinari; 11. Tuzla; 12. Sărata; 13. Zatoka; 14. Pivdennoe; 15. Starokazac' e; 16. Palanca; 17. Tudorovo; 18. Butor; 19. Stolniceni; 20. Doroșcoe; 21. Butuceni; 22. Trebujeni; 23. Scorțeni; 24, 25. Șipotenii; 26. Leușeni; 27. Sculeni; 28. Brezoaia; 29. Lopatnic; 30. Brănești; 31. Zăbriceni; 32. Șofrâncari; 33. Pererâta; 34. Mărcăuți; 35. Corjeuți; 36. Glinca; 37. Șireuți.

Planșa XLI.

A. Tipuri de monede grecești:

1 – Cyzic (stater);

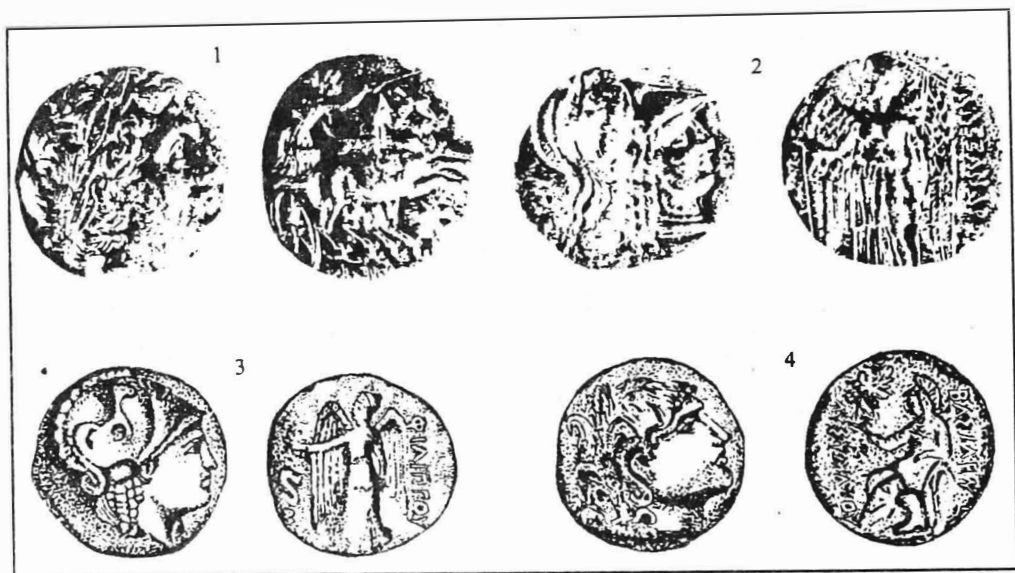
2 – Olbia (stater);

3 – Histria (didrahmă);

4,5 – moneda de Tyras.

B. Moneda barbară:

6 – moneda de tip Huși-Vovriești.

Planșa XLII.

A. Tipuri de monede macedonene:

1 – Filip II (tetradrahmă);

2 – Alexandru cel Mare (tetradrahmă);

3 – Filip III (stater);

4 – Lisimach (tetradrahmă).

VESTIGES GÉTIQUES DE LA SECONDE EPOQUE DU FER DANS L'INTERFLEUVE PRUTO-NISTREEN

RESUME

Encadré dans un vaste espace culturel, unitaire par ses traits généraux, le territoire de l'interfleuve Nistru - Prut se caractérise par certaines particularités du développement des communautés humaines de l'époque dont nous nous occupons. Cela est du surtout à l'emplacement périphérique de la région dans le cadre du complexe ethno-culturel des traces septentrionaux soumis dans une plus grande mesure que les autres régions aux influences culturelles des steppes nord-pontiques.

Conformément à la tradition antique des VIe - Ve s. av.J.C., l'espace entre les versants nordiques des montagnes Haemus et le Bas Danube était peuplé de communautés thraces, parmi lesquelles le peuple gète relève. A propos de la campagne de Darius contre les Scites, Haerodot écrit qu' "avant d'arriver à l'Istre, il vaincut d'abord les Gètes, qui se croient immortels" (*Histoires*, IV. 93).

Les événements politiques de la seconde moitié du IVe siècle av.J.C. liés aux conflit entre le roi scite Athéas et celui de la Macédoine, sont très largement reflétés dans les sources antiques, complétant une fois de plus les informations sur les populations du Bas Danube.

Outre les Scites, Justinien (*Orosi*, IX, 111, 4, 47) mentionne aussi les Istriens, situés sur la rive gauche du Danube contre lesquels Athéas se voit obligé de lutter.

La présence des Gètes au nord du Danube est mentionné dans l'histoire d'Arrian *Annabasis*. Strabon relate que la sphère d'influence de ceux-ci comprenait aussi les régions du nord de l'Istre peuplées par les Gètes (*Géogr.*, VII, 3, 8). Après la défaite des Tribaux, Alexandre traverse le Danube et occupe une établissement fortifiée

située près du fleuve en obligeant les habitants de se retirer dans les steppes désertes et froides (Arrian, *Anabasis*, 1, 4, 1-5).

La campagne d'Alexandre Le Grand est suivie d'une autre expédition au-delà du Danube, celle de Zopyrion, dont l'armée a été détruite par les Gètes (Curtus Rufus, X, 1, 44). D'après les exposés de Justinien (II, 3, 4, XII, 1, 4, XII, 2, 16) et d'Orosius (III, 18, 14), Zopyrion est vaincu non pas par les Gètes mais par les Scites.

Le début du IIIe siècle av.J.C. est marqué par le conflit entre le gouverneur macédonien, Lisimah et le roi gète Dromihetes, qui finit par la victoire de ce dernier (Strabon, *Geogr.* VII, 3, 14, VII, 3, 8; Diodor de la Sicile, XXI, 1, XXI, 12, 1-6). Conformément aux exposés de Strabon, l'événement a eu lieu au nord de Danube, dans "le désert gétique" (*Geogr.* VII, 3, 14) identifié à la steppe du Bugeac.

Pour résumer ce que les sources antiques relatent, les Gètes ne sont mentionnés au nord de la rivière Istros, que dans le troisième quart du IVe siècle - la première décennie du IIIe siècle av.J.C. Jusqu'à ce moment-là, le tableau ethnique de l'espace nord-danubien, vers l'est est confus, celui-ci étant tenu pour une étendue infinie et déserte (Hérodote, *Histoires*, V, 9) ou "le désert gétique" comme l'appelle Strabon (*Geogr.* VII, 3, 17).

Vers l'est les choses se passent de manière un peu différente. "Les Carpides ensuite les Scites laboureurs et ensuite les Neures jusqu'à la région tout aussi déserte à cause des glaces" - écrit Ephoros, 158/78.

Cette obscurité dans les informations écrites a mené à des conclusions erronées concernant la pénétration des Gètes "au sud du Danube sur le territoire carpatonistrées", par lesquelles on ignore les vestiges gétiques de l'espace est-carpatique des VIe - Ve siècles av.J.C. L'accent est généralement mis sur l'apparition d'une culture scitique antérieure à l'habitat gétique, attestée seulement au milieu du IVe siècle av.J.C.

Indirectement, les discussions atteignent le problème de la constitution de l'ethnie des Gètes et de son espace de formation, problème qui peut être traité si l'on ne tient compte que des sources écrites. Cela implique une analyse intégrale et systématisée de toutes les sources d'informations, littéraires et linguistiques et, tout d'abord, de celles archéologiques, pour permettre une évaluation

plus correcte du degré d'interférence culturelle entre les deux ethnies, gète et scite, remettant en même temps en discussion le problème des contributions hallstattiennes locales et le rôle des influences étrangères dans l'apparition de la culture gétique ancienne.

Jusqu'à présent dans l'historiographie il y a deux conceptions qui se sont consolidées et qui sont relatives à l'origine des porteurs de la culture Hallstattienne ancienne:

1. Conformément à l'avis de quelques chercheurs le passage de l'époque du bronze à celle du fer a été marqué, dans la zone d'est de l'espace carpatodanubien par la rupture des liaisons génétiques précédentes. G. Smironova soutient que dans la genèse de la culture Chişinău - Corlăteni dans le cadre du complexe de la céramique cannellée, un rôle prépondérant est revenu aux porteurs de la culture à céramique cannellée du Banat roumain et serbe, respectivement la culture de Belegiş II - Cruceni II, qui ont migré à la fin de l'époque du bronze au nord-est du Danube.

2. L'idée d'une migration massive des régions sud-danubiennes et aussi l'origine balcanique de la culture Chişinău - Corlăteni ne sont pas partagées par tous les chercheurs. La pénétration de certains éléments vénéto-ilires dans l'espace extracarpatique au début du Ier millénaire a été mentionnée dès V. Pârvan. Ultérieurement, cette conception a été développée dans les études des chercheurs A. Laszlo et S. Morintz où on essaie une évaluation des influences de l'ouest et du sud y compris des éléments culturels Cruceni - Belegiş dans la constitution des cultures halstattiennes anciennes dans les zones extracarpatiques.

Mais on remarque en même temps que, parallèlement aux influences du sud et de l'ouest, "les liaisons avec la steppe et la silvosteppe estique n'ont pas été interrompues".

L'idée d'une migration massive du sud-ouest du Danube vers le nord, qui aurait déterminé la disparition des porteurs de la culture Noua est contestée par la coexistence, parfois, dans le cadre du même complexe archéologique des matériaux spécifiques aux deux époques chronologiques: le bronze tardif et l'Hallstatt ancien.

Pour résumer ce qu'on a déjà dit, nous mentionnons que l'origine des cultures de l'Hallstatt ancien continuent à rester une question ouverte. A l'état actuel des recherches, nous ne disposons pas d'arguments suffisants pour apprécier le poids des influences culturelles du sud, de l'ouest et de l'est dans la constitution de ces cultures, phénomène qui ne peut être nié, mais on ne peut non plus négliger le rôle du substrat culturel de l'époque du bronze tardif, ce qui a assuré la perpétuation et la continuité de certaines traditions culturelles jusqu'au VIIIe - VIIe siècles av.J.C.

Dans la zone de silvosteppe de la Moldavie on a identifié trois horizons culturels qui appartiennent à la première époque du fer: les monuments de type Chişinău - Corlăteni (les Xe - IXe siècles av.J.C.), les monuments de type Basarabi - Şoldăneşti (la seconde moitié du VIIe siècle - le début du VIe siècle avant J.C.) qui ont longuement coexisté avec le complexe culturel Saharna - Soloncenii. Pour la zone de steppe entre le Nistru et le Danube, nous remarquons les monuments de type Cernogorovka et Novocerkask (le milieu du VIIIe siècle - la première moitié du VIIe siècle av.J.C.).

L'étape chronologique suivante est représentée par deux complexes culturels, stables sur la base territoriale et géographique. Pour la zone de silvosteppe, la culture gétique ancienne se caractérise par les monuments de type Stănceşti - Butuceni et ceux funéraires Bârseşti - Pârjolteni, et dans la zone de steppe les vestiges de type Beidaud - Tariverde - Cartal (Orlovka) - Berezani. C'est par ces monuments qu'on atteste l'apparition de "l'horizon culturel gétique ancien", qui représente l'anneau de liaison entre les cultures de l'Hallstatt thracique et celle gétique des IVe - IIIe siècles av.J.C.

A la période des VIe - Ve siècles av.J.C. correspond l'étape de définitivisation de l'ethnicité des Thraces septentrionaux, faites par quelques groupes culturels territoriaux entre lesquels on ne peut plus distinguer que des différences de nature locale. La civilisation des Thraco-gètes s'impose par quelques traits distinctifs qui la différencient de celle des Scites nord-pontiques et de celle sud-thraciques, comprise dans un espace unitaire, entre les Carpates, Staraja Planina, le Danube et la Mer Noire. A l'est, la frontière était conventionnellement le Nistru, mais la présence du matériel de

facture thracique est aussi attestée dans quelques établissements le long de la rive gauche du fleuve jusqu'aux steppes des embouchures du Bug. Celle-ci se concrétise dans la région du Bas Danube par les établissements Orlovka, Satul Nou, Staraja Nekrasovka, dans la zone de la rive nistréenne par les établissements de la rive gauche et du cours inférieur du Buge (Berezan, Olbia), prouvant la présence d'une enclave importante de population thraco-gète. Les vestiges thraco-gétiques des VIe - Ve siècles av.J.C. de cette période ne sont pas trop nombreux. On connaît en total 12 objectifs dans lesquels on a pu surprendre un niveau d'habitat appartenant à l'horizon chronologique respectif.

La présence des vestiges scites dans la région démontre seulement la domination politique du facteur scitique pendant les VIe - Ve siècles av.J.C., la situation ethno-culturelle de cette période ne pouvant être appréciée que selon les sources écrites, parfois tellement contradictoires. Les vestiges de ceux-ci dans l'espace est-carpatique, surtout celui pruto-nistréen sont représentés par des tombeaux de lutteurs et des découvertes isolées, concentrées dans quelques districts (Tiraspol, Grigoriopol et Dubăsari) et dans la steppe du Bugeac.

Pendant les VIe - Ve siècles av.J.C. on observe la tendance d'établir des indices communs du rituel funéraire, caractéristique pour tous les tribus nord-thraciques, et l'éparpillement de certaines formes de vases, surtout ceux bitronconiques, au corps élargi dans la partie inférieure et le cou cylindrique, à travers presque tout l'espace gétique exclut indubitablement la théorie d'une pénétration de ceux-ci, venant du sud du Danube dans les territoires est-carpatiques, y compris celui pruto-nistréen.

La période des IVe - IIIe siècles av.J.C. est la plus riche en vestiges archéologiques. On connaît jusqu'à présent environ 242 monuments gétiques à caractère différent (des habitats ouvertes, citadelles, nécropoles, tombeaux isolés, trésors) dont environ 154 se trouvent dans l'interfleuve Nistru-Prut (Niculiță I.T. 187, p.84) avec une plus grande concentration dans la zone centrale de silvosteppe de la Moldavie.

Par des fouilles systématiques, sondages et recherches de surface on a réussi à compléter l'image générale des vestiges

archéologiques gétiques des VIe - IIIe siècles av.J.C. dans l'espace Nistru-Prut qui totalisent jusqu'à présent 160 objectifs de 150 localités (pl. III).

La culture gétique de cette période est représentée par une suite d'objectifs différents du point de vue fonctionnel. Parmi ceux-ci nous distinguons des habitats fortifiées ou non fortifiées, des nécropoles, des tombeaux isolés, des trésors, des découvertes isolées etc. En somme on a étudié par des fouilles systématiques environ un tiers du nombre total de monuments, les résultats des investigations étant mis plus ou moins en valeur par la littérature de spécialité.

Pour la période des VIe - Ve siècles av.J.C. on connaît les forteresses de Rudi "La Șanț", Butuceni qui continuent le développement maximum de la forteresse étant représentée par une riche documentation archéologique (pl. I).

Pendant les IVe - IIIe siècles av.J.C. le nombre des habitats fortifiées s'augmente considérablement, celles-ci étant signalées à Butuceni, Hansca "Cetate", Hlinjeni, Mășcăuți, Mateuți, Saharna Mare, Potârca, Ofatinți (pl. XIII).

Deux habitats fortifiées ont été étudiées dans la région de Bas Danube, à Satu Nou et à Cartal (Orlovka) et une près de la rive du Nistru, à Pivdennoe (pl. XIII).

Une autre catégorie de découvertes est représentée par les habitats non fortifiées. Pour la période des VIe - Ve siècles av.J.C. on a étudié seulement trois objectifs: Hansca, Calfa et Grădinița, le nombre de celles-ci étant plus grand pour la période des IVe - IIIe siècles av.J.C.: Hansca "Pidașca", Hansca "La Matca", Hansca "Căprăria", Holercani, Mășcăuți, Calfa, Solonceni (pl. I et XIII).

Le rite et les rituels funéraires des VIe - IIIe siècles av.J.C. ont été étudiés dans le cadre de la nécropole de Dănceni (le Ve siècle av.J.C.), Hansca "Lutăria", Hansca I et Stolniceni. On a étudié en même temps quelques tombes isolés avec un inventaire céramique gétique: Pérjolteni, Palanca-Tudorova, Rașcov (les IVe - IIIe siècles av.J.C.) (pl. I et XIII).

Un quatrième groupe de découvertes est constitué par les trésors de parure et ceux monétaires. Dans le cadre de la première catégorie on retrouve le trésor de Mateuți, du IVe siècle av.J.C. et les

pièces découvertes isolément parmi lesquelles nous mentionnons le sommet de baldachin de Răscăieți, daté au Ve siècle av.J.C.

Une autre catégorie est fournie par les découvertes monétaires, représentées par les monnaies grecques de type Histria, Tyras, Olbia, Cyzic. découvertes à Stolniceni, Doroțcoe, Butuceni, Cartal, les monnaies de type macédonien, connues par les découvertes de Lărguța, Sarata, Anadol, Gura Galbenă, Șipoteni, Reni, les monnaies barbares de type Huși-Vovreiești: Braniște, Edinița, Lărguța, Leușeni, Lopatna, Mărcăuți, Ungheni, Zăbriceni.

L'aire géographique d'éparpillement des vestiges gétiques comprend, surtout la zone centrale et nordique de silvosteppe (environ 33%), en se concentrant de prédilection dans le Plateau Central de la Moldavie. Dans la steppe et dans les zones d'interférence les découvertes gétiques sont peu nombreuses, reflétant de la sorte le caractère de la situation politico-militaire de la région dans diverses étapes chronologiques.

11 des objectifs archéologiques sont emplantés dans la terrasse supérieure du Nistru, dans la zone périphérique des Collines du Hotin, parmi lesquels nous mentionnons les habitats d'Arionești, Tolocănești, Rudi et aussi celles de Mărcăuți, Corestăuți.

Le long du cours moyen du Nistru il y a un autre groupe d'habitats ouvertes et fortifiées comme par exemple celles de Curățura, Hlinjeni, Saharna Mare, Horodiște et Mateuți et sur les collines du Răut. Dans les terrasses et dans les dépressions on connaît les forteresses d'Iserovo, Furceni, Potârca, Butuceni, Mășcăuți, Hârtopul Mare.

Les deux sous-unités géographiques (Les Collines du Hotin et la Dépression du Răut) sont caractérisées par un landschaft montueux et à terrasses, continuellement fouillé par les eaux du fleuve Nistru et de ses affluents.

27 des objectifs découverts sont concentrés dans le périmètre du Plateau Central de la Moldavie, le Plateau du Bâc, les Collines de Botna, la Plate-forme du Cogâlnic au les Collines de Tigheș étant surtout rencontrés dans la zone méridionale, caractérisée par un relief montueux. Plus elles s'avancent vers le sud, plus les collines du Tigheș et de la Plate-forme du Cogâlnic s'aplatissent, formant finalement un tout, avec la steppe du Bugeac.

La prédilection pour les endroits hauts, difficilement accessibles, offrant une bonne visibilité des environnements peut être expliquée pas seulement par la perpétuation d'une tradition hallstattienne d'habitat mais aussi par le spécifique de la situation historico-politique des communautés gétiques des IVe - IIIe siècles av.J.C., marquée par le danger scitique venant de l'est.

La carte des découvertes archéologiques des VIe - Ve siècles av.J.C. comprise entre la phase finale des monuments de type Basarabi et la fin du Ve siècle av.J.C. reflète l'éparpillement dispersé de celles-ci à travers tout l'espace pruto-nistréen, étant bien connus dans la région de silvo-steppe. En steppe on a étudié les habitats fortifiées de Cartal (Orlovka) et Satu Nou, à présent sur la territoire de l'Ukraine. On a signalé, en total, 12 objectifs (pl. I).

Etablissements fortifiées

On connaît deux cités dans la zone de silvosteppe à Rudi et à Butuceni, où on a effectué des investigations plus amples qui ont permis la mise en évidence d'un niveau d'habitat des VIe - Ve siècles av.J.C. A Butuceni l'élément de datation est représenté par une applique cruciforme en bronze avec des analogies proches dans la silvosteppe nord-pontique.

Au contraire, à Rudi l'identification d'un niveau d'habitat du Ve siècle av.J.C. a été réalisée à la base de certaines découvertes de fragments d'amphores grecques. Le fait que ceux-ci se trouvaient dans l'enceinte de la cité ne constitue pas une preuve convaincante pour supposer l'existence de certaines fortifications contemporaines à l'habitat du Ve siècle av.J.C., l'édification de celles-ci dans une période antérieure aux IVe - IIIe siècles av.J.C. restant hypothétique.

La structure su système défensif

Les éléments de base en sont le repli et la fosse. Dans le repli de Butuceni on a surpris deux rangées de fosses circulaires (d = 15-25 cm, prof = 20-30 cm), creusées en roche. La distance entre les fosses atteint des valeurs comprises entre 1-3,45 m et celle entre les parapets jusqu'à 7,2 m.

La combinaison de tous les éléments constitutifs a permis la reconstitution du système défensif antique. De la sorte, on considère qu'à la base du repli de terre on a aménagé une carcasse en bois, soutenue par deux alignements de piliers plaquée de roches

cassées. Au-dessus de celle-ci on a déposé une couche de terre et de gravier bien tassé.

D'après l'endroit de l'emplacement, la configuration du terrain et respectivement de l'enceinte et d'après la structure du système défensif les forteresses de l'espace interfluvial Nistru-Prut enregistrent des analogies qui les apparentent à celles de la rive droite du Prut (Stâncești, Cârdești) et de la Dobroudja (Beidaud, Beștepe) auxquelles elles sont partialement contemporaines. C'est dans le même type de forteresse fortifiées que s'encadrent les découvertes de Teleac, Bodoc, Sona de l'aréal intercarpatique.

Etablissements non fortifiées

On connaît les habitats de Dănceni, Suruceni et Hansca, emplacées dans des vallées, sans des possibilités de défense naturelle. Au contraire, le terrain offrait des conditions propices à la pratique d'une agriculture avancée par des sols fertils et par un dense réseau fréatique. Les fouilles d'ampleur effectuées à Calfa et à Grădinița, situées sur les rives du Nistru ont eu comme résultat la découverte d'un niveau d'habitat correspondant aux VIe - Ve siècles av.J.C.

Complexes d'habitat. Foyers. Aménagements ménagers

Par les fouilles effectuées à Hansca "La Matca" on a découvert une habitation des VIe - Ve siècles av.J.C. à deux chambres. Elle est orientée sur l'axe longitudinal, la direction étant est-ouest. Dans le coin de N-E on a découvert les traces d'une fosse ménagère (pl. XIX/5).

Foyers. Une seule installation à chauffer de ce type est connue; elle a été découverte dans le cadre de l'habitation de Hansca, étant faite en pierres de rivière unies avec de la terre glaise; elle a une forme ovale avec le diamètre de 54 et respectivement 46 cm.

Fosses. La fosse du cadre de l'habitation de Hansca "La Matca" avait dans le plan les dimensions de 120 x 160 cm. En section elle avait une configuration cylindrique, aux murs verticaux, et la profondeur de 170 cm.

Le rite et les rituels funéraires

On n'a étudié jusqu'à présent que quelques tombeaux d'incinération isolés (Pârjolteni, Palanca, Tudorovo) avec l'inventaire céramique de facture gétique, et les 42 tombeaux de Dănceni.

On remarque quelques types de tombeaux: 1) fosses sépulcrales simples (au plan arrondi ou rectangulaire); 2) fosses rectangulaires avec couvercle de verges recouvertes de terre glaise, appuyé sur les bords de la fosse au soutenu par quelques piliers (emplacés sur le fond de la fosse); 3) tombeaux avec fosse d'accès et chambre funéraire (pl. X/1,2; pl. VI).

On a pratiqué le biritualisme, le rite de l'incinération étant prédominant. Du nombre total de 42 tombeaux de la nécropole de Dănceni, 27 ont été d'incinération, et 15 d'inhumation, le pourcentage entre celles-ci étant de 64% contre 36%.

Dans le cadre des tombeaux d'incinération, la déposition des os calcinés et des pièces d'inventaire a été réalisée directement sur le fond de la fosse ou dans des urnes funéraires. La majorité des tombes d'inhumation ont été pillées dès l'antiquité rendant, de la sorte, facile l'identification des défunts.

L'inventaire archéologique. La typologie des formes céramiques

La céramique à la main: type I: des pots de type cloche (3 variantes) (pl. III/2,4; pl. XI/6; pl. XII/1; pl. VIII/5; pl. XII/2; pl. VIII/1); type II: des pots bitronconiques, au profil bien mis en évidence et les bords légèrement rabattus vers l'extérieur (2 variantes) (pl. XI/5; pl. XI/1); type III: des pots de type cruche; type IV: des terrines (2 variantes) (pl. XI/7; pl. IX/3; pl. IX/6; pl. IX/17); type V: des tasses (pl. XI/3).

La céramique à la roue. Sur le territoire interfluvial Nistru-Prut nous distinguons deux catégories de pots: I - des terrines en pâte grise, mate (pl. VIII/8, XI/4); II - des tasses de forme bitronconique à l'anse surélevée (pl. XI/3).

La céramique d'importation. Les découvertes de céramique grecque, dont la plupart représentent des petits pieds d'amphore de Chios, dans le cadre des habitats de Rudi, Butuceni, Hansca et Grădinița offrent la possibilité d'un encadrement chronologique plus précis de celles-ci en les plaçant entre les limites des VIe - Ve siècles av.J.C.

Les autres catégories de pièces. On en remarque quelques catégories • Des pièces d'armement: des pointes de flèche en bronze, à trois petites ailes, des pointes de flèche en os (pl. VII/6,22;

X/5-14), des pointes de lance, des épées du type "akinakes", des couteaux • Des pièces d'harnachement: des morrs, des appliques décoratives, des pièces en os avec des représentations zoomorphes, réalisées dans la manière du style animalier scitique • Des pièces de parure, des bracelets en bronze, des pièces en os. La tendance à la schématisation incohérente du motif zoomorphe est attestée aussi pour la pièce en bronze découverte à Răscăieți (le district Olănești) dans des conditions inconnues qui datent de la même période.

Découvertes gétiques des IVe - IIIe siècles av.J.C. Etablissements fortifiés

Dans l'espace nistro-prutéen, on a signalé 40 forteresses dont seulement quelques unes ont été soumises à des recherches systématiques (Rudi, Butuceni, Mășcăuți, Cartal (Orlovka), Satu Nou, Pivdennoe) ou aux sondages archéologiques (Potârca, Saharna Mare, Hansca. Hârtop, Alcedar, Mateuți, Ofatinți), le reste étant signalé par des recherches de surface (Horodca mare, Horodca Mică, Horodiște, Durlăști, Hârtopul Mic, Isacovo, Morozeni, Dâșcovo, Ghiliceni, Poiana etc).

Leur emplacement sur la place des habitats hallstattiennes et la présence de certaines découvertes de facture hallstattienne dans le cadre des habitats des IVe - IIIe siècles av.J.C. prouvent une continuité de l'habitats tout le long du millénaire. De la sorte, à Rudi, Stohnaja, Revichi, Saharna Mare, Saharna Mică, Hlinjeni, Butuceni, on a attesté l'horizon culturel Saharna - Soloncenii. A Butuceni, Satu Nou, Cartal (Orlovka), la région Odessa, Ruhotin ("Valea Turcului" et "Zamka"), la région Cernăuți on a identifié des complexes de matériel archéologique des VIe - Ve siècles av.J.C. (pl. I).

La surface des gisements varie de 1-1,5 ha (ex: Saharna Mică, Horodca Mică, Furceni Cot), la majorité ayant portant des valeurs comprise entre 3-15 ha (Mășcăuți (pl. XIV/3). Hlinjeni II, Rudi, Potârca, Cartal (Orlovka), Saharna Mare). On signale parfois des dimensions plus grandes comme c'est le cas des forteresses de Butuceni (20 ha) (pl. II) ou Satu Nou (70 ha).

D'habitude les enceintes ont une forme polygonale irrégulière, aux côtes courtés. Dans d'autres cas comme par exemple dans les habitats fortifiées de Lipnic, Mateuți (pl. XIV/1), Hlinjeni II, la surface fortifiée a le contour circulaire ou ovoidal

La classification des forteresses d'après les formes de relief

On observe une concentration des habitats fortifiées dans les zones de silvosteppe et moins dans les steppes. Du nombre total de 9 forteresses étudiées dans la région, 7 proviennent de la silvosteppe (Butuceni, Rudi, Saharna Mare, Potârca, Mășcăuți, Hansca, Hârtopul Mare) et 2 de la steppe du Bugeac (Satu Nou et Cartal (orlovka) la région Odessa) (pl. XIII).

Les fortifications ont été, d'habitude, remplacées dans des endroits avec une capacité augmentée de défense, assurée par les formes mêmes de relief qui pouvaient être des terrasses, promontoires, altitude des collines, étant aménagées au plus près de sources d'eau et de nourriture.

La typologisation des fortifications a été effectuée d'après quelques critères techno-géographiques le spécifique de l'emplacement géographique et la surface de celle-ci, le type de fortification, la structure et la composition du système de défense.

Dans le cadre de l'emplacement des forteresses de l'interfleuve Nistru-Prut, nous pouvons mettre en évidence 4 formes de relief:

- a) construites sur des promontoires ("le promontoire barré" ou "éperon barré") (ex: Butuceni, Olișcani, Hârtopul mare, Stroiești, Rudi "La Șanț");
- b) emplacements sur des hauteurs dominantes, protégées de tous les côtés par des versants abrupts (ex: Hansca (Hâncu I., 1996, p.2)). Le spécifique de ce type d'objectif est l'organisation d'une ligne de fortification sur tout le territoire de l'enceinte, de forme polygonale irrégulière à tendances d'arrondissement de la configuration de celle-ci;
- c) "forteresses en forme de fer à cheval" situées sur les rives abruptes des rivières, au système défensif de forme semicirculaire: Curățuri (pl. XIV/2), Stohnaja "La Revichi", Furceni-Cot, Furceni-Selitra, Scoc, Ofatinți;
- d) fortifications emplacements dans des vallées ouvertes.

Leur présence dans la zone s'explique par l'opportunité de certaines conditions stratégiques (le blocage des voies d'accès) ou géographique (l'absence des terrains avec des possibilités naturelles de défense).

La typologie et la structure du système défensif

Des fortifications consistant en fosse et repli: les deux éléments sont caractéristiques à toutes les habitats fortifiées dans le cadre desquelles nous attestons une (Durlești, Mășcăuți, Pojoreni, Horodca Mică, Hlinjeni II, Alcedar, Curătura, Tudorovo I et II) ou plusieurs lignes de défense (Horodiște (2), Jojnița (2), Pănășești (3), Rudi "La Șanț" (4), Butuceni (7)).

L'édification du repli et de la fosse s'effectuait à travers tout le périmètre de l'enceinte ou seulement dans les portions accessibles, la configuration du système de défense étant déterminée par le relief du terrain. Dans la structure des replis il y avait souvent des palissades de bois faites de poutre avec le diamètre de 15-20 cm. Celles-ci étaient fixées verticalement, l'une à côté de l'autre le long de la crête du repli, amplifiant la solidité de la construction (Butuceni, Hârtopul Mare, Rudi, Potârca, Saharna Mare).

Parfois lorsque les lieux d'accès dans l'enceinte n'étaient pas suffisamment accidentés, la pente était aggrandie par l'escarpement du sol (Hârtopul Mare, Olișcani, Rudi, Mășcăuți, Butuceni). Ailleurs pour empêcher la terre du repli de s'écouler, on aménageait à la base de la pente extérieure du repli une plate-forme de consolidation (ex: Mateuți).

Au cas où le système de fortification occupait un segment important du périmètre de l'enceinte ou bâtissait des tours de contrôle; c'étaient des constructions solides avec des fondations de pierre cassée et de terre qui, outre le fait qu'elles consolidaient le repli, offraient de larges possibilités d'observation des alentours (Rudi, Saharna Mică).

Une autre ligne défensive assurait parfois l'accès de défenseurs des forteresses vers les sources d'eau si celles-ci étaient en dehors de l'enceinte (ex: Rudi).

La structure du repli

La composition du repli, étudiée par la section de celui-ci, comprend les éléments suivants: terre, pierre, bois, assemblés dans un système bien conçu.

Pour fortifier la construction, à la base du repli on aménageait des cassettes de bois, fixées verticalement en deux ou plusieurs alignements, ultérieurement remplies de pierre et de terre (Mateuți, Butuceni). Pour résister au poids du manteau de pierre, les piliers de

bois étaient soutenus par des poutres transversales.

Le statut fonctionnel de forteresses

On observe le groupement de certains objectifs fortifiés mais aussi de ceux non-fortifiés autour des centres plus grands formant de la sorte des "nids". Par exemple dans le groupe d'établissement de Saharna on a signalé 4 fortifications et plus de 10 non fortifiées qui gravitent autour de la cité Saharna Mare. Dans la zone d'influence de la cité Butuceni il y a quelques fortifications mais de moindres dimensions (Potârca, Mășcăuți, Scoc, Furceni-Selitra, Furceni-Cot) et beaucoup d'habitats ouverts; autour de la cité Mășcăuți - environ 9, à Ivancea - 10, à Brănești - 3. La même structure a été observée dans le cadre du groupe Hansca, le noyau étant représenté par l'habitat fortifié Hansca "Cetate" et les approximativement 7 établissements qui l'entourent (pl. XIII).

L'hierarchisation structurale des positions d'emplacement exprime directement la liaison de celle-ci au statut fonctionnel des cités. De la sorte, les enceintes fortifiées du type Saharna Mare, Rudi, Butuceni auraient pu constituer des centres politico-administratifs et des résidences tribales, étant en même temps utilisées comme des cités de refuge, en cas de danger. La découverte du sanctuaire circulaire de Butuceni, unique dans l'aréal est-carpatique de la période des Ve - IIIe siècles av.J.C. plaide en faveur du fonctionnement de l'espace nistro-prutéen (pl. IV/3).

Etablissements non-fortifiés

On a identifié jusqu'à présent 109 établissements non-fortifiés au niveau d'habitat des IVe - IIIe siècles av.J.C. irrégulièrement réparties à travers tout l'espace Nistru-Prut, concentrées dans les bassins des grandes et petites rivières. La majorité des habitats en question ont été découvertes sur la rive droite de Nistru: Poiana I-VIII, Saharna ("Valea Grimidon", "Valea Mănăstirii", "Valea Furnicar", "Valea de Mijloc", "Valea Țiglău") etc.

Un autre groupe d'habitats est concentré dans la vallée de la rivière Răut (Mășcăuți, Ivancea, Brănești, Potârca etc.) étant aménagées autour des habitats fortifiées qui portent les mêmes noms.

Dans la steppe de Bugeac le nombre des habitats identifiées continue à rester assez insignifiant, elles étant signalées à côté des

localités Căușeni, Olănești, Tudorova, Zărnești, Bolgrad, Veseloc III, Gura Bâcului, Palanca, tout comme dans la zone de littoral: Cebanovka, Sergeevka, Zatoca, Jeltyj Jar, Zarecnaja.

En ce qui concerne l'emplacement géographique des objectifs en question, on n'a pas surpris aucune irrégularité dans le choix du terrain. On a surtout utilisé les terrasses des rivières, les hauteurs dominantes, les vallées des petits cours d'eau. Dans la steppe ils ont été signalés le long des rives des fleuves le Nistru et le Danube et dans la zone de littoral.

D'après la manière d'organisation et de distribution des habitats nous distinguons quelques variantes d'emplacement: "en nids" (Saharna, Mășcăuți, Hansca), "en file" (Poiana I-VIII, sur le cours moyen du Nistru, Ivancea, Brănești dans la vallée du ruisseau Ivancea, Udobnoe, Palanca, Coasa, Veseloe, sur la rive droite de la rive nistréenne), isolées (Pârjolteni, Horodca, Corestouți, Budei, Zărnești).

Un autre trait des habitats ouvertes est le degré d'intensité de la couche culturelle, dont l'épaisseur peut atteindre 0,80-0,90 m (par ex. Hansca I, Saharna Mare), dans d'autre cas elle ne dépasse pas 0,50-0,70 m (par ex. Hansca "Limbari", Hansca "Căprăria", Hansca "Toloacă").

Complexes d'habitat. Foyers, fosses, annexes ménagères

Les recherches systématiques de Hansca "Toloacă", Hansca "Pidașca" ont démontré la même manière d'organisation de l'espace locatif et des annexes ménagères comme dans le cas des objectifs de l'enceinte des habitats fortifiées de Butuceni, Pivdennoe, Mateuți, Alcedar.

En fonction du type d'aménagement de l'habitats par rapport au niveau de transgression antique, nous distinguons deux catégories de constructions: des habitats de surface (Butuceni, Mateuți, Hansca "Limbari", Alcedar, Pivdennoe) et enfoncées dans la terre (des huttes et des demi-huttes: Hansca, Pivdennoe, Calfa).

D'après les matériaux utilisés nous distinguons des constructions en pierre et en torchis (Pivdennoe, les complexes A, B, V, C, Hansca) et des constructions aux murs en terre glaise, couverts sur un échafaudage de bois (Hansca "Toloacă", Hansca "Căprăria", Hansca "Limbari", Ofatintî).

Ce type d'habitation occupait des surfaces variables de 15-30 m carrés à 60-70 m carrés, étant emplanté sur un squelette de piliers, unis par une lacerie de verges sur lequel en torquis ont été murées.

Parfois le fondement de l'habitation, surtout à l'intérieur était fait de blocs de pierre dont l'épaisseur était de 0,15-0,20 m. De telles constructions ont été signalées à Hansca "Căprăria", Ofatinți, Alcedar.

Foyers, fosses, annexes ménagères

Foyers de forme circulaire ou rectangulaire irrégulière aux côtés presque égaux, aménagés directement sur le sol. Ceux-ci sont représentés par un plaste en terre glaise très brûlée, avec l'épaisseur de jusqu'à 10 cm. Parfois au-dessous de la croute de terre glaise il y avait aussi un lit de gravier. A Holercani on connaît deux foyers de forme ovale, avec les dimensions de 1,20 x 1,60 m et 0,60 x 0,80 m, étant faites rouleaux de terre glaise (0,20 x 0,10 m). C'est dans la même habitation qu'on a découverte les décombres d'un four, aménagé sur une plate-forme faite de plaques de calcaire unies avec de la terre glaise. Les traces de l'union à l'aide des verges nous font supposer que le four avait une voute de terre glaise, soutenue par une carcasse de bois.

Fosses. En fonction de leur forme, nous distinguons plusieurs catégories: des fosses cylindriques, des fosses en forme de cloches, des fosses à section trapézoïdale ou demi-ovale. Leurs dimensions varient entre 1-1,40 x 2,50 m pour le diamètre et 0,45-2,15 pour profondeur. On en connaît dans le cadre des habitats de Pivdennoe et Hansca. Elles étaient parfois emplantées à l'intérieur des habitations ou tout près de celles-ci (Ofatinți, Hansca "Limbari", Pivdennoe).

Annexes ménagères. Jusqu'à présent on en connaît deux complexes qui font partie de l'habitation de Hansca "Limbari" (pl. XVIII/B₁ - B₂).

Trésors. On en distingue plusieurs catégories: a) des trésors d'objets de parure (Mateuți, pl. XXXIX, 2, 4); b) des trésors mixtes (pièces de parure et monnaies: Lărguța, pl. XXXIX, 7, 8); c) des découvertes monétaires: trésors et découvertes isolées.

On a signalé jusqu'à présent 37 découvertes qui comprennent environ 1468 monnaies (pl. XL). Les découvertes des monnaies de

Histria sont les plus fréquentes. Leur pénétration dans l'interland barbare est attestée dans un vaste territoire compris entre le nord-est de la Bulgarie et la rive gauche du Nipru. Dans l'espace pruto-nistréen les découvertes de monnaies histriennes ont été enregistrées dans le cadre des trésors de Doroțcoe et Stolniceni (pl. XLI/3).

Pour ce qui est de l'aréal de diffusion des monnaies du type Tyronon, celui-ci comprend surtout le complexe d'habitats fortifiés gétiques du bassin moyen du Răut et celui du ruisseau Botna (Doroțcoe, Butuceni, Trebujeni, Palanca), ces monnaies ne pas étant connues à l'ouest du Prut (pl. XLI/4,5).

La monnaie olbienne est représentée seulement par 4 exemplaires isolés, découvertes le long du Danube inférieur et sur la rive gauche du Prut (un exemplaire à Brânzeni et un autre dans un endroit inconnu, sans contexte archéologique (pl. XLI/2).

C'est toujours le long du Bas Danube, dans la localité Cartal (Orlovka) qu'on a signalé la découverte d'un trésor important comprenant 74 monnaies d'électrum du type Cyzic, formé de trois séries chronologiques d'émissions monétaires (pl. XLI/1).

Dans l'espace pruto-nistréen on connaît environ 1019 exemplaires de monnaies macédoniennes (pl. XLII). Leur présence est attestée dans le cadre des trésors d'Anadol (le district Reni) et de Lărguța et aussi par les découvertes isolées d'Albota de Sus, Corcmaz, Șipotenii, Gura Galbenă. Le plus grand éparpillement a été connu par les monnaies de Filip II et d'Alexandre le Grand, qui constituent environ 73% du nombre total d'émissions macédoniennes connues dans l'aréal est-carpatique.

La cartographie des monnaies barbares du type Huși-Vovriești indique 13 endroits dont 4 trésors et 9 découvertes isolées, concentrées surtout dans la zone centrale et nordique de la silvosteppe pruto-nistréenne. L'apparition et l'éparpillement de ce type de monnaie ont été déterminés par un certain niveau de développement socio-économique des communautés géto-daces lorsque des conditions propices à un échange monétaire ont été créées.

Il faut remarquer que l'espace de diffusion de celles-ci coïncide à l'aréal d'éparpillement de la culture Poieniști-Lucașeuca. A la suite

de ces circonstances, dans l'historiographie roumaine l'idée de l'origine celtique de ces émissions s'est cristallisée (Preda C. 1973, p.130, 131). Mais le caractère singulier de certaines découvertes (Stolniceni) où les monnaies du type Huși-Vovriești sont associées à celles histriennes, datées pendant le dernier quart du IVe siècle av.J.C. pourrait aussi offrir d'autres solutions concernant l'origine des monnaies du type Huși-Vovriești.

On est face le dilemme de la décision si l'élargissement de la limite chronologique de diffusion des émissions monétaires respectives peut être accepté, en devançant la date de leur parution ou la circulation de la monnaie histrienne doit être apportée jusqu'à la fin du IIIe siècle av.J.C. y compris. La variante d'une thésaurisation ne peut elle non plus être exclue. Le même problème concerne aussi les hachettes à ailettes, dont l'origine hallstattienne ne peut être niée.

A ce point de la discussion, nous devons remarquer aussi que la plupart des découvertes du type Huși-Vovriești proviennent des habitats géto-daces, aucune habitats du type Poieniști-Lucașeuca n'étant signalée jusqu'à présent, ce qui constitue un argument en faveur de la possibilité de leur apparition indépendamment des influences allogènes.

Le rite et les rituels funéraires

Les coutumes et leur pratiques funéraires des IVe - IIIe siècles av.J.C. sont connues par les recherches entreprises dans le cadre des nécropoles de Hansca "Lutăria", Hansca I et Stolniceni, ce dernier objectif étant encore à l'état d'étude. Il s'agit surtout de nécropoles birituelles, où l'incinération prédomine (3 des 4 tombes de Hansca I étaient d'incinération; à Hansca "Lutărie" 62 tombes étaient d'incinération et 8 d'inhumation auxquelles s'ajoutent 2 cénotaphes).

Une situation tout à fait singulière est rencontrée à Stolniceni, où dans le cadre d'une enceinte fortifiée on a identifié plus de 20 tombes dont seulement 2 ont été partialement étudiés. On n'a pas encore découvert aucune tombe d'incinération, tous les 8 défunts étant déposés en position dorsale ou recroquevillée. En ce qui concerne l'aménagement des tombes, on a pratiqué les fosses simples, rectangulaires ou ovales. Dans la pratique de l'incinération nous distinguons quelques aspects d'après la manière de déposition des os cinéraires dans la tombe: directement sur le fond de la fosse

ou dans des urnes funéraires, couvertes parfois d'un couvercle.

Les défunts étaient brûlés dans un endroit aménagé spécialement dans ce but, comme on l'a pu constater dans le cadre de la nécropole de Hansca Lutăria (pl. XVIII/A) où on a découvert les ruines d'une construction en forme de four. On n'a pas récupéré la voute du four, la forme de laquelle, on suppose qu'était demicylindrique d'après l'inclinaison des murs, faits d'une mélange de terre glaise et de pailles.

Bien qu'il soit assez austère et peu diversifié, l'inventaire funéraire des tombes comprend quelques formes de céramique de tradition hallstattienne, les pièces en métal et en os étant peu nombreuses.

L'inventaire archéologique

L'assortiment céramique découvert dans le cadre des monuments gétiques des IVe - IIIe siècles av.J.C. est beaucoup plus diversifié en comparaison avec celui de la période précédente. Du point de vue de la technique du modelage de la pâte nous distinguons trois catégories de vases: la céramique grossière, à la surface grumeleuse et la composition de la pâte nonhomogène; la céramique de cuisine à la surface soignée, avec des traces de polissage; la céramique réalisée à la roue, à pâte bien homogénisée et fine.

On a constaté que plus de 98% du matériel connu représentent la céramique réalisée à la main et seulement environ 2% celle réalisée à la roue du potier.

La céramique à la main

Type I: des vases tronconiques, allongés, en forme de "cloche" dans le cadre desquels on différencie 5 variantes (pl. XXIII/2, 4, 5, 6, 8, 9, pl. XXIV/1, 4, 8).

Type II: des vases bitronconiques de grandes dimensions, prévus de boutons au milieu ou sur la partie inférieure du corps, au goulot légèrement rabattu vers l'intérieur, parfois décorés sur la partie supérieure d'une bande alvéolaire.

Type III: des cruches (2 variantes) (pl. XXII/1, 4, XXIII/3).

Type IV: des bols. Des vases tronconiques au profil courbé et le bord légèrement rabattu vers l'intérieur (pl. XXII/10).

Type V: des terrines. Des vases tronconiques à l'épaule bien

dessiné et le bord droit ou légèrement rabattu vers l'intérieur (pl. XXII/5-7, pl. XXIV/23, 26, 27, 29, pl. XXVII/1-6).

Type VI: des tasses à l'anse surélevée (pl. XXII/2).

Type VII: des compotiers (1 ex.) prévus de pied et à la coupe tronconique, légèrement courbée, au bord supérieur rabattu vers l'intérieur (pl. XXII/8).

Type VIII: des verres de forme tronconique ou cylindrique au bord droit, décorés parfois de proéminences aplaties ou de boutons (pl. XXIV/2, 3).

Type IX: des vases miniaturaux.

La céramique à la roue

Type I: des vases tronconiques allongées en forme de "cloche".

Type II: des terrines reproduisant la forme des lekanes grecques à l'anse finie par 2 boutons coniques (pl. XIX/1-4).

Type III: des vases au corps allongé de forme bitronconique au goulot bien profilé et le bord supérieur rabattu vers l'extérieur (pl. XIX/5).

La céramique d'importation

1. Des amphores de Thassos (pl. XXIV/1). L'importation de ces amphores est bien documentée dans les habitats de Pivdennoe, Zatoka, Sergeevka, Cebanovka.

2. Des amphores de la Héraclée Pontique (Sergeevka, Pivdennoe, Calfa, Mateuți) (pl. XXII/6,7, pl. XXXIII/1).

3. Des amphores de Sinope (Pivdennoe, Butuceni) (pl. XXXII/8).

4. Des amphores de Chersonesos (Pivdennoe, Butuceni).

5. Des amphores de type Soloha I et II, Ust'Labinsk, Rodos et Cos, découvertes dans le cadre des habitats de Pivdennoe, Butuceni, Potârca.

La quantité imposante de fragments céramiques grecs du cadre des habitats gétiques (à Butuceni celle-ci occupe environ 25% de tout l'inventaire céramique) reflète l'intensification des échanges commerciales entre les Gracs et les autochtones.

D'autres catégories de pièces dans le cadre desquelles nous distinguons les catégories fonctionnelles suivantes:

1) Des pièces d'armement: des pointes de flèche en bronze à trois ailettes (pl. XXV/4, XXX/8); des couteaux de fer au bord courbé

(pl. XXV/5).

2) Des outils de travail: a) en fer: des faucilles, aiguilles perforées, gros anneaux, poinçons; b) en bronze: des poinçons; c) en os d'animal: des rasoirs, patines, couteaux de tannerie, alènes, spatules, manches de couteau (pl. XXV/2, XXXVIII/5,6, XXXVII/3, 7); d) en argile: des fussaioles bitronconiques et sphériques (pl. XXV/6-8, XXVIII/2, 3, 8, XXX/3-7); e) d'autres matériaux: des couteaux en grès, des poids de plomb (pl. XXV/1).

3) Des matrices en pierre (pl. XXXVII/1, 4, XXXVIII/4).

4) Des pièces d'harnachement: a) des morrs en fer (pl. XXXVIII/8); b) des anneaux pour les harnais.

5) Des pièces de parure: des appliques en os (pl. XXXVIII/7), des perles en terre glaise (pl. XXXIII/5-7), des boucles de ceinture en fer (pl. XXXVIII/2), des bracelets en bronze (pl. XXXV/6), des boucles d'oreille en or (pl. XVII/6).

6) Des pièces de culte: des figurines anthropomorphes (pl. XXXVI/1-9, XXXV/5).

Les rites et les rituels funéraires des Gètes de l'interfleuve pruto-nistréen des VIe - IIIe siècles av.J.C. dans le contexte des découvertes funéraires de l'aréal carpato-danubien

Une source importante pour connaître la spiritualité d'un peuple est représentée par la recherche des rites funéraires. Tout en considérant la mort comme une étape de passage d'un niveau d'existence à un autre (Eliade M., 1992, p.39-42) l'homme a créé une suite d'activités censées assurer au défunt la transgression ou, peut-être de peur face au danger que celui-ci représentait pour le monde des vivants.

Pour la période gétique ancienne (la fin des VIe - Ve siècles av.J.C.) les vestiges archéologiques de l'espace entre le Nistru et le Prut sont assez peu nombreux en comparaison à l'étape suivante.

C'est de la fin du VIe siècle av.J.C. et par les tombes isolées de Pârjolteni, Palanca-Tudorova. La recherche des nécropoles et des tombes isolées a permis la mise en évidence de certains traits spécifiques au rite et aux rituels funéraires des Gètes anciens de la silvosteppe de l'interfleuve Nistru-Prut et de leur évolution dans la période qui suit celle-ci. Dans cette période c'est surtout l'incinération qu'on pratique, mais elle n'est pas l'unique rite

d'enterrement pratiqué, fait documenté aussi bien par des matériaux archéologiques que par des sources écrites.

Les tombes d'incinération ont été découvertes à Pârjolteni, Palanca-Tudorova et Recea, et des nécropoles à Slobozia, Tigveni, Ferigile. Bârsești, où tous les défunts ont été brûlés, les restes cinéraires étant déposés dans des urnes ou parsemés dans la fosse sépulcrale.

Au contraire, à Dănceni, de 42 découvertes, 27 sont d'incinération et 15 d'inhumation. Le pourcentage des tombes d'inhumation baisse pendant la période suivante. De la sorte de 72 tombes étudiées dans le cadre de la nécropole de Hansca "Lutăria", seulement 8 étaient d'inhumation, ce qui ne représente qu'un seul pourcent.

Mais dans les nécropoles de Poiana, Stolniceni (dans un quart de tumulus on a dépisté 8 tombes d'inhumés), Stelnica (le département d'Ialomița) et Isaccea "Stația de gaz metan" on n'a découvert que des tombes d'inhumation.

Pour ce qui est de la zone de littoral de la Dobroudja les recherches ont montré que pendant une longue période de temps comprise entre les VIe - Ve siècles av.J.C. et le IIe siècle av.J.C. c'est l'inhumation qui prédomine.

L'explication de ce phénomène, de la présence notable des tombes d'inhumation dans une période où l'incinération se généralisait, est mise sur le compte de la perpétuation d'une tradition funéraire hallstattienne. Mais l'influence de certaines traditions funéraires scitiques, manifestées par la présence même, pendant certaines périodes, des éléments scitiques sur le territoire respectif, concentrés surtout dans la steppe, ne peut être en aucun cas niée.

L'emplacement géographique des nécropoles

Toutes les nécropoles ont été aménagées dans des endroits hauts, avec une large visibilité des promontoires, terrasses, pentes de colline, ce spécifique topographique caractérisant aussi bien les nécropoles de l'espace pruto-nistréen (Dănceni, Hansca "Lutăria", Hansca I, Stolniceni) que celles de l'aréal carpato-danubien et de la Dobroudja (Murighiol, Telița, Satu Nou, Grădiște, Cernele-Craiova etc.).

Le type de tombes

Exception faite des tumulus de l'enceinte fortifiée de Stolniceni, toutes les tombes gétiques découvertes en Moldavie dans la partie gauche du Prut ne présentent pas de traces d'aménagements tumulaires bien qu'il ne soit pas impossible qu'il y ait eu initialement des signes de démarcation en forme de buttes. La coutume de dresser des tumulus au-dessus des tombes proprement dites est spécifique surtout aux tombes "princières" gétiques comme celles d'Agighiol, Peretu, Găvan, mais cette coutume est aussi présente dans certaines nécropoles (Cucuteni, le département d'Iași, Zimnicea, Histria, Branicevo, Jankova et Drumevo du nord-est de la Bulgarie).

La distribution des tombes dans le cadre des nécropoles

On n'a pas encore pu établir une organisation interne des nécropoles d'après le rite funéraire (dans le cas des nécropoles birituelles), les tombes étant pour la plupart concentrées vers le centre (par ex. Hansca "Lutăria"). Dans la nécropole de Seliște, du VIe siècle av.J.C. on remarque l'existence de petits groupes de tombes séparés par des distances relativement plus grands que celles pratiquées entre les tombes, à l'intérieur de chaque groupe. Cette situation est aussi attestée dans la nécropole de Dănceni.

Les types de constructions funéraires

La principale forme de tombe est représentée par les constructions au-dessous du sol antique, surtout les *fosses simples à plan rectangulaire ou ovale*.

1) Les fosses rectangulaires ont de grandes dimensions étant surtout destinées aux tombes d'inhumation.

2) Les fosses à plan circulaire sont plus difficiles à surprendre stratigraphiquement, celles-ci étant aménagées vers la surface.

3) On rencontre très rarement la combinaison des deux variantes de fosses simples (au plan rectangulaire et circulaire) dans le cadre de la même tombe (par ex: la tombe 86 de Dănceni).

L'aménagement des tombes dans des fosses simples constitue le type prédominant de construction funéraire chez les Gètes, étant attesté dans toutes les nécropoles de V^e - IIIe siècles av.J.C.

Des fosses à plan rectangulaire couvertes d'une estrade de verges et de terre glaise

Celles-ci sont prévues en exclusivité pour les tombes

d'inhumation, étant rencontrées à 4 reprises dans la nécropole de Dănceni; une exception est constituée par la tombe de Pârjolteni qui est d'incinération. L'estrade était fixée soit sur les bords de la fosse, soit sur quelques pilier d'appui. Ce type de tombe est connu seulement pendant le Ve siècle av.J.C., dans les nécropoles des IVe - IIIe siècles av.J.C. ne plus étant attesté.

Les tombes du type catacombes à fosse d'accès et chambre funéraire

1) A fosse d'accès rectangulaire (par ex. la tombe 93 de Dănceni).

2) A fosse d'accès ovale (par ex. la tombe 38 de Dănceni).

Pour le IVe - IIIe siècles av.J.C. les tombes du type catacombes ont été enregistrées à Zimnicea (les tombes principales des tumulus C₁ et C₂), Brăilița, Borovo et Braniceva du nord-est de la Bulgarie.

Voilà donc quels sont les principaux types de construction funéraires découvertes à travers l'espace pruto-nistréen, dans le reste du territoire occupé par les Gètes la diversité des formes de tombes étant plus grande.

Une série de tombes des nécropoles de la Dobroudja (Bugeac-Ostrov, I, II, III. Murighiol) ont été aménagées en cistes de pierre, rectangulaires.

C'est la catégorie des tombes aménagées sous le niveau antique qu'appartiennent celles de type "four" au fondement rectangulaire (la tombe du tumulus C₇ de Zimnicea) ou ovale (Poieniști, le département de Vaslui). L'installation a été bâtie en pierre et terre glaise (à Poieniști), sur le fond de la fosse.

Dans certains cas les tombes étaient aménagées à la surface du sol, étant ultérieurement couvertes d'une couche de terre et de pierres comme on a pu voir dans le cas de la tombe principale du tumulus de Telița.

La construction avait la forme d'un fer à cheval avec l'ouverture vers le nord, étant bâtie de pierres cassées. Elle a été ultérieurement couverte de terre.

Des constructions de surface à aspect monumental font aussi partie les deux tombes à plan circulaire et à voute hémisphérique, découvertes dans le cadre d'une nécropole tumulaire de Cucuteni. Des constructions semblables ont été découvertes à Dolna Rosica, la

région Târgovisco. Pendant les recherches on a dévoilé deux chambres de forme circulaire et ellipsoïdale, bâties de grosses pierres, sans liant.

C'est toujours dans l'espace gétique qu'on a découvert une tombe en pierres façonnées à plan rectangulaire et à pseudovoute en bois (Agighiol).

Une variante de ce plan de construction de type "macédonien" est constitué par la tombe de Ghinina Moghila, Sveshtari, couverte d'une voute de pierres en demi-cylindre. La construction était composée de trois chambres étant décorée de peintures intérieures et d'éléments architecturaux et sculpturaux.

Bien qu'elle fasse partie de la même catégorie des tombes à plan rectangulaire, la tombe d'Iancovo (le tumulus III), de la région Kalarovograd en représente une variante particulière, se caractérisant par la présence d'une antichambre ouverte avec de deux ailes de maçonnerie qui formaient la façade de toute la construction.

C'est toujours dans la nécropole d'Iancovo qu'on a découvert deux constructions funéraires à plan mixte l'antichambre et la chambre de liaison avaient le plan rectangulaire, tandis que la chambre funéraire était ronde, étant couverte d'une coupole (elles n'existent plus).

La présence de d'autres formes de tombes dans l'espace gétique (des tombes à fosse couverte de "couvercle" de verges unies avec de la terre glaise, des tombes du type catacombes, des constructions en pierre rectangulaires ou circulaires, prévues de voute et de coupole) doit être rapportée à l'apparition et la consolidation d'une forte caste aristocratique. Les possesseurs de celles-ci ont été le plus réceptifs à la reprise et à la véhiculation des modèles de construction funéraires étrangers, fidelement transposés ou adaptés aux traditions locales.

L'apparition des tombes de type catacombes, étrangère à la tradition locale, peut être mise en charge à une influence scitique de steppe, où celle-ci connaissent un vaste éparpillement dès l'époque du bronze et jusqu'aux IVe - IIIe siècles av.J.C. Ce type de tombes est spécifique aussi aux tumulus royaux scitiques de steppe (Söloha, Militopol, Tolstaja Moghila, Alexandropol, Certonilyk, Kozel etc.), la

plupart datant du IVe siècle av.J.C.

En même temps, la doublure de la chambre et de l'antichambre de Zimnicea (la tombe du tumulus C₁) est un élément nouveau, inconnu dans l'espace nord-pontique. Les constructions funéraires du type de celles de Dănceni et Pârjolteni (à fosse funéraire couverte d'un "couvercle" de verges et de terre glaise) présentant des analogies dans le cadre des tombes tumulaires scitiques près de Balaban (le tumulus 5) et dans la nécropole scitique des IVe - IIIe siècles av.J.C. de Butor.

Une forme inhabituelle de tombe est représentée par la construction à voute de "four" de pierre et terre glaise de Poieniști et Zimnicea. La calcination a été faite après que le "four" a été chauffé au préalable donc il ne peut pas s'agir de l'incendie de la construction funéraire au défunt dedans, comme on observe dans la tradition du groupe scitique ouest-européen. Des analogies directes pour les tombes de ce type ne sont pas connues, elles représentant un spécifique de l'architecture funéraire locale.

Les tombes circulaires à coupole du type de celles de Cucuteni et Dolna Rosica pourraient être l'expression des pratiques et des expériences de construction locale, bien que pour cette période on ne connaisse pas des édifices circulaires, y compris dans les habitats civiles.

Pour ce qui est de la tombe circulaire à coupole d'Iankovo, celle-ci s'inscrit à une tradition architecturale étrangère parce que aussi bien les tombes rectangulaires à voute que celles circulaires à coupole apparaissent sur le territoire de la Thracie et en Bosphore dans leur forme parfaite, étant favorisée par la colonisation grecque du Pont Euxin et par les liaisons culturelles avec l'Asie Petite, les régions de la Propontide et Macédoine où on connaît des constructions funéraires semblables.

LEGENDE DES ILLUSTRATIONS

- Pl. I. Carte des découvertes des VIe - Ve siècles av.J.C. (*apud* I.T. Niculiță). A, établissements fortifiés; B, établissements simples; C, monuments funéraires.
- Pl. II. Esquisse topographique de la citadelle de Butuceni (*apud*

I.T. Niculiță).

- Pl. III. Profil des parois de la section sur la IIIème ligne de défense de Butuceni (*apud* I.T. Niculiță).
- Pl. IV. Les sections 2, 3, 5 et 6 de Butuceni (*apud* I.T. Niculiță).
- Pl. V. Esquisse topographique et le plan stéréographié de la citadelle Rudi - La Șanțuri (*apud* M.A. Romanovskaja).
- Pl. VI. Plan de la nécropole de Dănceni (Ve siècle av.J.C.) et des tombes (*apud* V.L. Lăpușneanu).
- Pl. VII. Objets trouvés dans les tombes de Dănceni.
- Pl. VIII. Céramique découverte dans la nécropole de Dănceni.
- Pl. IX. Fragments céramiques découvertes dans la nécropole de Dănceni.
- Pl. X. Plan, profil de la fosse et l'inventaire funéraire de la tombe de Pârjolteni (*apud* V.L. Lăpușneanu).
- Pl. XI. Céramique de la tombe de Pârjolteni.
- Pl. XII. Inventaire funéraire de tombe de Tudorovo-Palanca (Ve s. av.J.C.).
- Pl. XIII. Carte des découvertes gétiques des IVe - IIIe siècles av.J.C. (*apud* I.T. Niculiță).
- Pl. XIV. Esquisses topographiques des établissements Mateuți (1), Curățura (2), Mășcăuți (3), Horodca Mare (4).
- Pl. XV. Esquisse topographique des sections de Butuceni.
- Pl. XVI. Esquisse topographique des fouilles de Hansca: 1, Limbari; 2, Pidașca; 3, Toloacă.
- Pl. XVII. Plan de la nécropole de Hansca-Lutărie et l'inventaire funéraire.
- Pl. XVIII. A, Four crématoire de Hansca-Lutărie; B, Annexes ménagères de Hansca (*apud* I.T. Niculiță).
- Pl. XIX. A, Plan des fouilles de Pivdennoe; B, Types d'habitations - plan et profil.
- Pl. XX. Esquisse topographique et plan de la section du *tumulus* 2 de Stolniceni.
- Pl. XXI. Plan et les profils des sections de Mășcăuți-Cetate.
- Pl. XXII. Céramique de la nécropole de Hansca-Lutărie.
- Pl. XXIII. Céramique de nécropole de Hansca-Lutărie.
- Pl. XXIV. Stolniceni: céramique géto-dacique découverte dans le *tumulus* 2.

- Pl. XXV. Inventaire du *tumulus* 2 de Stolniceni.
- Pl. XXVI. Céramique à la main de l'établissement fortifié de Hîrtopul Mare (IVe - IIIe siècles av.J.C.) (matériels de G. Cebotarenco).
- Pl. XXVII. Céramique à la main de l'établissement fortifié de Hîrtopul Mare (IVe - IIIe siècles av.J.C.) (matériels de G. Cebotarenco).
- Pl. XXVIII. Céramique de l'établissement fortifié d'Alcedar (matériels de V. Haheu).
- Pl. XXIX. Céramique à la roue de Hansca (1-5) et Calfa (6).
- Pl. XXX. 1-2, céramique de Mășcăuți-Cetate; 3-7, fusaioles de Butuceni.
- Pl. XXXI. Carte des découvertes d'amphores grecques (VIe - IIIe siècles av.J.C.), *apud* I.T. Niculiță.
- Pl. XXXII. Céramique d'importation de Butuceni.
- Pl. XXXIII. Butuceni: 1-4, 10, céramique d'importation; 5, pointe de flèche; 6, 7-9, perles en terre cuite et en verre; 11, pièce d'harnachement.
- Pl. XXXIV. Céramique découverte dans l'établissement de Hansca.
- Pl. XXXV. Matériels découvertes à Mășcăuți-Cetate (IVe - IIIe siècles av.J.C.).
- Pl. XXXVI. Figurines anthropomorphes découvertes dans les établissements de Hansca (IVe - IIIe siècles av.J.C.).
- Pl. XXXVII. Matériels découvertes dans les annexes ménagères de Hansca-Limbari (IVe - IIIe siècles av.J.C.).
- Pl. XXXVIII. Découvertes des établissements gétiques de IVe - IIIe siècles av.J.C.: 1-6, Hansca; 7, Butuceni; 8, Rudi.
- Pl. XXXIX. Objets de parure découverts dans l'espace gétique, de Prut à Dniestr: 1, Râscăeți, VIe - Ve siècles av.J.C.; 2-6, Mateuți, IVe - IIIe siècles av.J.C.; 7-8, Lărguța, IVe siècle av.J.C.
- Pl. XL. Découvertes monétaires de IVe - IIIe siècles av.J.C. entre le Prut et le Dniestr: 1, Histria; 2, Olbia; 3, Macédoine; 4, Byzance; 5, Huși-Vovriești; 6, Cyzic; 7, Tyras.
- Pl. XLI. Monnaies grecques: 1, Cyzic; 2, Olbia; 3, Histria; 4,5, Tyras; 6, monnaie de type Huși-Vovriești.

Pi. XLII. Monnaies macédoniennes: 1, Philippe II; 2, Alexandre le Grand; 3, Philippe III; 4, Lisimachos.

BIBLIOGRAFIE

- Alexandrescu A.D. Le necropole gete de la Zimnicea, Dacia, N.S., XXIV, B., 1980
- Alexandrescu P. Histria, vol. II, B., 1966
- Alexandrescu P. Les modeles grecs de la ceramique thraces tournees, Dacia, N.S., XXI, 1977
- Avram Al. Pentru o fenomenologie a raporturilor dintre geți și greci, Simpozia thracologica, Tulcea, nr.7 1989
- Bazarciuc V.V. Tezaurul geto-dacic de la Bunești, jud. Vaslui, SCIVA, 4, 1981
- Bazarciuc V. V. Cetatea geto-dacică de la Bunești, jud. Vaslui, SCIVA, 3, 1983
- Bazarciuc V.V. Cetatea geto-dacică de la Bunești (jud.Vaslui), MCA, 1983
- Berciu D., Comșa Eug. Săpăturile arheologice de la Balta Verde și Gogoșu (1949 - 1950), MCA, II, 1956
- Berciu D. Descoperirile getice de la Cernavodă (1954) și unele aspecte ale începutului formării culturii Latene geto-gace la Dunărea de Jos, MCA, V, 1957
- Berciu D., Preda C. Săpăturile de la Tariverde, MCA, VII, 1961
- Berciu D. Arta traco-getică, B., 1969
- Bobičeva L. Trakijski nekropoli pri selata Kr”gulevo i Černa, Tolbuhinskij okr’g, INMB, XI (XXVI), 1975
- Bondar` R.D. Arheologičeskie issledovanija u sela Orlovka, în Arheologičeski issledovanija Ukrainy, 1971
- Brujako I.V., Gizer S.N. Frakijskaja keramika iz raskopok gorodisča Novosel’skoe I na niznem Dunae, în Ohrannye istoriko-arheologičeskie issledovanija na jugo-zapade Ukrainy, Odessa - Zaporozie, 1990
- Brujako I.V., Cojocar V. Novyj frakijskij pamjatnik na niznem Dunae, în Arheologičeskie issledovanija molodyh ucenyh Moldavii, Kisinev, 1990

- Brudiu M., Păltânea P. Cetatea daco-getică de la Brăhăsești, jud. Galați. Contribuție la istoria dacilor din sudul Moldovei, sec. IV - III, Ch, AM, VII, 1972
- Brun F. Opyt soglasenija protivopoložnyh mnenij o Gerodotovoj Skifii i smejnyh s neju zemljah. sb. Cernomor'e, Odessa, t.II, 1880
- Bujor Exp. Șantierul de salvare de la Murighiol, SCIV, t. VI, nr. 3-4, 1955
- Bujor Exp. Șantierul arheologic Murighiol, MCA, V, 1959
- Bulatoviči S.A. Klad kizikinov iz Orlovki, VDI, 2, 1970
- Bulatoviči S.A. Obrasčenie elektrovnyh monet Maloj Azii v Egejskom bassejne v Pričernomor'e v V - IV vv. do n e., MASP, 8, 1976
- Bulatoviči S.A. Rasprostranenie zolotyh monet Filipa II, Alexandra i Lizimaha v Severo-Zapadnom Pričernomor'e, IAAJuZU, 1980
- Buzdugan C. Necropola getică de la Slobozia, Carpica I. Bacău, 1968
- Buzdugan C. Mormântul hallstattian descoperit la Recea, Carpica I, Bacău, 1968
- Cebotarenco G.F. Gorodišče Calfa (po materiallam raskopok 1959 g.), MIAE MSSR, Kisinev, 1964
- Cebotarenco G.F. Nekotorye regkie nahodki vtoroj poloviny I-go tysjacetija do n.e.u poselenija Calfa, TGIKM, vyp. II, 1969
- Cernjakov I.T. Arheologičeskie razvedki 1960g. v Primorskoj časti Mezdureč'ja Dunaja i Dnestra, KS OGU I OGAM, Odessa, 1961
- Chetraru I.A. Materialy k arheologičeskoj karte Moldavii, TGIKMM, I, 1960
- Cicikova M. Grobnika ot Svescari. in IzkustvoSofija, 4, 1983
- Cicikova M. Svescarskaja grobnica - arhitectura i dekoracia, TAB. III.1983
- Ciobanu, Șt. Biserici vechi din Basarabia. în Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice (secția Basarabia). Chișinău, 1924
- Condurache Em. și colaboratorii, Șantierul arheologic de la Histria, MCA, VII, 1961
- Constantinescu - Iași P. Basarabia arheologică și artistică. Chișinău, 1933
- Crișan I H. Ceramica geto - dacică. Cu specială privire la Transilvania, B., 1969
- Culică V. Morminte de incinerare din necropola geto-dacică de la Grădiștea, SCIVA. I, 1968
- Dergacev V.A., Lăpușnean V.L., Meljukova A.I. Issledovanie pamjatnikov bronzy i rannego zeleza, AO za 1969, M. 1970

- Dinu M., Mărgineanu L., Boghian D. Unele considerații cu privire la necropola tumulară, daco - getică, descoperită la Cucuteni, jud. Iași, CercIst., S.N. XIV, XV, 1983/84
- Dinu M. Quelques considerations sur la necropole tumulaire daco-getique decouverte a Cucuteni (dep. de Jassy), SAA, II, 1995
- Dragomir, I.T. Trei morminte geto-dacice descoperite la Tulucești, jud. Galați, RMM, 1966
- Dremsizova Tv. Nadgrobni mogili pri selo Iankovo, IAI, XIX, tom. II, 1956
- Dremsizova Tv. Nadgrobna mogila pri s.Braničevo , Izledovanija v čest na acad. D. Dečev, Sofia, 1960
- Dremsizova Tv. Nadgrobne mogili pri s. Jankovo, IAI, XIX, 1955
- Dremsizova Tv. Mogilniat necropol pri s. Braničevo (Kolarovgrad), IAI, XXV, 1962
- Drevnaja kul'tura Moldavii, Kisinev, 1974
- Dumitrescu V., Vulpe A. Dacia înainte de Dromihete, B., 1988
- Eliade M. Sacrul și profanul, B., 1992
- Fiodorov G. B. Naselenie Pruto-Dnestrovscogo mezdurec'ja v I tys. n. e., MIA, vyp. 89, M., 1960
- Fiodorov G. B. Otčet o polevyh rabotah Slaveano- Dnestrovskoj ekspedicii za 1950
- Florescu A.C. Unele considerații asupra cetăților traco-getice (Hallstattiene) din mileniu I a. Chr. de pe teritoriul Moldovei, St. și Cerc., S.N., 2, 1971
- Florescu A.C., Florescu M. Aspecte ale civilizației traco-getice în zona de curbură a Carpaților Răsăriteni, SAA, I, 1983
- Florescu A.C., Melinte G. Cetatea traco-getică din a doua jumătate a mln.I î. Hr. de la Moșna (jud. Iași), SCIV, I, 1968
- Florescu A.C., Rață S. Complexul de cetăți traco-getice (sec. VI-III a. Chr.) de la Stâncești, Botoșani, St.și Mat., Suceava, 1969
- Florescu M. Căndești, în DIVR, B., 1976
- Gherghe P. Necropola geto-dacică de la Cernele-Craiova , Thraco-Dacica, tom. V, 1-2, 1984
- Gol'ceva N. V., Kasuba N.T. Glinjeny II. Mnogoslojnyj pamjatnik Srednego Podnestrov'ja, Tiraspol, 1995
- Golovko G.D., Bondar' R.D., Zaginajlo A.G. Arheologičeskie issledovanija u s. Orlovka, KS OGAM, Odessa, 1965
- Grakov V.N. Kamenskoe gorodisče na Dnepre, MIA, nr. 36, 1954
- Harțuche N., Atanasiu F. Brăilița, B., 1968

- Harțuche N. Mormântul princiar traco-getic de la Găvani, jud. Brăila, Istros, IV, 1985
- Hâncu I.G. Fortificații antice și medievale timpurii din Republica Moldova, Chișinău. 1993
- Iconomu C. Cercetările arheologice din locuirea hallstattiană târzie de la Vaslui, Cercist. S.N., IX-X, 1978-79
- Iconomu C. Decouvertes recentes dans l'établissement hallstattien tardif de Curteni (dep. de Vaslui), Dacia, N.S., XXIII, 1979
- Iconomu C. Cercetările arheologice de la Curteni Dealul Viei și Dealul Pietrăriei (jud. Vaslui), Cercist, SN, XII-XIII, 1981-1982
- Il'inskaja V.A. Ranneskifskie kurgany bassejna r. Tjasmin, Kiev, 1975
- Il'inskaja V.A. Skify dneprovskogo lesostepnogo levoberez'ja, Kiev, 1978
- Irimia M. Cimitirele de incinerație geto-dace de la Bugeac-Ostrov, Pontica, I, 1968
- Irimia M. Morminte plane și tumulare din zona litorală a Dobrogei (sec.IV-II î.de e. n.) și problema provenienței lor etnice, Thraco-Dacica, V, 1984
- Irimia M. Date noi privind necropolele getice de la Bugeac, com. Ostrov, jud. Constanța, Thraco-Dacica, t.VI, 1985
- Ivanov D. Trakijska grobnica kraj selo Borovo, GMSB, X, 1984
- Jakovenko E.V. Klyki s zoomorfnymi ukrasenijami, SA, 4, 1969
- Karyskovskij P.O. Novye nahodki anticnyh i vizantijskih monet v stepnoj čeasti Pruto-Dnestrovskogo Mezdurec'ja, NMA SZP, Kiev, 1985
- Klejman I., Revenko K. Arheologični sposterejennja na zahidnomu berezi Dnestrovskogo limana, Materialy po arheologii Severnogo Pričernomor'ja, vyp. 2, Odessa, 1959
- Latysev V.V. Issledovania ob istorii i gosudarstvennom stroe goroda Ol'vii, SPb, 1887
- Kravecenco A.A. Klad kizinskih staterov iz Odesskoj oblasti, SA, I, 1969
- Laszlo A. Începuturile epocii bronzului la est de Carpați, B., 1994
- Lăpușnean V.L. Raskopki pamjatnikov kul'tury frakijskogo gal'stata v Moldavii, AIM za 1968-1969gg., Kisinev, 1972
- Lăpușnean V.L. Issledovanija mogil'nika u s. Seliste, AIM za 1972, Kisinev, 1973
- Lăpușnean V.L., Niculiță I.T., Romanovskaja M.A. Pamjatniki rannego zeleznogo veka. Arheologičeskaja karta Moldavii, vyp. 4. Kisinev, 1974
- Lăpușnean V.L. Rannie frakijcy X -načala IV v. do n. e. v lesostepnoj Moldavii, Kisinev. 1979.

- Levičchi O. Cultura hallstattului canelat la răsărit de Carpați. B., 1994
- Levičchi O. Culturi din epoca Hallstattului timpuriu și mijlociu, Thraco-Dacica, XV. 1-2, 1994
- Maleev Ju. N. Kurgan skifskogo vremeni iz s. Muskovci v basejne r. Zbruk, Kurgany Skifii, K., 1991
- Marcenko K.K. Lepnaja keramika i nekotorye voprosy etno-kul'turnoj istorii Nijnego Pobuj'ja elinističeskogo vremeni. în Problemy etničeskoj istorii i klassičeskoj filologii. Har'kov, 1980
- Marcenko K.K. Varvary v sostave naselenia Berezani Ol'vii vo II-oi polovine VII-I v. do n. e. L., 1988
- Marcenko K.K. Frakijcy na territorii Niznego Pobuj" ja v VII-VI vv. do.n.e, Odessa. 1992
- Marckevici V. I. Arheologiceskie pamjatniki bassejna nijnego tečenija reki Černa. în IMF AN SSSR, 5 (25), 1955
- Meljukova A.I. Rezul'taty raskopok na dvuh poselenijah skifskogo vremeni v Moldavii, KSIIMK, vyp. 56, 1954
- Meljukova A. I. Itogi izucenija pamjatnikov skifskogo vremeni v Moldavii v 1952-1953 gg., IMF AN SSSR, nr. 5(25), Kișinev 1955
- Meljukova A.I. K voprosu o pamjatnikah skifskoj kul'tury na territorii Srednej Evropy, SA. 1955
- Meljukova A.I. Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo Podnestrov'ja, MIA, vyp. 64. M., 1958
- Meljukova A.I. Otčet o rabote Zapadno-Skifskoj ekspedicii 1961 g., Arhiv IA AN SSSR
- Meljukova A.I. Skifskie kurgany Tiraspol'sčiny. MIA, N 115. 1962
- Meljukova A.I. Issledovanija getskih pamjatnikov v Stepnom Podnestrov'e, KSIA. vyp. 94, 1963.
- Meljukova A.I. Vooruženie skifov. Soob.Arh.Inst, vyp. D 1-4, M., 1964
- Meljukova A.I. K voprosu o granice meju skifami i getami., Drevnie frakiicy v Severnom Pričernomor'e. M., 1969
- Meljukova A.I. O datirovke i sootnosenii pamjatnikov načala Zeleznogo veka v lesostepnoj Moldavii, SA, 1, 1972
- Meljukova A.I. Raskopki kurganov u s. Butory Grigoriopol'skogo raiona, AIM (1972), 1974
- Meljukova A.I. Raboty zapadno-skifskoj ekspedicii., AIM (1973), 1974
- Meljukova A.I. Kul'tura plemion Dnestrovsko-Prut'skogo mezdureč'ja (VIII-I vv. do n.e.). DKM, Kișinev, 1974

Meljukova A.I. Posselenie i mogil'nik skifskogo vremeni u s.Nikolaevka, M., 1975

Meljukova A.I. Skifija i frakijskij mir, M., 1979

Meljukova A.I. Oruzie, konskoe snarjazenie. povozki. naversija, Stepi evropejskoj casti SSSR v skifsko-sarmatskoe vremja, M., 1989

Meljukova A.I. Kul'tura frakijskih plemen Dnestrovsko-Prutskogo mezdureč'ja v VI-III vv. do n.e., Arheologija SSSR. Stepi evropejskoj časti v skifo-sarmatskoe vremea, M., 1989

Mihăilescu Bârliba V. Dacia răsăriteană în secolele VI-I î.e.n.. Economie și monedă, Iași, 1990

Mirčev M. Rannotrakijskijat mogilen nekropol pri s. Ravna, iAi, XXV, 1962

Mirčev M. Frakijskijat mogilen nekropol pri s. Dobrina, INMB, t. I (XVI), 1965

Mitrea B., Preda C., și Angelescu N., Șantierul Satu-Nou - necropola geto-dacică, MCA, VIII, 1962

Morintz S. Săpăturile de la Bârsești, MCA, III, B, 1957

Morintz S. Săpăturile de salvare de la Bârsești-Vrancea, MCA, V, 1959

Morintz S. Săpăturile de la Bârsești, MCA, VI, 1959

Morintz S. Săpăturile de la Bârsești, MCA, VII, 1961

Morintz S. Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii, B., 1978

Moscalu Em., Voievozeanu P. Le tombeau princier gete et le tresor de Pernetu, Actes du IIe Congres International de Thracologie, t. I, B., 1980

Moscalu Em. Ceramica traco-getică, B., 1983

Nestor I. și colaboratorii, Așezările din societatea primitivă și sclavagistă în regiunea Dunărea de Jos. Raport sumar asupra campaniei de săpături arheologice de la Zimnicea, SCIV, I, 1950

Niculiță I.T. Issledovanija getskogo mogil'nika Lutăria u s.Hanska, DPM, Kisinev, 1969

Niculiță I. T. Pogrebal'nyj obrjad getov v IV-III vv. do n. e, SA, 2, 1973

Niculiță I. T. Issledovanija poselenij rannezeleznogo veka v Hanskom mi-krorajone, AIM, 1974

Niculiță I. T. Raskopki na getskom mogil'nike i poselenii., AO za 1975g, M., 1976

Niculiță I.T. Gety v IV-III vv. do n.e. v Dnestrovsko-Karpatskih zemljah, Kisinev, 1977

Niculiță I.T. Poselenija i mogil'niki epohi rannego zeleza u s.Hanska, AO za 1976, M., 1977

- Niculită I.T. Gal'statskoe poselenie v Hanscom mikrorajone., AIM 1974-1976, Kisinev, 1981
- Niculită I.T. Izučenje severofrakijkih poselenij v Hanskom mikrorajone, AJM 1981 g., Kisinev, 1985
- Niculită I.T. Severnye frakijcy VI-I vv. do n.e., Kisinev, 1987
- Niculită I.T. Tracii septentrionali în istoriografia statelor est-europene: Republica Moldova, Ucraina și Rusia, B., 1996
- Nikulită I.T. Raľalovici J. Zilisća getov i rannih slavjan u sela Hanska, AIM, 1972, Kisinev, 1974
- Niculită I.T. Teodor S., Zanoci A., Săpăturile arheologice de la Butuceni, raionul Orhei (1993-1994), Cercetări arheologice în aria nord-tracică, B., I, 1995.
- Nudel'man A.A. Antičnyj klad iz Lărguța. Trudy GIKM, vyp. II. Kisinev, 1969
- Nudel'man A.A. Dorockoj klad drevnegreceskih serebrjannyh monet IV v. do n.e., MASP. 7. 1971
- Nudel'man A.A. Topografija kladov na teritorii Moldavii, Kisinev, 1976.
- Nudel'man A.A. Očerki istorii monetnogo obrasćenija Dnestrovsko-Prut'skogo regiona. Kisinev, 1985.
- Nudel'man A.A., Rikman E.A., Naversie i klad serebrjanyh ukrasenij skif'skogo vremeni iz Moldavii, IMF AN SSSR, nr.4 (31), 1956
- Ohotnikov S.B. Niznee Podnestrovie v VI-V vv. do n.e., Kiev, 1990
- Ovcarov D., Mogilni pogrebenija pri s. Dolna Rosika, T'rgovisko, Arheologia Sofia. 4, 1961.
- Passek T.S. Raskopki na mnogoslojnom poselenii u s. Golerkany na Dnestre v 1954 g., IMF AN SSSR, N 4 (31), 1956.
- Pârvan V., Getica. O protoistorie a Daciei., B., 1982
- Pârvan V. Dacia. Civilizațiile antice în țările Carpato-Danubiene, B., 1967
- Perevodčicova E.V., Esče raz o naznačenii skif'skih naversij, Srednjaja Azija i ee sosedi v drevnost i srednevekov'e., M., 1981
- Petrescu-Dambovița M. Descoperirile arheologice de la Frumușita (r. Galați).. StCercȘt. N 1-4, 1954
- Pokrov'ska E.E. Kurgany IV v. do n.e. bilya Holodnogo Jaru poblizu m. Smili.. Arheologia. Kiev, X, 1957
- Polevoi L.L. Novye nahodki antičnyh monet Moldavskoj SSR, SA, I, 1962
- Polevoj L.L. Arheologičeskie pamjatniki verhnego tecenija reki Botna, DPM, 1969

- Porucik T. Cateva cuvinte asupra stațiunilor preistorice, Arhiva Basarabiei. I, 1934
- Preda C. Histria III. B., 1973
- Preda C. Moneda geto-dacică, B., 1973
- Pridik E.M. Anadol'skij klad zolotyh staterov 1885g. IAK, vyp.III. 1902
- Pridik E.M. Anadol'skij klad zolotyh staterov 1895g. IAK, vyp. VII. 1903
- Protase D. Riturile funerare la daci și daco-romani., B., 1971
- Rafalovici J.A., Lăpușnean V.L. Raboty Reutskoj ekspedicii, AIM v 1972g., Kisinev. 1974
- Rikman E.A., Pamjatniki iskusstva Moldavii., Kisinev, 1961
- Romanovskaja M.A. Oboronitel'nye sooruzenija gorodisča Rudi, NOSA, t.II, Kiev. 1975
- Romanovskaja M.A., Selov-Kovedjaev F.V., Sčeglov A.N., Gorodisče Rudi-Metonij Ptolomeja, VDI, 4, 1981
- Sal'nikov A.G. Raskopki poselenija IV-II vv. do n. e. u s. Pivdennoe v 1960 g., KS OGAM. Odessa , 1961
- Sal'nikov A.G. Iz istorii torgovyh svjazej drevnih poselenij na poberez'e Dnestrovskogo limana s Greciej. MASP, Odessa, vyp. 4, 1962
- Sal'nikov A.G. Zdanie "A" poselenja u s. Pivdennoe, KS OGAM, 1961, Odessa, 1963
- Sal'nikov A.G. Itogi polevyh issledovanij u s. Pivdennoe (1960-1962 gg.), MASP, vyp. 5, 1966
- Sergeev G.P. Skifskij kinzal (IV-III vv. do n.e.) iz Olonestskogo rajona, Moldavskoj SSR, ZOAO, t. I, 1960
- Sergeev G.P. Pogrebenie skifskogo vojna. Trudy GIKM. Kisinev, 1961
- Sîrbu V. Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor, Galați. 1993
- Sîrbu V., Arnăuț T. Incinta fortificată de la Stolniceni, raionul Hâncești, Rep. Moldova. Cercetări arheologice în aria Nord-Tracică. I. 1995
- Simion G. Despre cultura geto-dacică din nordul Dobrogei în lumina cercetărilor de la Enisala, Peuce.II, Tulcea, 1971
- Simion G. Les Getes de la Dobrudja septentrionale en VII-I er s. a. n. ere, Thraco-Dacica. B. 1976
- Simion G. Necropolele getice de la Enisala și Telița, Peuce, VI, 1977
- Simion G., Cantacuzino G.I. Cercetările arheologice de la Telița (com. Poșta, r. Tulcea, reg.Dobrogea), MCA, VII, 1968
- Smirnov G.D. Saharnjanskij mogl'nik Tîglău. ANM, 3330, fond 14

- Smirnov G.D. .Itogi arheologičeskikh issledovanij v Moldavii v 1946 g. Učenyje Zapiski IIL. tom II. Kisinev, 1949
- Smirnov G.D. Skifskoe gorodišče i selišče "Bol'saja Saharna", KSIIMK, vyp. XXXVI, 1949
- Smirnov G.D. Arheologičeskie issledovanija Starogo Orheja, KSIIMK, vyp. 56. 1954
- Smirnov G.D. Saharnjanskij mogil'nik II (Gura Gul'boka), IMF AN SSSR, nr. 5(25). 1955
- Smirnov G.D. Arheologičeskie razvedki v niznem tečenii Reuta, MIAEM, 1964
- Smirnova G.I. Naselenie Srednego Podnestrov'ja v VI-V vv. do n.e. i ee zapadnye sosedi, Actes du Congres Internationale de Thracologie, vol. I, 1980
- Sulimirski T. Scytowe na Zachodniem Podolu, Lwow, 1936
- Teodor S. Așezarea geto-dacică de la Huși Corni. Thraco-Dacica, II, 1980
- Teodor S. Cercetările arheologice de la Ciurea, jud. Iași, AM, XI, 1987
- Tkaciuk M. Manifestări culturale din sec. V-I a. Chr., Thraco-Dacica , XV, 1-2, 1994
- Zlatkovskaja T.D. Gorodišče Mateucy, Novoe v sovetskoy arheologii, M., 1966
- Zlatkovskaja T.D., Polevoj L.L. Gorodišcea Pruto-Dnestrovskogo mejdu-reč'ja IV-III vv. do n. e. i voprosy političeskoj istorii getov, Drevnie Frakijcy v Severnom Pričernomor'e, M., 1969
- Vasiliev V., Aldea I., Ciugudeanu H. Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice: așezarea fortificată de la Teleac, Cluj-Napoca. 1991
- Vasiliev V. Fortifications de refuge et etablissements fortifies du premier age du fer en Transylvanie, B., 1995
- Vasiliev V. Sciții agatârși pe teritoriul României. Cluj-Napoca, 1980
- Vasiliu V. Topoleanu Fl. Necropola de la Isaccea (sec VI - V î.e.n.), Symposia Thacologica, 7, 1989
- Velkov I. Trakijska grobnika pri Staronovo selo, GPNB, 1975
- Venedikov I., Gerasimov T. Iskustvo na trakite, S., 1976
- Vulpe Al. Necropola halstattiană de la Ferigile. Monografie arheologică, B., 1967
- Vulpe R. Săpăturile de la Poienеști din 1949, în Materiale și cercetări de arheologie privind istoria veche a RPR, vol I, B., 1953

Vulpe R. Şantierul Poiana, SCIV, III, 1952

Vulpe R. Şantierul arheologic Popeşti, MCA, VIII, 1960

Vinokur I.S., Gutal A.F. Ob etničkoj prinađleznosti pamjatnikov Srednego Podnestrovja epohi rannego zeleza, KS, Kirovograd, 1987

Zaginajlo A.G, Istrijskaja drahma iz Visunsovskogo klada 1929g., ZOAO, I(34), 1960

Zaginajlo A.G. K voprosu ob ekonomičeskih svjazjah Zopadnogo i Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja v VI-IV vv.do n.e. po numizmatičeskim dannym, MASP. nr. 8. 1976.

LISTA ABREVIERILOR

AM	- Arheologia Moldovei
AIM	- Arheologičeskie Issledovanija v Moldavii
AO	- Arheologičeskie Otkrytija
Arhiv IA AN SSSR	- Arhiv Instituta Arheologii Akademii Nauk SSSR
Cerc.Ist.	- Cercetări Istorice
DPM	- Dalekoe prosloe Moldavii
DIVR	- Dicționarul Istoriei Vechi a României
GMSB	- Godisnik na muzeite ot Severna B"lgarija
IMSB	- Izvestija na muzeite v Severozapadna B"lgarija
IAK	- Imperatorskaja Arheologičeskaja Komisija
IAAJuZU	- Issledovanija po Antičnoj Arheologii Jugo-Zapada Ukrainy
IMF AN SSSR	- Izvestija Moldavskogo Filiala Akademii Nauk SSSR
IAI	- Izvetisja na Arheologičeskij Institut, Sofia
INMB	- Izvestija na Narodnyj Muzej v B"lgarija
KSIA	- Kratkie Soobsčenija Instituta Arheologii
KSIMK	- Kratkie Soobsčenija Instituta Istorii Material'noj Kul'tury

KS OGAM	- Kratkie Soobsčeniya Odesskogo Arheologičeskogo Muzeja
KS OGU i OGAM	- Kratkie Soobsčeniya Odesskogo Gosudarstvennogo Universiteta i Odesskogo Gosudarstvennogo Arheologičeskogo Muzeja
MCA	- Materiale și Cercetări Arheologice
MIAE MSSR	- Materialy i Issledovanija po Arheologii MSSR
MIA	- Materialy i Issledovanija po Arheologii
MASP	- Materialy po Arheologii Severnogo Pričernomor'ja
NMASZP	- Novye Materialy po Arheologii Severo-Zapadnogo Pričernomor'ja
NOSA	- Novye Otkrytija Sovetskikh arheologov
RMM	- Revista Muzeelor și Monumentelor
SA	- Sovetskaja Arheologija
SAA	- Studia Antiqua et Arheologica
SCIV	- Studii și Cercetări de Istorie Veche
SCIVA	- Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie
StudCerecȘt	- Studii și Cercetări Științifice
StMat	- Studii și Materiale
Trudy GIKM	- Trudy Gosudarstvennogo Istoriko-Kraevedčeskogo Muzeja
TAB	- Terra Antiqua Balkanika
VDI	- Vestnik Drevnej Istorii
ZOAO	- Zapiski Odesskogo Arheologičeskogo Obsčestva

CUPRINS

Capitolul I

Problemele situației etno-culturale din spațiul Nistru-Prut din cea de-a doua epocă a fierului	5
---	---

Capitolul II

Clasificarea tipologico-funcțională a vestigiilor getice din secolele VI-III î. Hr.	
Amplasarea teritorial-geografică. Imagine generală	13

Capitolul III

Descoperirile getice din secolele VI-V î. Hr.	18
---	----

Capitolul IV

Descoperirile getice din secolele IV-III î. Hr.	34
---	----

Capitolul V

Riturile și ritualurile funerare la geții din interfluviul pruto-nistrean de la sfârșitul secolelor VI-III î. Hr. în contextul descoperirilor funerare din arealul carpato-danubian	64
---	----

Ilustrații	75
------------	----

VESTIGES GETIQUES DE LA SECONDE EPOQUE DU FER DANS L'INTERFLEUVE PRUTO-NISTREEN	117
--	-----

RESUME

BIBLIOGRAFIE	146
--------------	-----

Lista abrevierilor	156
--------------------	-----

**Tipărit sub comanda 20
S.C. „Dosoftei” S.A. Iași
str. Sf. Lazăr nr. 49**

B.A.I.

LISTA LUCRĂRILOR TIPĂRITE

- LA CIVILISATION DE CUCUTENI EN CONTEXTE EUROPÉEN, I, IAȘI, 1987
- LA GENÈSE ET L'ÉVOLUTION DES CULTURES PALEOLITHIQUES SUR LE TERRITOIRE DE LA ROUMANIE, II, IAȘI, 1987
- VASILE CHIRICA, THE GRAVETTIAN IN THE EAST OF THE ROMANIAN CARPATHIANS, III, IAȘI, 1989
- LE PALÉOLITHIQUE ET LE NÉOLITHIQUE DE LA ROUMANIE EN CONTEXTE EUROPÉEN, IV, IAȘI, 1991
- VASILE CHIRICA, ILIE BORZIAN, NICOLAE CHETRARIU, GISEMENTS DU PALÉOLITHIQUE SUPÉRIEUR ANCIEN ENTRE LE DNIESTR ET LA TISSA, V, IAȘI, 1996
- CODRIN-VALENTIN CHIRICA, ARTA ȘI RELIGIA PALEOLITICULUI SUPERIOR ÎN EUROPA CENTRALĂ ȘI RĂSĂRITEANĂ, VI, IAȘI, 1996